

Nyelvtudományi Pályamunkák ; kiadja a magyar tudós
társaság (Sprachwissenschaftl. Preisarbeiten). 1. A' magyar
nyelvbeli ragaszkodások és szóképzések ; A' magyar nyelv
szókötete 's módosított ragaszkodások nyelvtudományi vizsgálata
(Untersuchung der Wortbildungs-Suffixe in der magyarischen
Sprache)

Egyet ny.

Buda; Budapest 1834

Signatur: 55186-B.1

Barcode: +Z168068900

Zitierlink: <http://data.onb.ac.at/ABO/%2BZ168068900>

Umfang: Bild 1 - 198

Nutzungsbedingungen

Bitte beachten Sie folgende Nutzungsbedingungen: Die Dateien werden Ihnen nur für persönliche, nichtkommerzielle Zwecke zur Verfügung gestellt. Nehmen Sie keine automatisierten Abfragen vor. Nennen Sie die Österreichische Nationalbibliothek in Provenienzanzeigen. Bei der Weiterverwendung sind Sie selbst für die Einhaltung von Rechten Dritter, z.B. Urheberrechten, verantwortlich.

Hinweis: Das Dokument enthält hinterlegte Textdaten, die eine Suche in der Datei ermöglichen. Diese Textdaten wurden mit einem automatisierten OCR-Verfahren ermittelt und weisen Fehler auf.

KAIS. KÖN. HOF

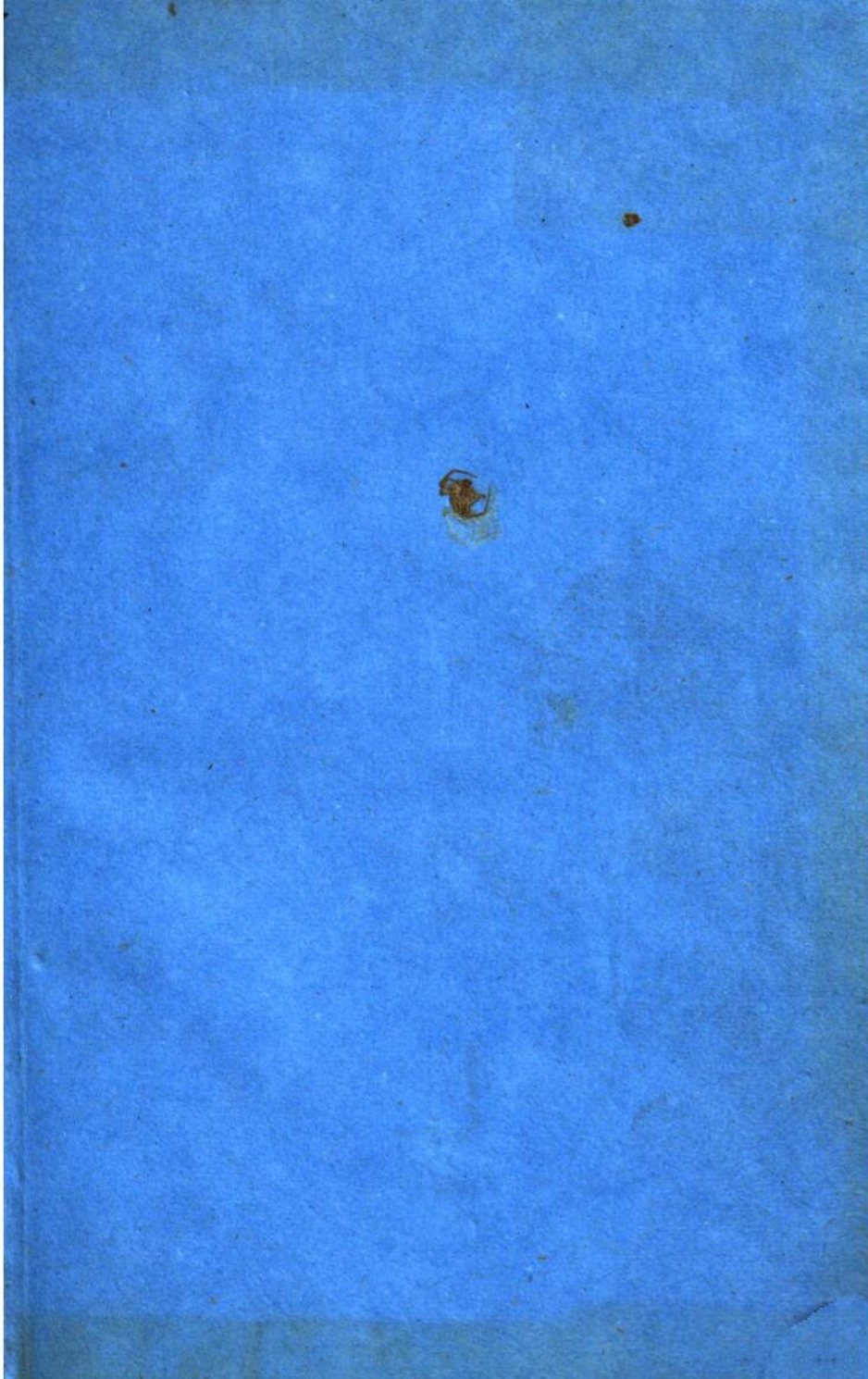
BIBLIOTHEK

55.186-B

Alt-

~~43.~~ *Nm.* 452.

Bd. 1-4.

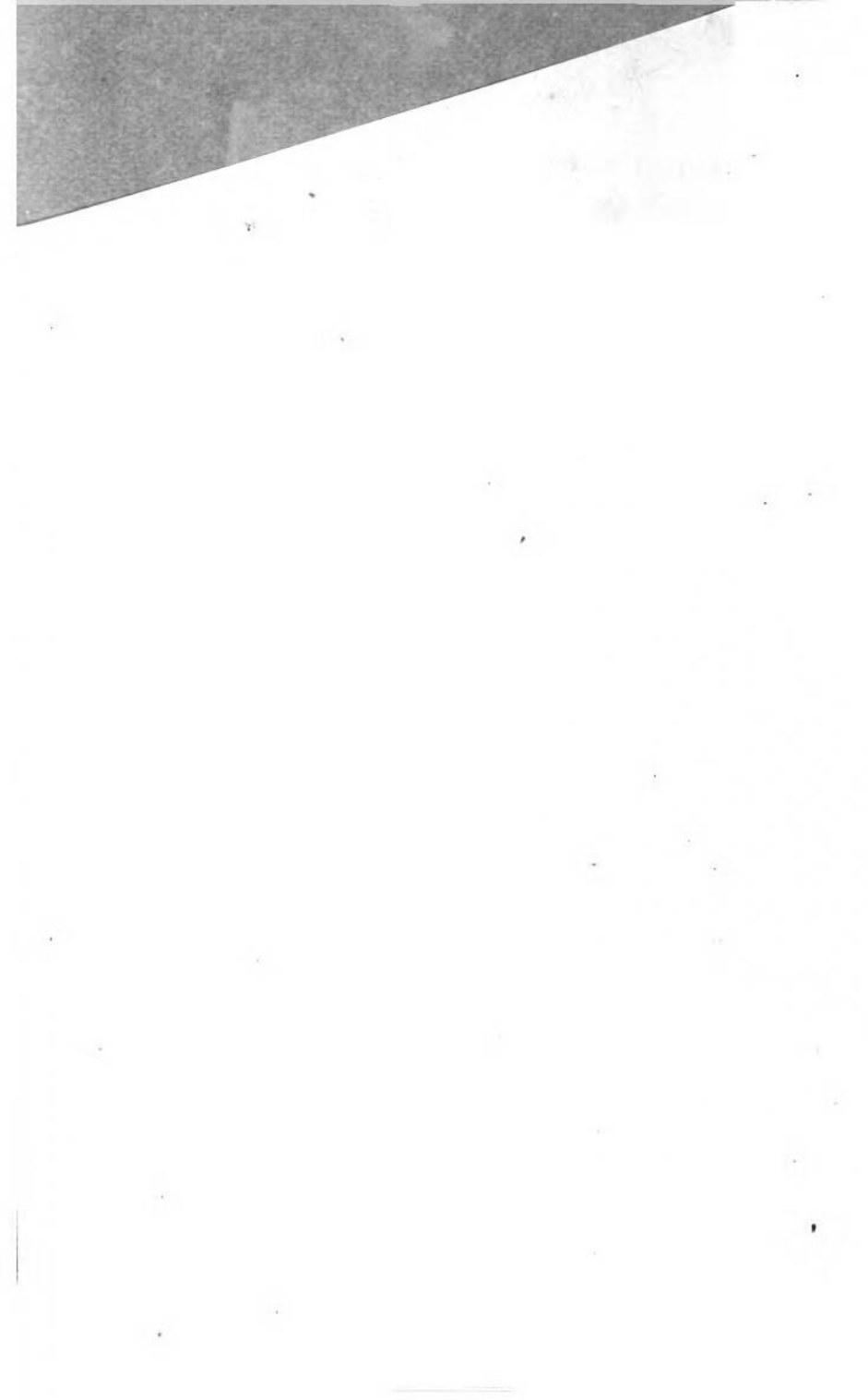

52.
Salvage

55186-R.

43. M. 452.

22 1-4.

NYELVTUDOMÁNYI
P Á L Y A M U N K Á K.

KIADJA
A' MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG.

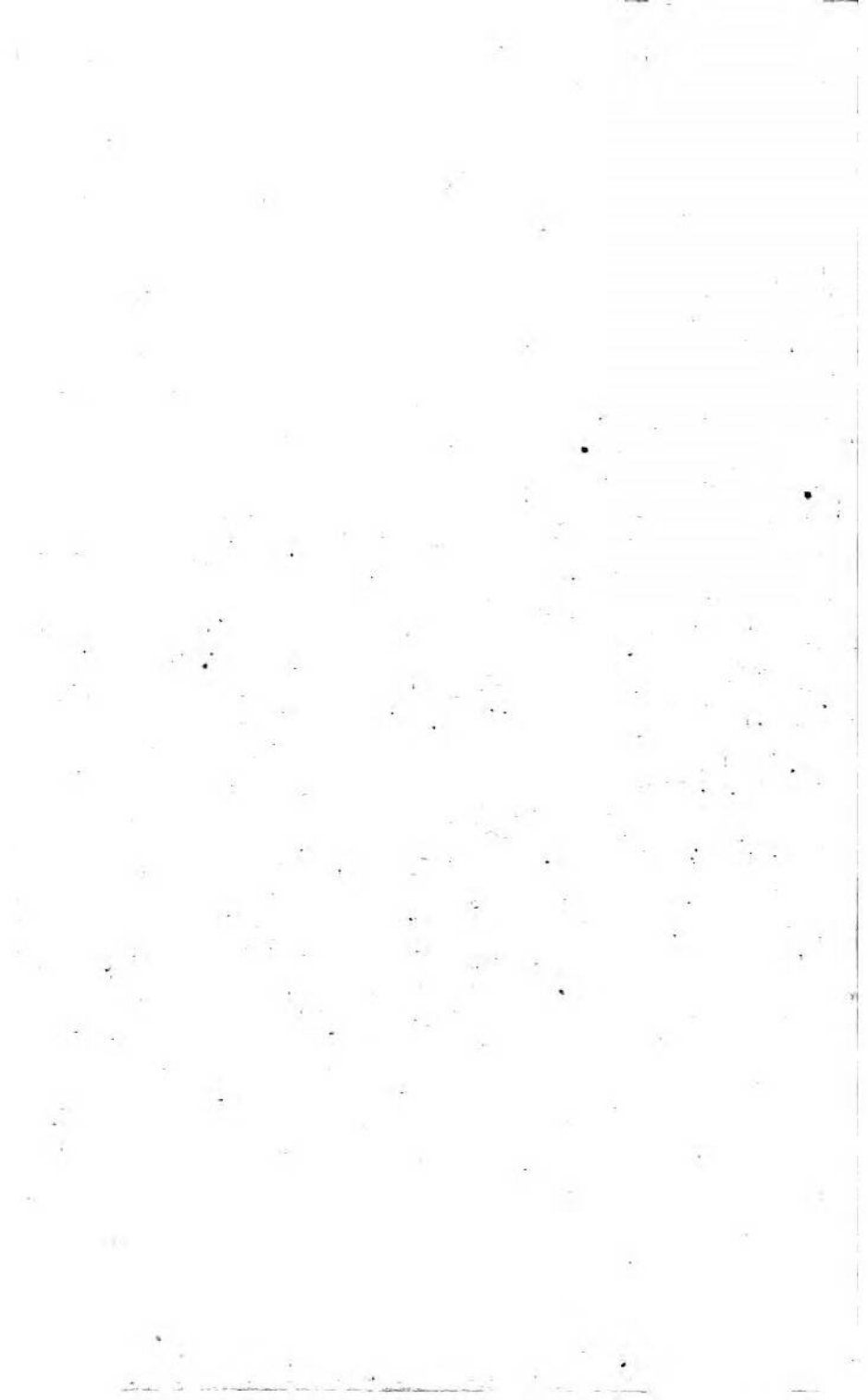
EL S Ő K Ö T E T.

1. A' magyar nyelvbeli ragasztékok és szóképzők.
Irta CSATÓ PÁL. 1 — 98 lap.
2. A' magyar nyelv' szókötő's módosító ragainak
nyelvtudományi vizsgálata. Irta NAGY JÁNOS. 103 — 176 lap.

B U D Á N.

A' MAGYAR KIR. EGYETEM' BETŰIVEL.

1 8 3 4.

A'
MAGYAR NYELVBELI
R A G A S Z T É K O K
É S
SZÓKÉPZŐK.

IRTA
CSATÓ PÁL,
A' MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG' LEVELEZŐ TAGJA.

Commendo ego et illud stadium; ut vetustorum reliquiis sollicitè evolutis, voces, quae incuria et socordia nostra jam magnam partem nos fugiunt, diligentius erulas postliminio restituamus; divitias in iis nostras, quae certe copiosae sunt, et genuinas cumprimis patrii sermonis virtutes, illecebrasque omnes penitus pernoscamus.

Révai.

ELSŐ RANGÚ JUTALONFELELET.

B U D Á N.
A' MAGYAR KIR. EGYETEM' BETŰIVEL.

1834.

W. A. A. T. E. N. O. R.

STONERSON

ESTATE PART

P. U. R. A. N.

ESTATE PART

ESTATE PART

E L Ő S Z Ó.

A' magyar tudós társaságnak 1831re szólott nyelvtudományi kérdésére, 1833ban Junius' 8dikáig mint határnapig bájott hét felelet' megvizsgáltatását előterjeszti a' társaság' történeteinek az 1833beli héti ülések alatt folyó czikkelye az Évkönyvek' 2d. kötetében. Ugyan ott adja elé a' 2d. köz ülés' jegyzőkönyve az első 's másod rangú feleletről kihirdetett jelentést. Itt most bővebben is kitétetnek azon indító okok, mellyeknél fogva ezen jelmondatú „C o m m e n d o e g o e t i l l u d s t u d i u m s t b“ kéziratot a' 4d. nagy gyűlés, kitett jutalmat elnyerőnek ítélte, 's egy mást, melly jelmondat nélkül lévén, pecsétje' feltörése előtt, megszólítása' ezen első soraival: „N e m e s t u d ó s t á r s a s á g , n e m a n n y i r a a' j u t a l o m s t b“ forgott fenn, az alaprajz' értelmében kiadásra érdemesnek talált, és írójának az Igazgatóság ívenként három darab arany tiszteletdíjt rendelt.

A' társaság, ítéleteinek ilyen nyílt eléadásával alaprajzát követi, melly „részhajlásnak minden legkisebb gyanúja' elkerülése végett a' megjutalmazott munkák felől hozott ítéleteknek okokkal támogatását 's azoknak közönség eleibe terjesztését“ rendeli. Azon megbízott bírálóknak saját szavai irattak ki tehát e' nyelvtudományi jutalomfeleletekről, kikéi szerint az October' 26d. 1833-ban volt héti ülés azokat a' 4d. nagy gyűlésnek ajánlotta, 's kik' vélekedésére ez is a' jutalmazást építette.

Az ítéletek' következése előtt még az jegyeztetik meg, hogy az ilyen jutalomfeleleteket sem vizsgálhatván meg a' társaság fejenként, a' mint elítélési módját a' más kiadott munkákhoz csatolt tudnivalókban kitette, a' nyelvtudományi hét feleletről véleményadást azon osztály' 3 tagjára bízta, az első nagy gyűlés' ebbeli határozata szerint. *) Így az első és másod rangúság ezek' ítéletének egyformaságához képest fejlék ki.

Ezen bíráló megbizottság' tagjai írásbeli véleményeik szerint átaljában megegyeztek abban, hogy mind a' hét felelet mutata több vagy kevesebb jót ahhoz képest, a' mint egyik másikánál világosabban fogta fel a' kérdést; de találkoznak abban is, hogy minden részben egyik sem

*) Lásd A' m. t. társaság' Évkönyvei' I. köt. 69. lap.

egészen kielégítő. Összehasonlítatva azonban a' hét egymással, két bíráló a' „*Commendo ego et illud studium stb*“ jelmondatúnak következő okoknál fogva adott elsőséget: „Mert annak írója a' feladott kérdést szorosan szem előtt tartván kezdettől kifejtését űzé, 's a' ragokra nézve kimerítőleg igyekezett megfelelni, habár az, mit a' szóképzőkről mond, sokkal gyengébb, és kevesebb szorgalomra mutat is. Az egész értekezés azonban józanul 's éles ítéllettel, értelmesen, nagy nyelvtudománynyal van írva; és hibás tanítást nem foglalván magában, nagyon is óvakozó szófejtegetései miatt azért is ajánlatos, hogy a' philologiai túlságokra igen hajlandó sokaságnak példányul 's tanulságul legyen. Grammatikusaival továbbá, hol velők nem egyezik is, kimélve bánik, 's ha vannak bár saját különösségei, efféle darabos úton, olyanok el nem kerülhetők.“

Az ezen indító okokat előadott két bíráló legközelebb állónak itélé ehhez, belső értékére nézve a' „*Nemes tudós társaság, nem anynyira a' jutalom stb*“ szavakkal kezdődő megszólítást; mert „a' kérdést, mondák, ennek írója is igen jól felfogta, 's a' szóképzőkre az előbbinél több gondot fordított, munkája nagy olvasottságra mutat.“ Hanem, ellene az jegyeztetett meg, hogy „minden ragasztékot egyszerű hangra akar vissza vinni, 's azt bebizonyí-

tani nem tudja, helyt ad hypothesiseknek, melyekkel a' nyelvtudomány előre nem megy. Mert épen homályt kell elnyomni 's világosságot felderíteni.“ Azonban ajánlá a' két bíráló közösen, hogy a' társaság ezt, mint figyelmet érdemlőt, mellytől a' nyelv körül tett példás buzgó fáradságnak dicséretét igazsággal meg nem vonhatni, írójától megszerzené.

A' három bíró' egyike, ugyan ezt, a' kitett jutalomra ítélte következő nézete szerint méltónak: „Ezt a' dolgozást, tekintve a' kérdés' határát, körünkben, az eddig tett nyomozások 's fölfedezések mellett, tökéletesnek mondhatni. Ez rövid, világos, czélirántilag kimerítő előadásban, egyenesen, hosszú előbeszéd, unalmas készüllet nélkül, magát a' dolgot ragadja meg, 's folyvást, minden távolabbi kicsapongások nélkül, marad mellette. — A' ragokat és szóképzőket helyes felosztásban 's rendszerben, külön külön vizsgálván azok' eredetét, saját jelentésüket; az általok történt változásokat, a' szövetkezés' helyét és módját, a' lehetőségig pontos meghatározással tanítja. A' visszaéléseket, tévedéseket egyfelől minden tekintet, másfelől minden sérelem nélkül mutatja ki 's utasítja vissza. — Ezen dolgozás különösen a' rokon keleti nyelvek' ismeretét nagy mértékben tünteti ki; úgy a' szerzőnek, az alkalmazásban azt az éles, nem kapkodó ítéletét, mellyet Quintilianus kíván a'

grammatikusban. Innen a' meglepő fölfedezések, mellyek nyelvünk' kincsét gyarapítják, több helyen örvendeztetik meg a' magyar nyelv' barátját.“ —

Ugyan ezen bíró a' „Commendo ego et illud studium stb“ jelmondatúról így ítelt: „Igen jó dolgozás, de inkább tagadólag mint állítólag határoz. Kalmárnak és Révainak van folyvást sarkukban, az elsőt majd mindig gáncsolva, ezt gáncsolva is ugyan, de többszer követve. Különben tiszta, világos munka; sajtó alá érdemes.“

A' három bíráló közül, egy emlité némi figyelemmel, ezen jelmondatú versenyfeleletet: Szánknak egy lehelte a' világnak ábrázolatja a' más lelkében. „A' nyelvet ez, vallá ajánlója, ész' elvei szerint vizsgálja és alakítja, de az alkalmazást többszer, erőltetve teszi. Gazdag egyébiránt sok nyelvtudományi és philosophiai műszavakkal.“

Hasonlóképen csak egyik bíráló irta több jónak lételét, még e' jelmondatuban is: A' kik tisztelik őt, azokat koronázza meg a' rény. *ΣΤΕΦΕΙ ΤΙΜΩΝΤΑΣ ΑΥΤΗΝ ΑΡΕΤΗ.*

Ámbár pedig így, e' megjutalmazottakban sem nyujt még a' társaság olly munkákat, mellyekhez megint újabb fejtegetések a' haladás' szellemében némelly pótlásokat nem sorozhatná-

nak; hiszi mégis, hogy ezek igen sokban vezé-
rül vétethetnek nyelvünk' szóképzése' és ragai'
megismerésében, 's figyelmeztethetnek írókat új
szavak' alkotása körül, utasíthatják az olvasókat
arra, milyen új szavak inkább elfogadhatók 's
mellyek nem.

És hiszi a' társaság, hogy időnként előfor-
dulandó nyelvtudományi kérdései által mind
messzebbre fogja segíteni nyelvünk' természeté-
nek mélyebb vizsgálatát, mely a' gondolkodó
elméket annak összezavarásától megmenti, szük-
séges csinosítását közönségesebben elterjesz-
ti. Hazánkíjái is tehát hajlandóbbak lehet-
nek elvárni e' mostani felforrásnak igaz utra té-
rését, mely azért csapong, mert már most a'
nyelv, hivatalok' 's köz ügyek' ágaiban is való-
sággal él, és többféle megkisértések által, minél
előbb kívánja pótolni szükségeit.

*Az 1833ban Novemberben tartott 4d. nagy gyűlés' hatá-
rozatai szerint, a' héti ülésből, Pesten, Aprilis
21d. 1834.*

DÖBRENTAI GÁBOR m. k.

TITOKNOK.

A' nyelvbővülésnek, mellynek mi Magyarok most kivált, saját tudományos literaturánk' fejlődésének elején, olly igen nagy szükségét érezzük, csak három fő 's tetemesb forrása lehet, u. m. 1) a' nyelvbeli gyökszavak', 2) a' nyelvbeli képzett szavak', jelesül: a) származékok' b) összetételek' 's 3) az idegen nyelvekből kölcsönzött 's honosított szavak' mennyisége 's lehető szaporodása. Mi e' három 's a' második' taglalatát tekintve négy forrás közül *csak az első kettőt*, t. i. a' nyelvbeli *gyökszavak'* 's a' szinte nyelvünkbeli *származékok'* tárát használhatjuk tetemesb sikerrel és szabadsággal; az utóbbi kettőnek használata minden más nyugoti nyelvnek nyitvább áll, mint nekünk. Ez, ugy hiszem, további fejtegetés nélkül is eléggé láttatja a' *szóképzők'* fontosságát, mellyek által nyelvünk ama' *származékok'* birtokába jut, 's mellyeknek tiszta 's meghatározott különválasztatásuk által eredeti gyökszavaink' tömege is — nyelvünk' e' valóságos kincse — hasonlíthatlanul nagyobbra bővülend, mint a' mennyivel eddig nem mondhatom éltünk, hanem tengettünk. 'S a' nyelvnek egész füzete, vagy syntaxisa, a' kifejezésnek inkább vagy kevesbé gazdag és bájos változékony-sága, mitől függ inkább, mint azon módosulatok' millyenségétől, mellyeket a' külön viszonyokban gondolt tárgyak' szójelei rokonfeleikkel együtt vagy azokkal egyezőleg szenvednek, 's mellyek nyelvünkben az ugy nevezett *ragasztékok* által történnek? A' ragaszték és szóképző tagok' vagy szócskák' összes philologiai fontosságok tehát nem szenved kétséget; azok' theoriája 's concret ismérte teszi valamint más, kivált keleti, nyelvek' ugy a' mienk' philosophiájának 's grammaticá-

jának is alapját; azok nyelvünk' tág vagy szűkebb körének, kisebb vagy nagyobb hajlékonyságának és szépségének okai és kútfejei.

Tetszett a' Tudós - Társaságnak nyelvünk' e' két nemű alkotó részeit ez izben inkább realis mint idealis, inkább practica mint theoretica, inkább grammatica- 's etymologiai mint tiszta nyelvtudományi vagyis philologiai szempontból vizsgálat 's előadás alá terjesztetni, midőn mint pályakérdéseket, a' következőket kívánja megfeytetni: mellyek, hányfélék, melly *eredetűek* és *saját jelentésűek* egyfelől a' ragasztékok, más felől a' szóképzők? milly változásokat okoznak és szenvednek ragasztáskor vagy szóképzéskor, 's melly nemű gyökerekhez szövetkeznek az utóbbiak, azaz szóképzők?

Mindjárt első olvasás után hittem azt e' kérdésekről, a' mit most is hiszek, hogy t. i. rájok, bár milly ohajtható volna, kimerítő válasz nem fog ez úttal érkezni. Hiúság volna magunkat ezzel kecsegtetnünk. A' mi szóképzőink' 's ragasztékaink' *eredete* és *saját jelentése* olly mélyen gyökerezik gyökszavainkban vagy-is eredeti nyelvkincsünkben, de *ennek* első bősége 's koronkinti fejlődése előttünk még a' XI-dik századon innen is olly igen ismeretlen; — nyelvünk nem csak ragasztékaiban 's képzőiben, hanem kivált gyökszavaiban 's fűzetének egész szellemében több keleti 's éjszaki nyelvekkel olly világosan rokon, *) de a' rokonság' fókai, *határai* mind ez ideig olly

*) E' rokonságot én, eddigi adatainkhoz képest, nem úgy értem, mintha a' mi nyelvünk a' zsidótól, chaldaeitől, syrustól, arabtól, vagy az esth-től, lapp-tól, finn-től *eredett* volna, hanem a' *nemzetek* eredhetek egy köz, *keleti* törnemzettől, mellynek eredeti nyelvkincséből, azaz tiszta *gyökszavaiból* többet vagy kevesebbet tartottak meg, 's azt azután utóbbi különválásokkal egymástól inkább vagy kevesbé eltérőleg bővítették, 's hajlították. E' szerint nem annyira a' — minden nemzetenél későbbi fejle-

homályosak, eddigi philologusaink' ismeretei 's tanítmánya e' két tárgyban olly ingatagok 's hiányosak, hogy míg először és főleg a' *keleti nyelvek' ismerete* talán későbbi, *saját academia'* vagy *academiai osztály'* eszköze által közöttünk divatosabb nem leend, 's míg hajdankori nyelvünk' *legrégibb írott maradványi* a' nyelv szerkezetnek — melly csak négy század előtt is sok tekintetben más volt — mai, újabb alakultáig kiadva mind, 's felvilágosítva nem lesznek, az illetett két pontra csak hiányos és bizonytalan választ várhatni. Hol és ki által taníttatnak, hol és kik által műveltetnek 's műveltettek eddig nálunk a' keleti nyelvek? Van-e egyikéről bár, csak *egy* alkalmas magyar kézi könyvünk? Hányan ismerik, vagy ismerhetik íróink 's nevendékeink közül csak azt, mit e' részben, — jelesül nyelvünknek a' keletiekkel 's némelly éjszaknyugotiakkal rokonságáról, — legkorábban Rudbeck ¹⁾, a' roppant nyelv ismeretű Kalmár György ²⁾, Sajno-

désű — ragasztékok', képzőtagok' vagy más akarminemű hajlítások' hasonlóságából, mint inkább az *egyenlő jelentésű tiszta gyöksszavak'* több vagy kevesebbségéből lehet, és kell a' nyelvek' ('s ugy a' nemzetek') közelebb vagy távolabb rokonságára következtetni. 'S ezért tartom én szükségesnek, hogy nálunk kivált a' keleti nyelvek' tudománya ne csak felületesen, hanem a' lehető legnagyobb kiterjeszkedéssel 's alapossággal műveltessek. Lásd Révai' véleményét e' tárgyban *Elab. gramm. hung. I. rész. 45—52 lap.*

¹⁾ Lásd *Specimen usus lingvae Gothicae in eruendis S. Scripturae locis obscurissimis, addita analogia lingvae Gothicae cum Sinica, nec non Finnonicae cum Ungarica Vpsalis. 1717. 4.*

²⁾ *Prodromus idiomatis scythico-mogorico-chuno-avarici, 's a' t. Auctore Georgio Kalmár, philologo e comitatu veszprimiensi. Posonii, sumtibus J. M. Lauderer. 1770. 8.* 's több más munkáiban.

vics ³⁾, Beregszászi ⁴⁾, Gyarmathi ⁵⁾, a' hervadhatlan emlékezetű Révai ⁶⁾, egyes töredékekben Horvát, a' vándor Bese, legujabban Nagy János ⁷⁾ 's több mások már adtanak, de kiknek munkáik alig jelenhetve meg, a' könyvkereskedésből nagy részben ismét kiestének? Kitől és mikor várhatjuk ezen előmunkák' criticalai egybevettetésöket 's felvilágításokat? és mit fog *Kőrösünk* azon hasonlóságról, mellyet nyelvünk 's a' keletindusok' szent nyelve (sanscrit) között tapasztalt, mondani?

'S ez még mind nem elég. A' mi nyelvünknek *saját* haladása, fejlődése 's *bonyolódása* is volt. Kiki tudja, legalább erős a' gyanu, hogy valamint *sok* gyökszót, úgy egy-két ragasztékot 's szóképzőt Európában is csináltunk vagy honosítottunk. Kiki tudja, 's már ez nem gyanu, hogy némelly ragasztékok 's szóképzők más alakúak voltak, máskép járultak a' gyökszavakhoz csak ezelőtt négy-öt századdal is. Mikép határozhatni-meg tehát pontosan, mellyek 's melly eredetűek mind ezen szórészecskék, *micsoda változást okoztak és szenvedtek* ragasztáskor vagy szóképzéskor, 's *milly nemű gyökerekhez járultak* az utóbbiak, — ha nincsenek

³⁾ Demonstratio idioma Vngarorum et Lapponum idem esse 's a' t. Tyrnaviae 1770. (második kiadás).

⁴⁾ Ueber die Aehnlichkeit der hungarischen Sprache mit den morgenländischen. Leip. 1796. 4. — Versuch einer magyarischen Sprachlehre mit einiger Hinsicht auf die türkische und andere morgenländischen Sprachen, — von Paulus Beregszászi, Erlangen. 1797. 8. — Dissertatio philologica de vocabulorum derivatione in lingua magyarica. Scripsit Paulus N. de Beregszász. Pestini 1815. 8.

⁵⁾ Okoskodva tanító magyar nyelvmester. 2. D. Kolosváratt 1794. — Affinitas linguae hungaricae cum lingvis fennicae originis grammaticae demonstrata. Göttingae. 1799.

⁶⁾ Alább idézendő munkáiban.

⁷⁾ Grammatica linguae hungaricae cum parallelismo inter Aramaeam, Hebraeam, Arabicam, et Hungaricam orientales lingvas ducto. Pestini. 1832.

a' történeti adatok kezeinkben, melyek ezen eredetet 's időnkinti változást kimutassák, hitelesítsék? —

Révai, ki legalaposabb 's legrendszeresb eddigi philologusaink között, ezen irott 's nyomtatott maradványoknak köszöné egész alaposságát, egész tudományát. A' posoni missalében talált rövid, halott feletti beszéd, a' XII-dik századbéli magyar nyelvnek e' nagy becsű maradványa, gyújtá-meg a' fáklyát *), melynek világa őt utóbb a' széles, de ha elkészülhete, legteljesebb 's kiadott töredékében is eddig legtökélyesebb *Elaboratior grammaticájában* 's más nyomozatiban vezérlé. Megfoghatlan volna valóban, mikép lehetett - el egy nemzet nyelvének és literaturájának illy kincseitől 's tőforrásitól olly soká; ha nem tudnók: mi még ma is a' magyar nyelv Magyarországbán, és mi nem. Nehányat e' maradványok közül az 1833-ki Névkönyv szerint saját használatára épen most másoltat a' Tudóstársaság, de mióta kell vala már ezeknek nyomtatásban köz kézen forganiok! Egyiket közülök, t. i. Batori László' (mint Révai hívé) Bibliáját, vagy - is inkább bibliai töredékeit, (kézirat, hihetőbbleg 1382ből) Révai nem csak 's fölötte szép sikerrel használta, hanem ön vallomásakint tökéletesen másolva, kifejtve 's fölösztva, nyomtatás alá el is készítette. *Vidi etiam rem eam tanti esse, ugymond, ut paulo maiore cum apparatu in lucem proferretur. Quapropter adieci notas necessarias, observationes praeterea grammaticas satis copiosas, et*

*) „Harum (scilicet Antiquitatum literaturae hungaricae) volumen primum efficit hoc ipsum monumentum, quod mihi primam dedit hujus generis lucubrationum occasionem“ Révai. *Antiqu. lit. hung.* Iső 's eddig egyetlen kötet, előszó 6 lap. És ismét: „Quidquid ego vel in hac ipsa *Grammatica* mea de vocum inflexione clarius ac melius tradere non vane mihi videor, id quidem a diligentiore antiquitatis nostrae studio ortum duxisse, aperte profiteor.“ *Elab. gramm. hung.* 39 lap.

locupletissimum demum vorum *singularium* elenchum, *etymologica* usus ubique *deductione*. Capita etiam in versiculos distinxi. Utinam res meae angustae editionem non *morarentur*. Opus hoc efficit Volumen II. et III. Antiquitatum literaturae hungaricae. *) — E' munkának Révai' hagyományi között kell lenni; miért nem adatott-ki eddig, miért nem adatik-ki most? Vagy, ha ez és más *kéziratok* nem jöhetének eddig napfényre, mi hátráltatá legalább azon ritka *nyomtatványok'* újabb kiadását, mellyeket Révai az épen most idézett helyen lap 29—34 megnevez, helyeikkel együtt, hol ő példányokat látott? — Mi, kik a' XII, legfelebb XI-d. századon felül legkisebb nyomait sem mutathatjuk írástudományunknak, legalább azt, a' mi ezen innen található, nyomozzuk minden lehető szorgalommal 's adjuk a' nemzeti érzésnek 's feléledt literaturai és tudományi érdeknek használatul.

Ennyi készület' hiányában nem én vagyok az, ki a' kitett pályakérdéseket kielégítőleg fogná, vagy csak távulról is vélné megfejtetni. Mondottam már, nem hiszem, hogy ezt philologiai literaturánk' jelen állapotjában valaki tehesse. De összes tudományosságunk' tovább haladására nem is látom mellőzhetlenül szükségnek, hogy azon kérdések előlegesen is 's minden tekintetben olly épen kimerítőleg fejtsessenek-meg. Tegyük-fel, hogy ragasztékaink' és szóképzőink' száma, neme, eredete, ragasztás-módja, szóval egész etymológiája 's grammaticája oklevelesen ki van fejtve, megállapítva: itt végződik-e azoknak egész theoriájok? ez-e a' vég resultatum, mellyet azon philologiai vizsgálatokból nyerni igyekezénk? 's nem tehetünk e' theoriában, e' resultatumok' fejtegetésében igen szép és sikeres lépéseket, habár ama' nyelvszármazati 's historiai nyomozódásnak 's grammaticai szabályoknak csak egy

*) Antiquit. lit. hung. Vol. I. 22. lap.

része van is bevégezve, hitelesítve? Megvallom, az én pillanatim előre függenek inkább mint hátra, nyelvünk' jövődjöje ragad és kecsegtet inkább, mint múlt. Azt szeretném én még inkább tudni, mennyiben és mikép lehet már meglevő és élő, noha talán egyenkint be nem bizonyított eredetű, igen számos *szóképzőinket* a' külön *tudománynyelvek'*, jelesül azoknak *technica terminologiajok'* bővítésére 's megállapítására használni! 's micso-da következményeket lehet ragasztékink' és szóképzőink' jobbhára mégis már világos alkalmazásából eredeti nyelvkincsünkre, vagy-is magokra *gyökszavainkra* húzni 's alkalmazni? — Im': mi többnyire származékszavakkal élünk, legkisebb részét használjuk eredeti gyökszavainknak tiszta formájokban. Ugy de nálunk sok, talán minden *ragaszték* 's szóképző jelentő; azok voltak, legalább lehettek legelső formájokban. Magok a' tiszta gyökök nem jelentettek, nem *jelenthetnek-e* tehát semmit! milly szörnyű insequentia 's ellenmondás volna ez! De mellyik most használatlan gyökszavainkat lehet és kell tehát legegyszerűbb tiszta formájokban 's milly értelemben feléleszténünk! azokat külön és összes nyelvbővülésünkre hol 's mikép használnunk! — Végre, milly kecssei és javai, ellenben milly kecselenségei 's akadályi vagynak a' mi ragaszték- és szóképző-rendszerünknek az összes kifejezésekre, szószervezetre, periodológiára, a' folyó vagy kötött beszédű *előadásra* nézve? — Mind ezen 's több szintolly fontos philologiai kérdés' fejtegetésébe eddigi grammaticai praemissáink mellett is, úgy vélem, nagy foganattal ereszkedhetnénk, sőt ereszkednünk *kell* azon álláspontban, mellybe nyelvünk 's literaturánk jelenleg érkezett; de ezekkel természetileg a' jelen értekezés nem foglalkozhatik.

Ragasztékinkat 's szóképzőinket világos renddel 's lehető teljességgel előterjeszteni, azokat a' Tudós-Társaságtól feltett kérdéseken, mennyire időm 's előké-

születim engedik, eddigi philologusaink' de leginkább *Révai*' nyomán, ki az őt megelőzőtteket különben is a' legjózanabb criticismussal használta, keresztül vezetni; a' nagy hiányt és az útat, mellyen azt némi részben legalább pótolni lehessen, kimutatni: ez az csak, mit e' jelen csekély értekezés ígérhet, 's az is — az érdekllett akadályok miatt — kevesebb, mint a' mit a' roppant 's egész kidolgoztatással kötetekre menendő tárgyban különben talán adhaték vala.

Lássuk előbb is a' ragasztékokat.

I. R A G A S Z T É K O K.

Ragasztéknak nevezem nyelvünkben azon egyes betűket vagy szótagokat, mellyek valamelly szóval, annak végén, egybe forrádvák, a' szó által jelentett ideához tesznek ugyan még valamit, 's így annak értelmét bővítik, módosítják; de az ideát más önálló ideával nem cseréltetik-fel, a' szó' előbbi értelmét tehát specifice nem másítják. Illyek szoros értelemben csak a' *nevek-* és *igéknel* történhetvén, a' ragasztékok önkényt e' két fő osztályra szakadnak, vagyis kétfélék, u. m. *A. Névragasztékok*, 's *B. Igeragasztékok*. E' szerint itt az adverbiumok és a' származtatott számnevek önálló szavaknak vétetvén, azoknak egyéb ragasztékaik a' szóképzők között keresendők. Bővebb hasogatást e' grammaticai vitás tárgy itt nem érdemel.

A. N é v r a g a s z t é k o k.

Ezek a' főnevekhez (substantiva), melléknevekhez (adjectiva), számnevekhez (numeralia), névmásokhoz (pronomina), és részesülőkhez (participia) járulnak. Több tekintetből czélirányosnak találom a' két esetragasztékot előre bocsátani, ámbár úgy nevezett ejtegetést

(declinatio) nyelvünk' menetele nem ismer. Ezeket a' többi fajok szokott rangjok vagy rokonságuk szerint önkényt követendik.

a) Esetragasztékok.

1. *nek*, (nak).

Önálló főnév vala hajdan, mint Révai gyanítja, 's *viszonyt*, *ellent*, *írányt* jelentett. Ezen értelemmel a' viszonyragasztékok között is előfordúl, 's e' használata kétség kívül a' régibb. Hajdani önállása 's főnévsége mellett áll, más bizonyítvány' nem léteben, az, hogy a' birtokragasztékokat felveszi: *nek-em*, *nek-ed*, *nek-i* 's a' t. 's illy formában a' személyes névmásoknak adó-eseteit (dativusait) képz. *) — Kalmár **) egy *scytha casus possidendi*-ről álmodozik, melly hajdan *nük* volt, ma *nünk*, 's a' Törököknél *nün* és *nin*. Amaz előbbi *nük* volna az, mi nálunk *nek*! — 'S ime illy gyöngye alapú gyanu mind az, mit e' ragaszték' *eredetéről* és *saját* jelentéséről eddigi adatainkhoz képest mondhatunk.

Ragasztáskor mássalhangzó után nem *okoz* a' névben semmi változást, de ha (rövid) *a* vagy *e* a' végmagánhangzó, azokat (hosszú) *á* vagy *é*-re változtatja. 'S ez valamennyire figyelmet érdemel. Úgy látszik ugyanis, midőn a' ragaszték *magánhangzóval* járul a' szó' végmagánhangzójához, (például *fa-am*, *eke-em*, *munka-am*) mintha ilyenkor a' két rövid magánhangzó egy nyílttá 's hosszuvá olvadna össze. De nyelvünknek a' *nek*-nél épen most tapasztalt, általános és a' szokásban emlékhaldó analogiája oda mutat, hogy e' hosszítás a' *mássalhangzón* kezdő ragasztékoknál is történik, *fá-nak*, *fá-hoz*, *fá-tól*, 's a' t.; nem

*) Révai bővebben értekezik róla Grammaticájának — meg nem jelent — 3-dik kötetében Etymol. pars II. sect. III. cap. I. 's Syntaxis sect. II. cap. I. lásd Volumen I. 207. lap.

**) Idézett munkája' 53 lapján.

pedig fa-nak, fa-hoz, fa-tól 's a' t., 's hogy így amazoknál is ékeltetett a' végmagánhangzó, még mielőtt a' ragasztéké *elhagyatnék*, így: fá-am, eké-em, munká-am, mi az igék' mutató aligmultjának 3dik személyéből, mint a' jövő ragasztéknál nyomban látni fogjuk, legvilágosabban kitűnik. Részemről e' hangzócserét *) vagy hosszítást egyedül a' ragasztáskori emphasisnak 's azon igyekezetnek tulajdonítom, hogy általa a' két egyenlő hang között a' ragasztás' állapotja annál világosabban 's hathatósban kitűnjék. Maga a' *nek* nem *szewed* ragasztáskor egyéb változást, mint hogy a' mély vagy tompa hangúakhoz *nak* formában járul, péld: halálnak, pokolnak. Hajdan így beszéltek és irtak: halál-nak, pokol-nak, ('s ez is egy fél próba a' hajdani főnévség mellett) mint az Allocutio funebris' ime szavai bizonyítják: „halálnek haláláal halsz“ (Antiquit. I. 36); de ez, az írásnyelvben legalább, mindjárt az allocutio' századán túl megszűnt, mivel utóbbi nyelvmaradványinkban nem látható.

2. et, (öt, at, ot, t.)

Ezt Kalmár pusztá esetragasztéknak nézi, mellynek tehát saját jelentése nem volt, 's így eredetéről is csak annyit mond, hogy a' zsidó *eth*-tel egy. — Révai szerint az *et* szinte önálló főnév vala hajdan 's tárgyat, alazatot (objectum, subjectum) jelentett. Ezen önállásnak azonban mostani nyelvünkben, sőt tudtom szerint legrégibb irományainkban sincsen semmi nyoma. Az egyetlen erősség, mellyet Révai állítmánya' bizonyítására fölhoz, az, hogy a' Zsidók is *eth* (אֶת) szó-

*) *Cserét* mondom, mert az *a* hosszítva is csak *ā*, 's az *á* ettől specifice különböző hang. Megmutatta ezt N. Geresdi Kiss Sándor „Organologia sermonis humani“ című érdekes munkájában, mellynek kézirati gyönyörű egy példánya a' M. Nemzeti Museumban, másika úgy tetszik a' Pest-vármegyei levéltárban találtatik.

val élnek az accusativus' értelmének kifejezésére, csak hogy azt a' névnek elejébe teszik, még pedig külön állva, így: *eth ha-ssamáim* (mintha mondanók: *et az-egek*, e' helyett: *az egek-et*); sőt hogy nálok ez az *eth* mint önálló főnév is divatos, ugyancsak a' tárgy értelmével. De ez utóbbi része a' bizonyításnak nincs eléggé hitelesítve. — Az Esztek, Lappok és Finnek is élnek *t*, *d*, *at*, *ta* ragasztékokkal 's úgy mint mi ragasztva az 'accusativus' kifejezésére; de hiszem, e' ragasztásból még nem következik az, hogy ezen *at* 's *ta* nálok önállólag is használtatott vagy használtatik, 's így maga ezen, talán nyomos, analogiának kivívhatása is az érdekllett nyelvek' bővebb ismeretét kívánja.

A' változások, melyeket az *et* különféle tőszavakon ragasztáskor okoz, a' következők: α) *a* és *e* végmagánhangzókat *á* és *é*-re változtat, például: *eké-(e)t*, *fá-(e)t*, melly változás, mint állítám, nem összeolvadásból, hanem a' ragaszték' magánhangzójának utóbbkori kihagyásából eredt. Világosan kitetszik ez más, merő magánhangzóból álló ragasztékok' hajdani ragasztásmódja 's későbbi teljes elhagyatásából. Például az Allocutio funebris-ben áll: házóá, nyilván annyi mint házá-á (v a' vá-ból kihagyatván), tehát az *a á*-ra változtatva magánhangzó előtt; így ugyanott: tilotóa, nyilván annyi mint tilotá-a, (ebből: tilotá-va), a' mit ma így mondunk: til(o)tá-, t. i. az aligmult' második *a* (*ja=ő*) ragasztékját egészen elhagyván, nem az előbbi *á*-ba olvasztván. — Mikor kezdék őseink az *et*' magánhangzóját a' tőszó' magánhangzója után kihagyni? nem tudjuk; de bizonyosan igen régen, mert eddig ismert legrégibb kéziratunkban, az említett allocutio-ban, már kihagyva látjuk: *Boltsússa ménd vő bűnét*, nem: bűne-et (ez volna a' legrégibb), sem bűné-et. β) Némelly tőszavakban, — melyekben egyenkint? a' grammatica' dolga, — a' végtag' hosszú magánhangzó-

ját rokon röviddel cserélteti-fel, péld. tél, tel-et; dél, del-et; víz, viz-et; nyár, nyar-at; kút, kut-at; madár, madar-at; bogár, bogar-at, 's a' t. γ) Másokban a' végtag' magánhangzóját, legyen az gyök- vagy csak kapocsbetű, kiveti, így: tereh, ter'h-et; berek, ber'k-et; féreg, fér'g-et; árok, ár'k-et; titok, tit'k-et; halom, hal'm-et. Ezek hajdan az epentheticus magánhangzó nélkül is szokottak voltak; de ez a' gyökszótudományhoz tartozik. — Ebben: lélek, mind a' két eset előfordul: *lel'k-et*. δ) A' végmagánhangzóban nyugvó lehetet (h, v, vagy j) megindítja, így: hű, hűv-et és hiv-et; fő, fő-t és fej-et. 's a' t. ε) u és ü rövid végmagánhangzót gyakran v-re változtat, csupán a' kellemesb kiejtés' okáért, így: daru, daru-t és darv-at, hamu, hamu-t és hamv-at, tetü, tetü-t és tetv-et; hogy ne mondjuk: daruat, hamuat, tetüet. Némelly *ú* végzetű, képzett főnevek, e' végbetűt egészen elvetik, péld. ifjú, ifj'-at, borjú, borj'-at 's a' t.; bíró: bíró-t és bírá-t. Mind ezek oda mutatnak, hogy az *et'* magánhangzóját áldozatokkal is örömet megtartotta, noha más és más alakban, a' nyelv' szelleme; 's így azt talán gyökbetűnek, a' ragaszték' *értelméhez* szükségesnek, tartotta; mi az *et*-nek hajdani főnévségére némi bizonyítványul szolgálhat.

De volt légyen e' ragaszték' gyökmagánhangzója *e*, vagy *a*, (feltevéen t. i. hogy a' magánhangzó benne csakugyan gyökbetű, a' mi még épen nincs *bebizonyítva*) — bizonyos, hogy ez a' gyökbetű igen korán kapocsbetűvé módosult; vagy, ha a' *t* csak maga a' ragaszték, — millyekkel azonban nyelvünk épen nem bővölködik, — ez még minden írott nyelvemlékünk' kora előtt a' tőszó' magánhangzóihoz 's nyelvünk' eredeti euphoniájához képest valamennyi kapocsbetűinkkel (a, e, o, ö) ragasztatott. Ugyanis az előbbi esetet, melly hihetőbb, t. i. hogy a' *t*-nek volt saját magánhangzója 's hogy ez a' magánhangzó *e* volt, feltevéen,

az így ragasztékul vett *et* legalább is nyolcz század óta a' következő változásokat vevé 's veszi-fel ragasztáskor: α) Végmagánhangzó után az *et'* magánhangzója elenyésszik: vő (ő), vő'-t, Mariá'-t, bűné'-t (Allocutio funebris). Így gyűrű-t, lábú-t, kedvű-t, hő-t, éneklő-t 's a' t. β) Mélyhangú szónak végmássalhangzója után *o* vagy *a* hangzókká rokonul, péld. halál-ot, paradízum-ot, torkok-at, ur-at (Allocutio funebris) 's a' t. Az *o* forma közösebb; az *a* kellemesb, 's úgy látszik, későbbi euphonia szülte. Az egytagúak 's a' már ragasztottak, u. m. többség-, birtok- 's hasonlításragasztékosak, *ezt*, az *a*-t, különösen kedvelik: út-at, torkok-at, (ugyanott). Így: jobb-at, jobb-om, jobbom-at; jobbak-at, nagyobbak-at 's a' t. Egyes előszámlálás itt is a' grammaticát illeti. γ) Középhangú szónak végmássalhangzója után *e* és *ö* hangzókkal ragad; amaz közösebb, ezt az *ö* és *ü* hangzós egytagúak kedvelik, 's gyakran euphonia végett a' puszta *e* hangzóság is. Péld. szem, szem-et, kerek, kerek-et, verm, *verm-öt*; *szentök*, *szentök-öt* (all. fun.); fül, fül-et; öv, öv-et; füst, füst-öt; köd, köd-öt; üstök, üstök-öt; szebb, szebb-et, szebbek, szebbek-et; kerekék, kerekék-et; *ösemük*, *ösemük-öt* (all. fun.), ösünk, ösünk-et; feleletünk, feleletünk-et 's a' t. δ) Magashangú tőszavak majd *a*, *o*, majd *e* hangzóval kívánják a' ragasztékot ingatag szokásuk szerint; de mégis sokkal inkább kedvelik az *e*-t; így: héj, héj-at, gyík, gyík-ot, híd, híd-at, síp, síp-ot. Ellenben: éj, éj-et, téj, tej-et, kéz, kez-et, kém, kém-et; hit, hív, tíz, kincs, pinty, irígy, mirígy, bilincs 'stb. hit-et, hiv-et, tiz-et 's a' t. — Keverthangúakban a' mély vagy közép (mellyek nem elegyednek) hangokhoz alkalmazza magát az *et'* hangzója, legyen bár *egy* olyan két magasra. Például: ivadék, ivadék-ot, bukadék, bukadék-ot, világ, világ-ot, keverék, keverék-et, intézet, intézet-et, irgalmaink, irgalmaink-at 's a' t. Eltérek derék és fazék: derek-

at, fazek-at. e) De semmi ilyes változásnak vagy módosulásnak nincs helye a' j, l, ly, n, ny, r, s, sz, z, mássalhangzók' valamelyikén végződő 's ragasztáskor nem változandó főnevek' nagyobb részénél; minthogy ezeknél a' könnyű 's kellemesb kiejtés a' ragaszték' magánhangzóját, bármely tisztelt lehetett az sokaig, fölötte régen elnémította, 's az *et*-nek, mint a' hangzók után, csupán *t* betűjét ragadta-föl. Így a' legrégebb *Allocutio funebris* még ugyan *halál*-ot, 's *rész*-et ír, de egyszersmind *Arkangyel*-t is, melyeket ma így ejtünk *Arkangyal*'t, *halál*'t, *rész*'t 's t. i. Volt-e idő, mellyben így beszéltek és irtak: fa-et, eke-et, ő-et, láb-et, torok-et 'stb., miből 'az *et*' főnévsége és *saját* jelentése bizonyulna-be, *nem tudjuk*; 's igen természetes, hogy olly korban, midőn a' nyelv' euphoniája még illy kevésbé vala kifejedve, maga a' nyelv is képzetlen 's a' nemzet, ha nem írástudatlan, bizonyval nem olly írásgyakorlott volt, hogy irott hagyományit bírónok, vagy illyet reménylhetnének.

b. Többségragaszték.

3. *ök*, (ek, ok, ak, k.)

Plurale nomen, — ugymond Kalmár, — formant *Persae aliquando adiecta terminatione kan*, quod aliqui *kján* alii *tján* alii vero *gyán* proferunt. Illud *k* servant *Armeni* et *Hungari*, terminatione *an* per *apocopen* abiecta ... 's a' t. Ennek semmi historiai sem philologiai alapja nincs. Révai e' ragasztékot elavult *gyök-szónak*, még pedig *melléknévnek* véli, melly ezt jelenté: *sok*, de más alakban. Ugyanis vélekedésekint a' mit ma *ök*, (ek, ok, ak, k)-nak irunk és ragasztunk, az hajdanta, de igen régen, *öt* vagy *öth*, (eth, oth, ath, th), utóbb *öch* (ech, och, ach, ch) formában ragasztaték, vagy legalább így ejteték, valamint a' zsidó *egyik* nőnemű többesét *óth* (רִח) -tal képzí, melly a' mi mostani *ök*-ünkkel épen egy; — 's csak utóbb, (de még

is *Asiában* még?), lett a' mai *ök* (ek, ak, ok, k) formában divatossá. Hogy pedig az *öt* hajdan *sok*-at jelentett, annak, Révai szerint, azon kívül hogy a' zsidó *oth* nyilvánosan (?) ebből vétetett *atha*, melly az *arab* nyelvben (de nem a' zsidóban) megvan és *sok*-at jelent, — saját nyelvünkben is van nyoma. Ugyanis az *öt*, de *megfordítva*: *tő*, nem egyéb, mint a' mai *tő*-bb-, *legtő*-bb-nek elveszett positivusa, vagy -is gyökszava, 's így mást sem jelenthet, mint a' mit mai helyettese, a' *sok* jelent. Megmaradt még e' *tő* = *sok* gyöknek egy származékja is, a' *tő-mény* (noha nyelvünk az illy származtatást: *sok-mány*, *nagy-mány*, *jó-mány* nem igen látszik gyakoroltnak, 's a' *tőmény* talán inkább a' *töm*-érdek, *töm-lő*, *töm*-eg gyökökből eredt); melly hogy szinte sokat, sokaságot jelent, kitetszik az illy szólásokból: *tőmény ezernyi számú napok elmúlnak*, ... *tőmény ezer esztendeig* (Lépesi, de inferno, pag. 137 és 347), azaz: *sok* ezernyi számú napok, *sok* ezer esztendeig. — — Mind ez Révainak „certum est“ (Elab. gramm. I. 198); de bocsásson-meg a' nagy férjfiu, ha mi ezt az olly igen csekély zsidó és arab analogiára, — 's miután sem az *öt'* sem az *ök'* általános többség-v. sokaságjelentésének nyelvünkben magán e' ragasztékon kívül legkisebb nyoma sincs, de az *öt*-nek *tő*-ből megfordítás által lett eredete vagy-is inkább ugyanazonsága sem historice sem philologice kimutatva nincs, — olly igen bizonyosnak nem hisszük, noha egy olly ragasztéknak, melly legrégibb irott nyelvhatományunkban, a' többször említett halott feletti beszédben, már a' legnagyobb szabadsággal 's épen úgy, mint ma ragasztatott („ki-k, mi-k, az-ok, gyimölcsök, szent-ök“), eredetét és hajdani *saját jelentését* megmondani *nem tudjuk*; hivén 's feltevéen mindenkor, hogy többi ragasztékaink' analogiája szerint ennek is volt saját értelme hajdan 's így ha nem fő, vagy melléknév, legalább valami szócska (*particula*) lehetett. —

Ragasztáskor az *ők* ugyanazon változásokat okozza a' tőszóban, mellyeket a' 2. szám alatt említett *et* esetragaszték; 's ugyanazokat szenved is, ha kiveszszük, hogy az *i*, *ú*, és *ü* képzők 's mindennemű más-salhangzó után megtartja magánhangzóját, melly az előbbieknél, azaz: *ú*, *ü* és *i* után *a* vagy *e*; a' mélyhangú szavak' mássalhangzói után pedig többször *o*, mint *a* —; 's így ejtjük és írjuk tehát: pesti-*ek*, budai-*ak* (így fi-*ak*), jó szívű, jó szívű-*ek*, nagy lábú, nagy lábú-*ak*, kezű-*ek*, sípú-*ak*, hitű-*ek* (csak ritkán 's inkább versben, szükség' és euphonia' kedvéért, szívű-*ek*, lábú-*ak*, kezű-*ek*, hitű-*ek*, mint volt kut-*ak* füz-*ek*, sip-*ok* 's a' t.); 's ismét bor-*ok*, súly-*ok*, viszony-*ok*, király-*ok*, rész-*ek*, kés-*ek*; nem pedig bor-'*k*, súly-'*k*, viszony-'*k*, rész-'*k* 's a' t. mint volt bor-'*t*, súly-'*t*, viszony-'*t*, rész-'*t* stb.; mit itt nyilván egyedül a' *k*' organicus darabosságának 's így a' kiejtés' kellemének (euphoniának), nem pedig a' ragasztékmagánhangzó iránti tiszteletnek 's vallásos megtartásnak kell tulajdonítanunk.

c. Hasonlításragaszték.

4. *bb*, (*obb*, *abb*, *ebb*, *öbb*, *b*).

Kalmár erősen hiszi, hogy e' ragasztékunk a' zsidó *tob* (טוב) melléknévnek, melly annyi mint: *jó*, utolsó betűje, 's hogy mi azt a' comparativus gradus' kifejezésére innen vettük. De mikor és hol éltünk mi a' Zsidókkal olly nagy közelben 's szoros barátságban, hogy szókat 's ragasztékokat *tőlök vettünk* volna? 's micsoda philologiai analogián, micsoda nyelvtörténeti szokáson épül az, hogy egy nemzet a' másik' — noha talán távulról rokonnak — önálló szavaiból vegyen magának más értelmű, egyes ragasztékbetűket? Ha a' philologus illyes szemléletekbe ereszkedik, lehet mondani, mit Schlegel a' metaphysicusokról mond, hogy

a' fonalra elfeledett göböt kötni 's így akarmennyit ölt, soha sem varr, semmit sem fűz. Illyes philologus hazánkban több volt és van. — Hogy e' ragaszték hajdan sokszor ott is, hol mi ma két bb-vel élünk, csak egygyel iratott, megmutatja Révai (Elab. gramm. I. 258 lap); de hogy, mint ő követeli, a' mai bb, obb, abb, ebb, öbb, b, 's a' hajdan talán szokottabb *b*, *ab*, *ob*, *ub*, *üb*; *jab*, *jöb* hasonlításrag nem egyéb, mint a' még ma is élő *bő* melléknév, megfordítva: az, ítéletünk szerint, még nincs eléggé bebizonyítva az által, hogy a' Lappok és Finnek ma is -ob, -ub, -oub, -mbi, -mpi (melly nem volna egyéb, mint *bü* = *bő*) 's -b ragokkal élnek, úgy mint mi ragasztva, ugyanazon értelem' (a' hasonlítás') kifejezésére; sőt hogy az előbbieknél *abla* (melly a' paragogenicus *la'* kihagyásával maga az *eb* vagy *öb*), mint külön álló melléknév ugyanazt jelenti, mit a' magyar *bő* (*böv*) 's megfordítva *öb*, (hajdan *vöb* és *jöb* 's így a' ragasztásban néha *jab*, *jeb*). — Ugyan is e' rokonítás' erejét igen győngíti az, hogy sem a' *bő* 's *öb*-re változásának, sem ezen *öb* hajdani különvált divatának és saját jelentőségének semmi más nyomát sem lehet nyelvünk' mai kincsében 's fejlődése' történeteiben kimutatni. Némi hitelt adna ezen mérész, — noha mégis eddig leghihetőbb, — hypothesisnek az, ha meg lehetne mutatni, hogy őseink már itt Európában is soká 's állhatatosan *csak egy b-t* 's azt is *csupán u*-val és *ü*-vel, mellyek t. i. soha sem csupa kapocsbetűk, hanem mindig vagy tiszta, vagy áltolvadott gyökbetűk, — ragasztottak; de ezt az első részre nézve nem mutatta - meg Révai 's régibb irott és nyomtatott nyelvmaradványink' lappangása miatt én sem mutathatom - meg; a' második részre nézve pedig meg sem mutathatni, mivel a' Révai által fölhozott régibb példákban is előfordul már az *ab*, *jab*-bal ragasztás, mi oda mutat, hogy a' nemzet a' követelt *öb*-nek ő *characteristicus* sőt *gyökmagánhangzóját* nem soká tisztel-

te, 's igen korán megszűnt így ragasztani: jó-őb, (annyi mint jó-bő), nagy-őb, szép-őb, 's a' t., a' miből különben is inkább jó'b, nagyó'b v. nagyúb, szépeb vagy szépüb támadott volna, mint job v. jobb, nagyob v. nagyobb, szépeb vagy szépb, szebb 'st.eff.

'S itt, mielőtt majd a' birtokragasztékokra áltmennék, legyen szabad egy megjegyzést tennem. Révai azon principiumot követé magyar nyelvnyomozatiban, vagy-is inkább e' nyomozatiból azon principiumot vonáel, hogy, valamint ezt a' *birtok-*, *ige-* 's viszonyragasztékoknál és némelly szóképzőinknél világosan látjuk: *valamennyi ragasztéka és szóképzője nyelvünknek önálló 's így saját jelentésű szó* vala hajdan *), t. i. a tőnyelvnek eredeti 's többnyire egytagú gyökszavakból álló kincsében; melly (kisebb nagyobb részben több velünk rokon nemzetekkel közös) nyelvkincsből azok csak később vétettek ragasztékul, midőn aztán a' tágabb vagy szorosabb forradásban néha nemcsak egyik vagy másik gyökbetűjüket elvesztették, elforgatták, változtatták vagy szaporították, hanem — ki tudja mikor és mikép — önállásukat is elvesztették, mire számos, ma már csak származékaiban élő gyökszavunk tanú; sőt eredeti jelentésökkal 's formájukban az egész nyelvkincsből korán 's végképen kiestek. Ezen, — nagy részben kétségtelen — principiumnak, mellyet ő minden etymologiai nyomozatinál canonul vett, *általános* felállításából 's elfogadtatásából eredett az, hogy ő *minden*, ma és régóta már csak *egy* betűből álló ragaszték' és szóképző' birálatánál 's megállapításánál is annak hajdani, általa kétségtelenül feltett gyökszó-formáját 's ekkori saját jelentését kereste 's azt minden lehető combinatioval kivívni igyekezett. 'S ezen igyekezetnek a' mi nyelvtudományunk felette sokat kö-

*) Lásd Elab. gramm. hung. I. 7. 's köv. lap. „Primum itaque et summum doctrinae meae caput est. . . 's a' t.

szön. De ha meggondoljuk, mikép képződtek 's fejeledeztek a' nyelvek, mikép kellett képződniük 's fejeledezniük, miután őket nem egy, előre megállapított elv után induló bizottság v. választottság, hanem az egyeseknek természeti, néha pusztá történeti ösztöne 's ötlete, egyes háznépeknél, majd tájakon 's vidékeken egyszerre vagy egymás után, de mindig az egyszer megindult nyelv' szellemével egyezőleg, összehangzólag támadott szokások 's ezeknek utóbb a' nemzeti tömeg, annak főbbjei, szónoki, tudósbjai által lett elfogadtatások képzé, fejté 's állapítá-meg; és hogy a' nyelveknek principiumik csak sokkal később, midőn már a' népség tudományos műveltségre jutott, fejtettek-ki 's mivellettett szerintők a' nyelv; — ha mondom ezt csak futólag meggondoljuk is, önkényt támad azon kétség bennünk, ha valljon egyedül mi vagyunk-e azok, kiknek nyelvök olly igen rendszeresen, olly annyira elv szerint készült, hogy minden, mindannyi ragasztékunk és szóképzőnk megannyi, saját nyelvünkbeli, eredeti gyökökből készült, azoknak csupán ragasztásmódján változtatott az idő, 's egyet, csak egyet sem köszönünk pusztá történetnek 's más nemzetekkel volt érintéseinknek? azt fogjuk kérdeni: mi valánk-e egyedül az az igen igen értelmes és csendes nép, mellynél ha valamellyik individuum esze' és szükségéi' gyarapultával ez vagy amaz értelem módosulást, mellyre még a' nyelvben forma nem volt vagy ő azt nem tudá, akará kifejezni: nem talált, nem próbált semmit is, hanem csendesen várt, míg valaki más, bölcsőbb vagy épen nyelvtudós, egy önálló 's illő jelentésű szót kiválasztott 's azt nagy tekintettel egyik vagy másik tőszóhoz ragasztotta? Miért ne támadhatott volna mindjárt a' nyelv' elején egykét ragaszték, egykét képzőtag *magával a' gyöksszóval*, melly utóbb csak per analogiam vétetett más gyöksszavakhoz is, de mellynek külön állás, külön vált értelem *soha sem* adatott? — Minden más nyelvnek menetele ide mutat, különö-

sen pedig a' göröge' és latiné, csakhogy ezekben a' nyelvek' és nemzetek' saját szellemökkint az említett értelem módosulások magának a' gyökszónak módosulási által történtek, míg az inkább keleti nemzetek e' módosulást újabb, *többszöre* értelmes — betűk és tagok' felvétele, *ragasztása* által fejezék jobbra ki. *Minél hamarabb állott valamelly nemzet kisebb vagy nagyobb polgári társaságokba vagy is úgy nevezett városokba össze, annál hamarabb fejedett, annál önkényesb, hajlóbb, változatosabb lett nyelve*; 's minél későbbben történt az valamelly nemzetnél, annál lassúbb fejlődésű, de jelentőbb, egyszerűbb 's rendszeresb, de egyszersmind feszesb és monotonabb lett a' nyelv. Ebből nyelvünkre 's talán viszont nemzetünk' hajdani polgári állapotjára lehet némileg következtetni. — Láttuk már 's a' szóképzőknél még inkább fogjuk látni, hogy gyaníthatólag voltak és vannak ragasztékaink és kivált képzőink, (különösen az *egy* hangzóból vagy *egy* mássalhangzóból állók), mellyeknél a' történetiségét (Zufälligkeiten) tagadni alig lehet, a' saját jelentést 's hajdani önállást keresni ha nem vakmerő, bizonynyal sikertelen munka. —

A' hasonlításrag ugyanazon változásokat okozza a' tőszóban, ha t. i. ez azt felveszi, mellyeket a' többségragasztéknál kijelelénk. Az *egy szép* veszté el, — mikor? nem tudjuk — véggyökbetűjét, 's a' szépebből már igen korán szép-b 's szep-b (szebb) lett. Maga szinte az ugyanott kifejtett változásokat szenvedí, kivévén, hogy az *i* szóképzőhöz és *s*, *sz*, *z* végmagánhangzókhoz (kivált az elsőhöz) minden saját v. kapocs hangzó nélkül 's ez utóbbiakhoz egyszerű formában (b) járulhat, így: szellemibb (ritkán), delibb, kecses-b, gonosz-b, vitéz-b, 'stb. Hasonló, régi ragasztást g, k, l, n, ny, r végbetűk után is láss Révainál az idézett helyen. (Gramm. I. 258. l).

d. Birtokragasztékok.

5. *em*, (*öm*, *om*, *am*, *m*)

Hogy birtokragasztékaink végtére is a' személyes névmásokból én, te, ő 's a' t. veszik eredetöket, vagyis inkább magok a' ragasztásban elváltozott személyes névmások, nem kérdés azok előtt, kik csak távolról tekintettek is a' philológiába 's tudják, hogy a' keleti, értem különösen a' délkeleti zsidó és vele rokon nyelvekben, sőt a' nyugotéjszakra ki tudja mikor nyomott finn és lapp-ban is mind a' birtok- mind az igeszemély - ragok tagadhatatlan analogiával a' személyes névmásokból eredtenek. Csak az a' kérdés, különösen nyelvünkre nézve, először: birtokragasztékaink legközelebb a' *birtokos* névmásokból: *enyim*, *tied*, *övé* 's a' t. vétettek-e, vagy közvetetlen a' személyes névmásokból, 's ezeknek csupán időjárával támadott változásai? 's másodszor: azok, mellyeket erőltetés nélkül illyes csupa történeti, vagy euphoniai módosulatoknak mondani nem lehet, önálló személyes névmások voltak-e szinte hajdan: úgy hogy az *em*, *ed*, *é*, *emek*, *etek*, *vék*, de kivált az *ék*, *ál*, *ik*, (az *ék* és *ál* csak az igéknél fordulnak ma elő) külön állva is használtattak hajdan, 's ugyanazt jelenték, mit ma az *én*, *te*, *ő*, mint ezt Révai állítja? — Az elsőre nézve a' ragasztékok' ugyanazonsága ezekben: *eny-ém*, *ti-ed*; *öv-é*, *mi-enk*, *ti-etek*, *öv-ék* 's ezekben: *kez-em*, *kez-ed*, *kez-e*, *kez-ünk*, *kez-etek*, *kez-ek* 's ismét ezekben: *kér-em*, *kér-ed*, *kér-i*, *kér-jük*, *kér-itek*, *kér-ik* 's ismét ezekben: *vel-em*, *vel-ed*, *vel-e*, *vel-ünk*, *vel-etek*, *vel-ek* olly szembetűnő, hogy igen menthető vala némmelly nem épen nagy előkészületű grammaticusainknak, ez utóbbiakat amaz elsőbektől (a' birtokos névmásoktól) származtatniok 's hogy úgy mondjam, elcsipetniök. Gyarmathi nem átallott így irni *) (Nyelvmes-

*) Pedig *Kalmár* után, kit különben álomlátónak nevez.

ter § 52.): „Ugy kell képzelni tehát minden birtokos nevet, mint egy olyan nevet, a' melly egy *ketté hasított* birtokos névmásának a' közepében tétetődik; p. o. az *enyim ketté hasad* ilyen formán *en-im*; már ha ennek a' közepében téssz egy nevet, p. o. urfi, lesz belőle *en-urf-im*“ 's a' t., melly vastag philologiai materialismus valóban csodálatos egy olly grammaticusban, ki Oerteliust de Harmonia lingvarum Orientis et Occidentis, Otrokocsi Foris' Origines-ét 's Kalmár' *álmaid* olvasta. — De miután magából a' nyelv' analogiájából olly világosan kitünik (Révai fejtette-ki ezt is), hogy *enyim*, tied 's a' t. már összetett vagy -is inkább képzett szavak, mellyek' mindenike az illető személyes névmásnak rendszeres egyes és többeseiből van alkotva, így: *én-ém* (ez utóbbi maga az *én*), *te-ed* (ez utóbbi maga a' *te*), *ő-vé* (ez utóbbi maga az *ő*, *vő*), *mi-enk* (ez utóbbi az *em*-, vagy *éu*-nek rendes többese: *emek*, *) *emk*, *enk*), *ti-etek* (ez utóbbi az *et*-v. *te*-nek rendes többese *et-ek*), *ő-vék* (ez utóbbi az *ő*-nek rendes többese *ők*, *vők*) 's a' t.: csak akkor lehetne a' birtokragoknak a' birtokos névmásokból lett áltkölcsönöztetésöket megmutatni, ha megmutatható volna, hogy a' birtokos névmások mind megvoltak, mielőtt csak egy főnév is birtokragasztékot kapna; a' mit teljességgel nem lehet állítani, annál kevesebbé, hogy ama' birtokos névmásoknak *némelly* utórészei külön állva is használtattak hajdan, mint a' még ma is használt *mink* vagy *mük* (mü és mi helyett) *tük* (tü, ti, v. tük helyett) nyilván mutatják; 's így a' nevezett képzőformák, mint magok a' személyes névmások, hihető-

*) Itt még Révai' hypothesisét, mintha a' hajdani ragasztásban előforduló *muk*, *mük*, 's a' mai *tek*, *tök* a' korábbi *emek*, *etek*-ből származott volna, rövidség és könnyebbég' okáért megtartom; utóbb a' 9. szám alatti *ünk* birtokragasztéknál az *emek* iránti véleményt bővebben vizsgálándó.

leg a' birtokos névmás' 's a' birtokot jelentő főnévhez is egyszersmind, egy időben ragasztattak 's későbbi megállapítás szerint mind a' két neműekhez *egyenlőn* forrasztattak. — A' második kérdésre nézve csak azon birtokragokról mernék igen - nel felelni, melyek' külön állásáról hajdankori nyelvmaradványinkban vagy most élő nyelvünkben nyomokra találunk. — Hogy a' hihetőleg *legrégibb*, egyszerű *mű*, *tű*, és *ű* személyes többesek mellett egyszersmind ezeknek kettős többeseik: *műk*, *tűk*, *űk*, vagy talán az *én*-, *te*-nek rendes többeseik: *en*-ek (emek), *te*-ek (etek) külön állva is használtattak, mint ma az *ők* használtatik *ű* helyett, azt megfoghatom; az elsőkre nézve legalább fenáll most is nyelvünk' analógiája; noha a' mi, ti, *ők*, vagy a' régibb *miv*, *tiv*, *vők*, már igen rég' — még az *Allocutio funcbris*' korában — sokkal divatosabbak levének: de hogy az illyes birtokragok: *em*, *ed*, *e* ('s így az emek, etek, vék, melyek hiszem magok a' személyes névmások, de nyilvánosan a' ragasztás alatt változtak így el 's azon kívül tehát nem is használtattak, valamint a' *szor*, *ba*, *ban* nem használtattak soha külön, noha világosan egyek a' *szer*, *be*, *ben*-nel), vagy hogy az épen elűtő *ék*, *ál*, *ik* igeszemélyragok külön is használtattak hajdan 's ugyanazt jelenték, mit az *én*, *te*, *ő*: — ennek én ugyan sem szükségét nem látom, sem legkisebb történeti hihetőségét. Nem szükségét, mert minek annyi önálló személyes névmás egy ugyanazon személynek jelezésére? minek használtassék az *em* külön, minek az *ék*, az előttők kétségkívül megvolt *én* mellett? — Nem látom történeti hihetőségét, mert ha megmutattatik is, hogy például az *ék* valamely rokon nyelvben önállólag használtatott 's ugyanazt jelenté, mit az *én*, következik-e abból, hogy mi azt áltévén, szinte önállólag is használtuk? Épen az, hogy ez az *ék* (*ek*, *ak*, *ok*, *ők*) nyelvünkben, mennyire nemzeti emlékezetünk terjed, az *én*' kifejezésére *egyedül*

az igeragasztásnál használtatott és használtatik, mutatja, hogy azt csak később, az igehajtások' kifejtésekor, tehát hihetőleg csak *erre* a' haszonra alkalmazók, 's önállólólag az *én*' használatát tovább is kirekesztőleg megtartottuk. — Különben is maga ez a' más nyelvből i átszármaztatás, álszivárogtatás sincs történeti hihetőséggel (probabilitas) bebizonyítva. Hogy csak az előbbi példánál maradjunk, — mert elő fognak ezek egyenkint fordulni, — Révai az *ék* (*ek*, *ok*, ezekben: *kér-ek*, *vár-ok* = *én*) követelt önálló magyar személyes névmást így származtatja: a' Zsidó az *én*-t így fejezi -ki: *anóki* (אֲנִי); ebből a' *ni* és *ki* (vagyis inkább *ti*, de ez hihetőleg maga a' *ki*) az igék' ragasztékiban előfordul 's azt jelenti: én, nekem, engem. Tehát a' *ni* és *ki* hihetőleg (mert más nyom nincs) önállva is használtatnak hajdan, talán így: *ani*, *oki* 's mindketten azt jelenték, mit utóbb a' kettőből összetett *anóki*. Már a' zsidó *ni* kétség kívül ugyanaz, mi a' magyar *én*, melly nálunk külön is használtatik: tehát a' magyar *ék* is ugyanegy ama' zsidó *ki*-(vagy *óki*)-val, — (melly mint mondtam csak a' zsidó igékben 's itt is csak *ti* formában fordul-elő, például: katal-*ti*, magyarul: ölt-*em*,) — 's így nálunk ez is, valamint az *én* nemcsak igerasztásban, hanem külön állva is használtatott 's épen azt jelenti, mit az *én*! — Nagyobb erőszögel felhozza Révai azt is, hogy ez a' *ki* és *óki* megfordítva a' görög, latin 's német nyelvbe is általment 's azoknak *εγω*, *ego*, *ich* személyes névmásaikban divatos. — Már én mind-ezekben a' philologiai lehetőséget nem tagadom, de a' második consequentia' utóbbi részének (így nálunk ez is valamint az *én* 's a' t.) hihetőséget azért nem adhatok, mivel épen abból, hogy *ék* nálunk *én*-jelentéssel csak az igékben fordul-elő, hihetőbbleg azt következtetem, hogy az a' zsidóból, vagy akarhonnán, az igeragasztékok' későbbi különválasztatásuknál — (mert hogy ezek: kérek, kérsz, (kér), kérek, kérék, kére utóbbiak ezek-

nél: *kér-em*, *kér-ed*, *kér-i*, alig fog tagadtatni) — vétetett-fől 's így önállólag csak azért sem használtatott, mivel már megvolt az ugyanazt jelentő, eredeti *én*. — Egyébiránt 's általában, hogy az ilyenekben nagyobb hihetőséggel, vagy némi bizonyossággal állíthassunk valamit, nyilván megkívántatnék először, hogy mindenik nyelvnek saját belső analogiája 's fejlődésének legmesszebb vihető történetei combinative 's nyomosan kifejtve legyenek előttünk; 's másodsor, hogy egyik nemzetnek a' másik talán rokon nemzethez közel tartózkodása, közösülése 's mind a' kettőnek míveltségi, különösen pedig nyelvmíveltségi állapotja *történetileg* be legyen bizonyítva 's koronkint kimutatva. Olly kívánatok, mellyeknek philologiai 's történeti tudományosságunk' jelen állapotjában a' *keleti* nyelvek- 's nemzetekre nézve legkevesebbé van megfelelve. Mikor azt sem tudjuk még, *mikor* 's ki által iratott a' penta-teuch, mellyre pedig olly *sokan* olly *sokat* építenek! — 'S most térjünk az egyes birtokragokra vissza.

Az *-em*, maga az *én*, melly az enyimben először *ém*-re: *en-ém*; azután *im*-re: *en-im*, 's legutóbb az egész, lágyított *enyim*-re változott. Mellyik volt előbb? előbb mondák-e: *enyim*, azután *kezem*, *szemem*, *lábam* 's a' t. ? ki tudja meghatározni, kivált nyelvünkben? Hihetőleg mind a' kettő egy korban, egymás mellett támadt, csakhogy eleinte nyiltabb volt a' forma, de darabosabb, u. m. *en-én*, *kéz-én*, *láb-én*, azután de igen korán: *en-ém*, *kez-ém*, *láb-ém*; végre de szinte igen korán: *en-im*, *eny-im*, *kez-em*, *láb-am*. Mind ezen metamorphosisokról nincs történeti adatunk. Nevezetes, mit az *én* eredetéről, — noha ez sajátkép a' gyökszavak' nyomozatához tartozik, — Jahn után Révai gyanít. A' zsidó t. i. csak *i*-t ragaszt az *én* helyett az ilyenekben: *debar-i* = szózat - *om*. Hihetőleg tehát ama' keleti tőnyelvben, mellynek eredeti kincsét időjárástól a' rokon zsidók, chaldaeiak, syrusok, arabok,

persák, magyarok, törökök, őrmények, lappok stb. inkább vagy kevesbé bővíték, módosíták, az *én* helyett a' puszta ösztön szülte *i* használtatott, melyből utóbb a' zsidó *ni* és *ani*, az arab *ana*, syrus *ano*, magyar *én* stb. keletkezett. Hihetőleg, mondom, 's részemről legalább tökéletes meggyőződéssel, mert ki fog illyesmit oklevelesen *bebizonyíthatni*? — Egyébiránt hogy az *én* csak ragasztás alatt változott ém, (em, öm, om, am)-ra, az, hiszem, több mint világos; 's így, mint már megjegyeztem, nem látom semmi okát, hogy ez a' ragasztásból kiszakasztva, külön is használtatott volna az *én* mellett, hanem ha azt mondanók, hogy a' kez-em, láb-em stb. már mondatott, mielőtt az *én* mondatnék 's hogy így ez (az *én*) amaz *em*-ből lett 's változott *én*-re, nem pedig az előbb már megvolt én, *em*-re. Melly állításnak nyelvünkben legalább nincs legkisebb nyoma, sem hihetősége.

Ragasztáskor az *em*, mennyire nyelvünkre emlékezhetünk, mind azon változásokat okozza és szenved, melyeket az *et* esetragaszték (l. felebb) okoz és szenved, ha az ott mondottakból kivesszük a' legutolsó pontot, minthogy az *em* *semmi* mássalhangzó után sem veszti el hangzóját, 's így: baj-om, ital-om, király-om, kényem, rész-em; nem baj-'m, ital-'m, 's a' t., mint volt baj-'t, italt-'t 's a' t.

6. *ed*, (öd, od, ad, 'd).

Az *ed* maga a' második személynévmás: *te*, vagy *et*, melly ragasztáskor annál könnyebben változhatott *ed*-re, mivel azt őseink, a' halitusnak különben is, mint minden keletiek, baráti, keményebben ejthették ki mint mi, valamint a' zsidó *att*, és *attü* (אָט אָט) = *te* láttatja; már pedig a' halitust vagy erőt könnyebb a' szó' végén ejteni ki, mint elején. Így az eleinte talán létezett *te-te*, kéz-*te*, kar-*te*, a' szorosb olvadás miatt, igen hamar változhatott *te-th'*, *kez-*th'* kar-*th'*;

ez: te-eth, kez-eth, kar-oth, 's ez majd te-ed (ti-ed) kez-ed, kar-od-ra. Ugyanazért az így csak később támadott, csak változott *ed*-nek nem tulajdoníthatok hajdankori önállást, hanemha megmutathatnék, hogy a' *te* vagy *et* valaha *nem* használtatott, hanem az *ed* volt az első; minek nyelvünkben ismét nincs nyoma, sem hihetősége.

Az *ed* ugyanazon változásokat okozza és szenvedí ragasztáskor, melyeket az *em*.

7. *e*, (*je*, *a*, *ja*).

Az *e* maga az *ő* (harmadik személynévadás), melly hogy hajdan *hő*-nek, *vő*-nek, *jő*-nek mondatott, nem csak a' zsidó és arab nyelvek' nyilvánosságos analogiája, hanem maga az Allocutio funebris is bizonyossá teszi. *) Így tehát a' *v* és *j* ezen ragaszték' formáiban nem csak fölötte régi, hanem saját, eredeti (nem a' ragasztásban fölvet, hanem oda hozott) betű. Ez az *ő* közvetlen a' nevekhez adva, ezeket szülheté legrégebben: kéz-*hő*, láb-*hő*, kéz-*ő*, láb-*ő*; de ezek nagyobb olvadás' 's világosság' okáért önkényt 's igen korán változtak kéz-*é*, láb-*é*-ra; ezek pedig utóbb más rokon, szinté birtok-idea' jelelésére fordítatván — mint nyomban látni fogjuk — különség' okáért a' következő formák állapítottak-meg rövidülés 's hangolvadás által már az Allocutio funebris' kora előtt: — kez-*e*, láb-*o* és láb-*a*, nén-*je*, nap-*ja* 's a' t. Hogy az *e* helyett *i* is mondatott és iratott hajdan, mondatik ma is, csak említenem kell, nem fejtegetnem; mivel az *i*' használata ezen esetben, t. i. a' neveknél, (nem úgy az igéknél), mind a' beszédben (egyres vidékeket kivéve) mind a' könyvnyelvben elég korán megszűnt, 's így ma már a' grammatikában nincs helye.

Ragasztáskor az *e* ugyanazon változásokat okozza a' nevekben, melyeket az *em*, 's az *et* esetragaszték; szenvedí pedig a' következőket: a) Minden végmagán-

*) Ménd *vő* fojának... *Iő* vimádságok... Szabadótsa *vőt* 'stb.

hangzó után fölveszi leheletét, a' j betűt, p. o. fá-*ja*, eké-*je*, bú-*ja*, tű-*je*. b) Mélyhangú szavak' végmássalhangzóikhoz *a*, középhangúakéhoz pedig *e* alakban járul; a' magashangúak közül mellyek *o*-, vagy *a*-val vevék-fel a' *többször*ragasztékot, itt *a* formát, mellyek amazt *e*-, *ő*-vel vevék-fel, itt *e* formát kedvelnek. c) Mindnyájoknál, de kivált a' mélyhangú nevekben *b*, *p*, *d*, *t*, *g*, *k*, *ty*, *n*, *ny*, *f*, *m*, *l*, *r*, végmássalhangzó után ismét sokszor föléled a' *j*; mint: bab-*ja*, pap-*ja*, pad-*ja*, hot-*ja*, rák-*ja*, aty-*ja*, any-*ja*, kín-*ja*, csúf-*ja*, rom-*ja*, húr-*ja*. Sőt ez a' sziszegő *s*, *sz*, *cs*, *cz*, *zs* mássalhangzók után is sokszor megtörténik, csak hogy a' *j* ilyenkor a' végsziszegő' kettőztetésében lappang; így: város-*sa*, tanács-*csa*, öcs-*cse*, lécz-*cze*, parázs-*ssa*, vadász-*ssa*; de ezt a' legtöbb esetben bátran mellőzhetni, 's város-*a*, tanács-*a*, nemes-*e*, parázs-*a* szintolly jók. Mindezek a' *mai* ragasztásmódok; az elavult darabosbakat, például: üldöt-*ve*, kinzat-*vja*, ház-*o*, bűn-*ő* 's t. eff-t régibb nyelvmaradványinkban nagy tanúsággal olvassuk.

8. é.

Hogy az *é*, mellyet újabb grammaticusaink esetragnak is vesznek, valóságos (tovább ragasztható vagy-is ejtegethető) birtokragaszték, 's eredetére és saját jelentésére nézve ismét maga az *ő* (harmadik személynévmás), nyilván kimutatja az ezen és az előbbi birtokragaszték között levő értelmi rokonság. Mikor azt mondom: kapus-*a*, a' kapust tulajdonítom valakinek, mikor ezt mondom: kapus-*é*, a' kapusnak tulajdonítok valamit; tehát mind a' két esetben tulajdonítok valakinek valamit, 's ezt a' *tulajdonítást* mind a' két esetben a' *ragaszték* jelenti. Igaz, hogy az *ő* az első esetben (*a*) a' birtokost, második esetben pedig (*é*) a' birtokot hozza, utóbbi megállapítás szerint, emlékezetbe 's így ennek lett képviselője: de ebből még nem lehet külön eredetre következtetni, mert hogy az *ő*

személynévmás, ragasztva, mind a' birtokost, mind a' *birtokot* jelelheti, 's legelőbb is, valamint az *én* és *te*, a' *birtokost* 's nem a' birtokot jelelé, nyilván mutatja az eny-ém és ti-ed; hol az *ém*, *ed* (maga a' személyes névmás: *én* és *te*) ma már egyedül a' *birt dologra* emlékeztetnek, noha eredetileg a' birtokost jelentették 's valóban jelentik is. Én-én, te-et, fa-én, fa-et 'stb. épen úgy fejezik-ki a' birást, mint a' zsidónál ma is: peri getz = gyümölcs *fa*, annyi mint gyümölcs *ő*, azaz: gyümölcs-*e*, t. i. *fának* gyümölcs-*e*, azaz: a' gyümölcs a' *fá-é* (fa-ő). Ez a' kettő tehát (az *e* ebben gyümölcs-*e*, 's az *é* ebben fá-*é*) nyilvánosan egy; egy jelentésű és eredetű; különben mikép jelenthetne a' *fá* gyümölcs-*e* 's *gyümölcs a' fá-é* ugyanegyet? Csak később, midőn nálunk nemcsak a' *birt dolog*, mint a' zsidóknál, hanem maga a' *biró* (possidens) is kapott birásragasztékot, állapítottatott meg, hogy az *ő a*, *e*, és *ja*, *je* formában *csak* a' birtokot, *é* formában pedig *csak* a' *birót* jelentő nevekhez ragasztassék; 's mind a' kettőben ugyan a' birás' állapotját, de amott a' biratást, itt a' birást jelentse. Legvilágosabban kitetszik ez onnan, hogy ha mind a' birtok mind a' biró valamelly névmás által jeleltetik, egyetlenegy pronominalis forma mind a' két állapotot (a' birást és biratást) kifejezi. Övé, azé, kié 's a' t. ezt is jelentik: *kapusa*; — kié a' *kapus*? ö-v-é, az-é, 'stb.; — és ezt is; *kapusé*: kié (az, a' mi) a' *kapusé*? ö-v-é, az-é. 'S miért nem felelhetünk ezen utóbbi kérdésre így is: én-é, te-é, valamint mondtuk: ö-v-é? Azért, mert ezen *é* *csak* a' *harmadik* személy' birásragasztékja; azért, mert az *é* maga az *ő*; ezt pedig az *első* vagy *második* személyhez birtokragasztékul nem vehetem, mert a' személyek' birásának jelelésére a' nyelv' geniusa eleitől fogva a' biró személyes-névmásnak ismételését fogadta-fel, így: én-én, (eny-ém), te-et (ti-ed), ő-ő (ő-vé); 's a' t. 's így a' legnagyobb inconsequentia 's ellenmondás nélkül

nem ragaszkodhatott utóbb sem így: én-ő, te-ő, mi-ő, ti-ő = én-é, te-é, mi-é, ti-é. Mondhatom: magam-é, magad-é 'stb., mert itt már a' *mag*, mint a' ki bir valamit, *harmadik* személy, noha az által hogy a' *mag* az *enyim* (mag-am), az a' mi ezé a' *magam-é* az *enyim* is. (Szinte ezért nem lehet mondani ön magam, ön magad, ön magunk, ön magatok; hanem mondanunk kell: en-(n) magam, te-(n) magad, ő-(n) maga 'stb. mert itt az *ő-n* ismét a' harmadik személynévmás, az *ő*, *n*-betűvel nagyobb erő 's jelentőség' okáért szaporítva.) Minthogy tehát az *é* nyilvánosan birást jelent, de az első és második személyhez nem ragasztatik: világos, hogy az, eredetére és saját jelentésére nézve, nem más, mint maga a' harmadik személynévmás *ő*, ámbár nem lehet nyelvtörténetileg kimutatni, *mikor* kezdék azt *őseink csupán* a' biró' nevéhez 's így *csupán* a' *birt* dolog' jelezésére használni. Mert hogy a' kéz-é, láb-é (ebből kéz-ő, láb-ő) mint első áltmenetel, hajdan ezt jelenté: kez-e, láb-a, 's ezen utóbbi formák csak később eredtek vagy állapítottak-meg: az: *ő-vé* látszik bizonyítani, minthogy e' helyett — mennyire tudjuk — soha sem vétetett-fel *ő-e*, *ő-je*, hanem az eredeti *ő-vé* ebből: *ő-hő*, *ő-vő*) mind a' két értelemben megtartatott, vagy pleonastice tovább ragasztatott: *ő-vé-je*, *ő-vé-e* 'stb.

Az *é* mint *magas-hangú* ragaszték semmi változást sem okoz, (ha kiveszed az *a*, *e* végmagánhangzók' emphaticusabb *á*, *é*-re változását), sem szenved ragasztáskor.

9. *ünk*, (unk, nk).

Az *ünk* Révai szerint maga az *emek*, mely az *én*-(em)-nek rendes többese. Itt már azt lehet kérdeni: miután nyelvalkotó *őseink* az egyes birtokosnál olly szépen kijelelék a' birtokállapotot (szinte egyes birtokkal t. i.) a' puszta és saját személyes-névmás' ismétletével ezekben: én-én, te-et, ő-ő (enyim, tied, övé), miért választák több birtokos' jelezésére ugyancsak egyes bir-

toknál az olly visszatetsző *én-k*, vagy mint Révai követeli *em-ek-et*, 's miért nem inkább ezen személyes hévmásnak ('s így a' többieknek) *saját* többesét? vagy nem volt eleinte az *én*-nek más, saját többese? Sőt inkább megvolt a' *mü*, később *miv* és *mi*, *mük* és *mink*; — 's ez engem oda vezet, hogy a' Révai által felállított *emek* formát, mint az *én*-nek rendes többesét 's így hajdan divatozott (?) birtokragasztékot egészen tagadjam, 's helyette a' *mü*, kettőztetett többessel, millyennel külön állva is használtatott hajdan sőt használtatik ma is, *mük*, formát *) mint ezen személy- és számbeli eredeti 's általános (azaz: nevekkal, igékkel, viszonyzócskákka' 's határozókkal közös) birtokragasztékot állapítsam meg. Ugyanis hogy a' *mü*, mint az *én*' rendes többesének helyváltója, magával az *én*-nel csaknem egykorú: azt későbbi nyomtatott nyelvahagyományaink' számtalan példáin kívül (L. Bátoritól Révainál Elab. gramm. I. 487 lap.), az Allocutio funebrisben előforduló *miv* forma is mutatja; melly hogy az eredeti *mü*-ből később szintugy eredett, mint a' korosb szű, hű, müből az ifjabb sziv, hiv, miv, alig szenved kétséget, ha meggondoljuk, hogy a' mü ('s így a' szű, hű 's tb.) mint minden hosszú végmagánhangzóú szavunk lehelettel mondatván -ki őseink által, így: müh, tüh, szüh: ez a' lehelet később a' miv, tiv, sziv formában csak világosabban lépett elő; míg majd ezekből a' legkésőbbi és legkényesb euphonia a' kellemetlennek talált *v* leheletbetűt kihagyta 's a' legifjabb *mi*, *ti* formát — vagy amazokban az eredeti *ü*-t különség okáért is visszaállítván, a' szű-t, hű-t, mü-t — hozta ismét szokásba. A' zsidó és rokon nyelvekbeli analogiát, mellyekben ugyanazon *nu*, *thu*, *hu* (ragasztásban) sze-

*) Mellyet egyébiránt varians forma gyanánt Révai is felhoz 's kifejt Elab. gramm. I. 349—354. A' különség tehát a' két vélemény között az, hogy ő az *emek* formát tartja elsőnek, én a' *mük*-öt, amazt egészen tagadván.

mélynévmások ugyanazon (t. i. *mü*, *tü*, *ü* azaz *ők*) értelemben divatoznak, önkényt elhallgatván. Hogy továbbá a' *mü* (így a' *tü* és *ü*) ragasztáskor, nagyobb erő 's könnyebb ejtés' okaért a' rendes többesjegyet, t. i. a' *k-t*, is felvette 's így ragasztatott: *mü-k*, *tü-k*, *ü-k* v. *ők*, ezt a' majd mindjárt felhozandó erősegen kívül az is bizonyítja, hogy ezek: *mü-k*, *tü-k*, *ü-k*; *mü*, *tü*, *ü* helyett, nemcsak hajdani, már europai írott 's nyomtatott nyelvagyományainkban, hanem mai beszédünkben is számtalanszor használtattak és használtatnak. De hogy végtére, ugyanezen *mük* ('s *tük*, *ük*) *nem pedig* az *emek*, *etek* használtatott *mindjárt eleinte* ragasztáskor is, nemcsak az igékben, hanem a' nevekben 's magokban a' *birtoknévmások*' ragasztékaiban is: azt a' már említett nyelvanalogián kívül, melly szerint valamint az *én*-hez *én* járult ebben *én-én* (*enim*, *enyim*) úgy a' *mü*-höz szinte *mü*-nek kellett járulnia, így : *mü-mü*, és *mü-mük*, ebből aztán *mü-e-m'k*, 's ebből végre *mi-e-n'k*: nyilvánosan bizonyítja az Allocutio funebrisben előforduló *ös-e-mük*, *ur-o-m'k*, vagy-*muk*, *vimágy-a-muk*. Az első (*öse-mük*) jelesül, — exemplum prorsus singulare, mint maga Révai mondja 's melly őt szinte ezen varians affixionis formának, mellyet *én* elsőnek, egyetlennek 's eredetinek tartok, felállítására bír, — a' *mük* ragaszték' eredetiségét olly nyilvánosan mutatja, hogy abban a' *mük*-et megelőző *e* betűt (*öse-e-mük*) pusztá euphonicus vagy *kapocsbetűnél* egyébnek nem tarthatni; annális kevésbé, minthogy az ugyanott látható vagy-*muk* a' *mük*-öt átváltozott hangzóval, de mégis teljes formájában, minden elő- vagy kapocsbetű nélkül forrasztva láttatja; az *ur-o-m'k*, 's *vimágy-a-muk* pedig nyilván kimutatják: mikép lágyítottatott elébb ez a' forradás *a* és *o* által (*vimádj-muk* helyett *vimádj-a-muk*), 's mikép pótoltatott a' *mük*, *muk*-ból kiszöktetett hangzó más kapocsbetű által: *ur-o-m(u)k* helyett mondatván: *ur-o-m'k*. Ezt erősíti végre az is, hogy mint utóbbi,

már nyomtatott nyelvhagyományaink számtalan példában mutatják, ezen ragaszték, még akkor is, midőn már az *m* gyökbetű euphonicus *u*-re változott benne, sokáig *o*-val és *ö*-vel ragasztatott, így: *onk*, *önk* (az *Allocutio* korában még *omk*: ur-*o-mk*), tehát pusztá kapcsolattal, nem pedig a' később, kényelmes kimondás' okáért vagy némi instinctusból visszaállított *u*-val és *ü*-vel: *unk*, *ünk*. Valamint tehát ezen személy- és birtokragaszték nevekhez és igékhez eredetileg 's állhatatosan *mük* (*muk*) formában járult: *öse-mük*, vagy *muk*, úgy következtetem per analogiam, hogy az a' birtoknévmás' képzetére is ugyanezen, nem pedig a' Révai által elsőnek követelt, nyelvelleni *emek*=*én-ek* formában járult. A' *mü* kettőztetéséből, mint már mondtam, lett tehát az első *mü-mü* (mint *én-én*), aztán *emphaticus*, kettős többsessel *mü-mük*; ebből az utóbbi *ü*' elenyésztetésével ismét a' sebesség, szorosb olvadás és kellem' kedvéért *mü-m'k*; aztán ebből szelidítő kapcsolattal *mü-e-m'k*; ebből végre a' még lágyabb *mü-en'k* 's a' mai *mienk* vagy *miénk*. Így a' neveknel eleinte *ös-mük*, aztán *ur-o-m'k*, *ös-ö-m'k*, azután *ur-on'k*, *ös-ö-n'k*, *szív-ö-n'k*, *isten-ö-n'k* (a' mire mint mondtam régi nyomtatványinkban Révai' tanúságaként is ezer a' példa) 's végre a' mai *ur-unk*, *ös-ünk*. Az *u*, *ü* tehát ezekben állhatatos ugyan a' különység és kellem' okáért, de épen nem az elenyészett gyökbetű, hanem csak átváltozott 's egyedül e' személyben divatozó kapcsolattal. Így szinte az igéknél 's viszonzszavaknál is eleinte: vagy-*muk*, aztán *vimádj-a-muk*; aztán vagy-*o-m'k*, *vimádj-o-m'k*, aztán vagy-*o-n'k*, *vimádj-o-n'k*, *vel-ö-n'k*; végre vagy-*u-nk*, *imádj-u-nk*, *vel-ü-nk*, *től-ü-nk* 's a't. Az *emek* formának ezen, nyelvtörténetileg bebizonyítható, metamorphosisokban semmi nyoma, semmi szükség, legkisebb analogiája. Révait ezen *emek*' felállítására egyedül a' mai *eny-em* és *mi-enk* csábító, mint-hogy ő a' birtokragasztékok' 's a' személyes névmások'

ugyanazonságát ezeken (a' birtokos névmásokon) kezdé fejtegetni 's látván legelőbb is az *eny-ém*-ben az *em-et* (az elváltozott *én-t*), a' *mi-enk*-ben levő *enk* végzetet is az *em* (*én*) többesének = *én-ek* véle, melly csak utóbb változott, ugymond, *em'k* és *en'k-re*; 's így ezekben az első *e* betűt is gyököbetűnek nézé. Ugyde ő sohasem mutatott, mert nem mutathatott ilyen ragasztást: *mü-emek*, *ős-emek*, *ur-emek*, vagy *ur-amak*, vagy *emek* v. vagy *omok* (melly, utóbbiakra az *emek*-nek lehetett 's kellett volna euphonice változni); ellenben ott áll az: *ős-e-mük*, a' vagy *muk*, mellyből Révainak ön vallomásakint is lehetett *ur-om'k*, *ur-o-n'k*, *ur-u-nk*; de lehetett tehát a' *mü-mük*, *mü-m'k*, *mü-e-n'k* és a' (mint *személynévmás* néhol de rosszúl divatos) *mi-n'k* is. Nem lévén így az *emek*-re soha szükség, de az a' nyelv-analogiával egyenesen ellenkezővén, ezt a' formát ugy is mint eredetit 's ugy is mint pusztá áltmenetelt nyomdoktalannak 's nem divatozottnak bizvást állíthatjuk.

Az *ü-nk*, mint a' megrövidült 's változott *mük*-nek kapocsbetűs maradványa, ragasztáskor ugyanazon változásokat okozza, mellyeket az *em*; szenvedí pedig a' következőket: a) Magánhangzók után hangzóját *elveszti*: fá-nk, atyá-nk. b) Mélyhangzók szavak' végmássalhangzójához *u*, középhangúak' végmássalhangzójához pedig *ü* hangzóval járul: *ur-unk*, *kenyer-ünk*. A' magashangúak ezt vagy amazt a' szerint választják, mint a' többesragaszték' hangzóit (a, o vagy e, ö) választák; tehát *sip-ünk* mert *sip-ok*, *nép-ünk* mert *nép-ek* 's a' t.

10. *tök*, (tek, tok.)

Igy már a' *tök* (tek, tok) második személyi többes birtokrag maga a', *tü-k*, azaz: a' második, önálló és saját jelentésű személyes névmásnak (te) szaporított saját többese: *tü-ek*, *tü-k*, nem pedig ugyanazon névmásnak egyenes többese: *et-ek*, mellyet Révai szint-

ugy mint az *emek-et* a' mai *ti-etek* birtokosnévmásból vont-el, noha, mint a' *mi-e-nk-nél*, világos volt itt is a' saját többes *tü=ti'* jelenléte 's így a' *te-ed'* azaz: *te-te* formájakint annak 'kettőztetését így: *tü-tü*, *tü-tük*, vagy *tük-tük* kellett volna következtetni, melyből aztán későbbi euphonicus módosítás' útján könnyű volt *tü-e-tük*, *tü-e-tök*, *ti-e-tök* 's *ti-e-tek* formákat eredeztetni. A' mit tehát előbb az *emek-ről* mondek, azt itt az *etek-ről* is akarom értetni. Hogy elődink eleinte így ragasztottak: *ős-tük*, *szem-tük*, *kéz-tük*, *láb-tük*, *kér-tük*, *lát-tuk*, utóbb: *ős-tök*, *szem-tök*, *kéz-tök*, *láb-tok*, *kér-tök*, *lát-tok*; és végre *ős-ö-tök*, *szem-ö-tök*, *láb-o-tok*, *kér-tek*, *szem-e-tek*, *kez-e-tek*, — úgy hiszem alig kétséges, noha a' legrégebbi *Allocutio funebris*ben: *latiatuc*, (mit én hajlandó vagyok *látjá-tuk*-nak olvasni), Révai' olvasásaként *látjá-tok*, és *szöm-tök*, (nem *látjá-tuk*, *szöm-tük*) fordul már elő, 's így az első stadiumra kevés tanúságot fognánk felhozhatni. Azonban ennek kivivására maga a' már kifejtett nyelvanya-logia, jelesül az ugyanakkori *ős-e-mük*, is elég; az utóbbi metamorphosisokra pedig nyomtatott régibb könyveinkben (Révai' tanúsága szerint is*) számtalan a' példa.

A' *tök* (*tek*, *tok*) ragasztáskor ugyanazon változásokokat okozza a' *tőszókban*, melyeket az *em* vagy *ed* birtokrag, annál is inkább, hogy 1) *magu* előtt ma már csaknem minden mássalhangzó után kapocsbetűt *vesz*, legalább *vehet*-fel. Hajdan ugyan nemcsak *j*, *l*, *ly*, *n*, *ny*, *p*, *r*, *s*, *sz*, *z*, *zs* végmássalhangzókhoz, melyek után a' közvetlen ragasztást mai kényesb és puhább fülünk is megtűri, hanem a' nehezebb ejtésű *d*, sőt *t* és kettős végmássalhangzóhoz is, tehát minden kivétel nélkül, közvetlen ragasztatott. „*Tü beszéd-tekre*“, „*tü akarat-tokban*“ Bátori Lászlónál fordul-

*) Idézett munk. 464. l.

nak elő a' XV. századból; miből én az ezen ragaszték' eredetéről mondottakban mind inkább megerősödöm. Azonban 2) e' ragaszték, valamint önhangzóját (az eredeti ű-t) csak o, ő és e-re, a-ra pedig nem változtatta, a-val *kapcsoltatni* sem igen szeret, és néhányan azon szók közül, mellyek a' többesragasztékot a hangzóval vék-föl, itt e-val kívánnak ragasztatni, így: láb-ak, inkább láb-o-tok mint láb-a-tok; hid-ak inkább hid-o-tok, mint hid-a-tok. Egyébiránt ezen csekély kivételen kívül, mik ott a' többesragaszték' kapcsolhangzójáról mondtak, itt is alkalmazandók. Végre 3) a' mélyhangzóú szavak e' ragasztékot mindig *tok*, a' közép-
hangúak többször *tek*; *tök* formában pedig különösen csak az uralkodó ő, ű hangzósak, 's kedves változékonyság' okáért a' sok e hangzóval tömöttek veszik-fel; példa az utóbbira bűn-ő-tök, szöm-tök (az Allocutio' korában), szerelm-ő-tök; ellenben öröm-e-*tek*; de még inkább öröm-tök ('s miért ne: öröm-tük? —), kellem-tek, vezér-tek 's a' t. az olly igen éktelen: kellemetek, vezéretetek, szerelmetek, feleletetek (felelettök) helyett, mint már ezt 1) alatt említettem.

11. ök, (ek, ok, uk, űk, jök, jek, jok, juk, jük).

Hogy az ő-nek, melly mint tudjuk a' harmadik személy' névmása, nyelvünk' első korában szinte volt külön — nem az egyenes — többese, valamint az éu-nek mü, a' te-nek tü; és hogy ez a' saját többes ű vagy hü volt: ezt a' zsidó és rokon nyelvek' világos hasonlatú divatán kívül, már maga az első két személynél divatozott 's általunk felebb bebizonyított nyelvünkbeli analogia parancsolja hinnünk. Ez az ű nagyobb emphasis' okáért a' rendes többségragot is felvevén, így: ű-k, mint volt mü-'k, tü-'k, a' 3-dik személybeli több birtokos' és egy birtok' ragasztékjele lett, 's valamint a' birtokos névmásoknál eleinte így ragasztathattott: ű-hü-k, ű-vü-k, ű-vék, 's utóbb a' két hang' 's egy

eredet' rokonsága miatt *ö*-vék: úgy a' nevekhez, igékhez 's viszonyyszócskákhoz így kellett koronkint járulnia: *ösük*, *üldet-(v)jük*, *tork-uk*, *ver-ük*, *veük*, mellyek utóbb euphonia' 's különség' kedvéért *ös-ök*, *üldet-jök*, *tork-ok*, *ver-ik*, *vel-ök* és *vel-ek* lettenek. Mind ezen metamorphosisokra irott nyelvhagyományi példákat nem fogunk hozhatni; azért nem, mivel az *ű* a' hozzá igen közel, de kerekdedebb 's így könnyebben ejthető, könnyebben ragasztható *ö*-vel, kivált ezekben: *ű-k* annyi mint *ö-k*, 's *ű-vük* annyi mint *ö-vék*, hihetőleg már igen korán váltattott, cseréltetett fel; ez az *ö* pedig, vagy már maga is az *ű*, mélyhangú szavakban annál korábban 's önkénytebb' váltattott *u*-val és *o*-val föl, minthogy a' nevezett mélyhangok ezen középnek velők elegyedését mindjárt eleinte meg nem szenvedék. A' láb-ük, kut-vük, tork-ük, vagy láb-ők, kut-vők, tork-ők (noha az arab, persa, török illy hangoktól nem irtózik) nálunk eleinte mindjárt olly visszatetszők lehettek, mint most. Azért már legrégibb irott hagyományunk', az *Allocutio funebris*', korában így látjuk az *ük*-et ragasztva: *turchucat*, *vimadsaguc* mia, azaz: *tork-ok*-at, *vimádság-ok* miá, vagy legfelebb *tork-uk*-at, *vimádság-uk*, 'stb.; miből bátran következtetni, hogy ugyanakkor a' szöm-tökből *szöm-ük* vagy *szöm-ök*, a' gyümölcs-étől *gyümölcs-ük* v. *gyümölcs-ök*, az *üldet-v-éből* *üldet-vük* v. *üldet-vök*, végre a' *kinzat-(v)já-ból* *kinzat-(v)juk* v. *kinzat-(v)jok* voltak divatban, azaz, hogy ezen ragaszték már akkor is igen csekély 's csak irástudatlansági különséget kivéve, épen úgy ragasztatott mint ma.

Az *ök* ragaszték épen azon változásokat okozza a' töszavakban, mellyeket az *em*, *ed*, *ünk* 'stb. Szenvedi pedig a' következőket: a) Minden végmagánhangzó után feleled a' *j*, melly a' *hű*, v. *vű* (*ű*, ebből *hő*, *vő*)-nek legsűrűbb lehelete, így: *fá-jok*, *eké-jök*, *tő-jök*, *lábú-jok*. b) Ugyanez történik *gyakran*, kivált mélyhangzóú szavakban, *b*, *p*, *d*, *g*, *k*, *ty*, *ny*, *f*,

l, m, n, r, végmássalhangzók után, például: rab-jok, had-jok, aty-jok, nén-jek, hon-jok, 'stb. — Sőt emphasis és különség' okáért (a' többestől t. i.) a' sziszegő végmássalhangzók (s, sz, cs, cz, z, zs) után is gyakran feleled ez a' j, csakhogy a' végmássalhangzó' kettőztetésébe olvadva, így: város-sok, kalács-csok, vadász-szok (Tinódi ezt így is írta: vadász-jok), mit azonban ü és u ragasztással szépen mellőzhetni. c) Mély hangú szavakhoz o magánhangzóval, középhangúakhoz többször ö-vel mint e-vel járul, kivált ha a' szóban különben is sok az e; így: szem-ök, verm-ök, öröm-ök, kereset-ök 'stb. Sőt *néhu*, legujabb divat szerint, nagyobb világosság 's euphonia' kedvéért a' régi ü és u hangzó kellemmel élesztetik-fel, így: láb-uk, öröm-ük, kereset-ük, 'stb.; csakhogy, mint mondtam, ne gyakran 's a' fülnek sérelme nélkül, mellynek (az u, ü-nek) kivált egytagú szavakban ismétlete valóban kellemetlen. Végre d) a' magashangúak az o-t, u-t vagy e-t, ö-t, ü-t a' szerint kedvelik, mint a' többesragot ez vagy az nemű hangzóval *vev*ék-föl; a' keverték ugyanazon törvényt követik itt is, mellyet már a' második esetragasztéknál követtek.

12. *ék.*

Láttuk, hogy az utóbbi három birtokragasztéknál, midőn szinte egy birtokról ugyan, de több birtokosról vala szó, a' birtokost jelelő névmás és ragaszték *veve*fel többesragot, nem a' birtok' neve, melly hiszem egyes maradt. Így mondtuk: könyv-ünk azaz: könyv-mük, nem pedig könyv*ek*-mü; könyv-tök, nem pedig könyv*ek*-tü, könyv-ük, nem könyv*ek*-ü, mert mint mondtam a' könyv *egy* maradt. Nálunk pedig *nem szabad* a' többesragot a' tőszótól tova vetni; nem mondhatom például: könyv-nál-*ok* e' helyett könyv-*ek*-nél, mert amaz egészen mást, ellenkezést, *semmit sem* jelentene. Ha mondták is valaha könyv*bele*, könyv*be-löle* ezek helyett: könyv-be, könyv-ből, nem mondot-

ták 's nem is mondhatták könyvbelé-jők, könyvbelől-ők, ezek helyett: könyvek-be, könyvek-ből, mert amaz egy könyvet (mert azt mondom: könyv-) 's még is több könyvet (mert belől-ők annyi mint az *ők'* beléből v. belsejéből) azaz semmit sem jelentett volna. — Most tehát az a' kérdés: ha amaz *é* harmadszemélyi birtokragnál, melly mint tudjuk eredetileg szinte a' birtokost jelelé, (mert maga az *ő*), de utóbb a' *birt dolog'* jelelésére vétetett (ur-é, azaz: urnak *valamije*): egy birtokos mellett *több* olyan *birt dologot* akarok jelenteni, mikép fogom ezt tenni, micsoda többesragot választani: *i-t-e*? vagy *k-t*? mondjam-e: uré-*i* (melly *i*-ről egyéb-iránt alább bővebben szólok) vagy uré-*k* (domini sui, suae, sua; az urnak valami birt dolgai)? Felelet: mind a' származat mind a' szokás azt kívánják, hogy *k* ragasztassék: együtt tehát *ék*. A' származat: mert az *é*, bárha utóbbi megállapítás szerint a' birtokot jelenti, nem a' birtokost, mégis eredetileg maga az *ő*, 's így ennek rendes többesét kívánja: *ők*, valamint a' többi birásragasztéknál volt mie-nk, tie-tek, övé-k, kezü-nk, keze-tek, kez-ők. A' birt dolog' saját jelelésére pedig valamint előbb az egyesben elég volt az *ő*-nek állandó *é*-re (uré, kapusé) változtatása, úgy szinte arra itt a' többesben is elégnek kell lennie (ur-ék, kapus-ék, nem ur-ok, kapus-ok). A' szokás: mert mit jelen-tenek ezek: Péterék-hez, Pálék-hoz, biróék-hoz megyek? bizonyosan nem azt, hogy Péterekhez, Pálok-hoz, birókhoz megyek; hanem azokhoz, többekhez, kik Péteré-k, Pálé-k, biróé-k, azaz Péternek, Pálnak, a' birónak emberei, cselédi, szóval némi tekintetben birtoki, sajátí. Itt tehát ez a' többsége a' *birtoknak* egyenesen a' *k*-val, együtt *ék*-kel, mint az *é*-nek, vagy magának a' szónak (Péteré, Pálé) *rendes* többesével fejeztetik - ki. Továbbá midőn itt a' birtokos, maga a' főnév, tétetik többes számba, ennek jelelésére nem vesszünk *i* ragasztékot, hanem megtartjuk a' rendes töb-

best, így: urak-é, emberek-é, nem pedig ur-i-é, ember-i-é, mint majd mondani fogjuk fá-i-'m, ember i-'m, ur(a)-i-'m. Jele, hogy itt tehát általában a' *rendes* többségragasztást kívánja a' nyelv megtartatni; mihez képest így kell ejtenünk: ur-é, urak-é, ur-ék, urak-ék; *) — 's ebben ezen birtokragasztásnak mind a' négy formáját megállapítottuk.

13. i - m.

Valamint előbb ezekben: fá-m, fá-nk, kez-em, kez-ünk; fá-d, fá-tok, kez-ed, kez-etek; fá-ja, fá-jok, kez-e, kez-ök a' *birt* tárgy' egységét *nem* a' ragaszték, melly hiszem a' *birtokos* helyett áll 's így ennek számát követi, jelelé, hanem maga a' tárgy' nevének egyes száma: úgy most, midőn majd *több* birt tárgyról lesz szó *ezen* többséget nem a' ragaszték, — melly hiszem most is a' birtokos' személyét viseli, — fogja jelelni, hanem magának a' tárgynévnek valamelly változása. Ugyanis ha előbb, midőn több birtokos' egy birotjáról vala szó (kez-ünk, fá-nk), ez a' többesjel *nem* a' birt dologhoz, hanem a' birtokoshoz vagyis ennek névmásához tétetett: fá-n-k, kez-ün-k, nem fá-k-om, kez-ek-mű 'stb.: bizonynyal, ha most csak *egy* személy fog több dolgot birni, ama' birtokos a' legnagyobb inconsequentia nélkül nem vehet-fel többségjelt, 's ha a' formában valami többségjelt forduland elő, — a' mint fordulnia kell, mert *több* birt *dologról* lesz szó, — ez a' többesjel a' *dolog*' nevéhez 's nem a' ragasztott személynévmáshoz fog tartozni. Ebből következik, ha a'

*) Ezen utóbbit, mint igen darabost, a' szokás nem használja, 's kétség kívül a' gondos stylist is ki fogja kerülni; de ez a' származtatás' consequentiáját nem dönti-fel. Milyrehezen szoktunk ezekhez: katonák' fegyverök, katonák' fegyvereik 'stb.; most mégis mennyi világot 's észszerűséget látunk bennük.

nyelv consequens, a priori is először: hogy a' jövő két esetben, midőn t. i. mind a' két izben *több birtok* jövend elő (először egy birtokossal, azután több birtokossal): ennek jelelésére mind a' két izben *egy ugyanazon* többesjel használtassék; 's másodszor, hogy ha birtokos a' több birtok mellé csak *egy* lesz: a' birtokos névmása is *egyes* legyen, ha pedig a' több birtokhoz több birtokos is lesz, *ennek*, a' birtokosnak, *névmása* is többes legyen. 'S ez valóban úgy is van. Fá-*i-m*, fá-*i-nk*, keze-*i-m*, keze-*i-nk*; fá-*i-d*, fá-*i-tok*, keze-*i-d*, keze-*i-tek*, 'stb. Itt az *i*, mint többesjel mindenkor jelen van: tehát ez az *i* a' birt dolog' nevének többese, ahoz tartozik; az *m*, *d*, pedig ezekben fá-*i-m*, keze-*i-m*, fá-*i-d*, keze-*i-d*, 'stb. szintazon *egyes* személynév más: *em*, *ed*, melly már előbb a' fá-*m*, fá-*d*ban (az egyes birtok és birtokosnál) előfordult. Bizonyítja ezt az is, hogy ha a' birtokos névmást ezen esetben a' már ragasztott birtoknévnek pleonastice elejébe teszem, azt az egyesben tartom-meg, noha több a' tárgy, 's így mondom: *én* eké-*i-m*, *te* eké-*i-d*; *ő* eké-*i-*, nem: *mi* eké-*i-m*, *tü* eké-*i-d*, *ők* eké-*i-* 's a' t. — Mindezen bizonyításra nem volt volna szükség, ha eleink ezen esetben is a' *szokott* és *rendes* többesjelt, a' *k-t* megtartották 's így szólottak volna: eké-*k-em*, eké-*k-ed*, eké-*k-ö*, ekék-*ünk*, eké-*k-tök*, eké-*k-ök*; valamint ama' másik harmadszemélyi bírásnál megtartották: *ur-é* (egy ur), *ur-ék* (egy ur), *ur-ak-é* (több ur), *ur-ak-ék* (több ur). De őseink e' helyett a' birt dolog' többségének jelelésére itt az *i* betűt választották, miért is az közvetlen a' birt dolognak nevéhez v. szávához ragad. 'S most az a' kérdés, honnan vették őseink ezt az *i* többesragot? mi annak eredete? volt-e annak és mi *saját jelentése*? — A' debreczeni Magyar Grammatika, mellyet már előbb is emlitheték, ha azt szükségesnek vagy hasznosnak véltem volna

*) — azt mondja, hogy ez az *i* a' *mi*-ből (nos) vétetett. **) Azt kérdem, min alapul ez az állítás? van-e annak valami hihetősége, hogy őseink a' dolog' többesének jelelésére a' személy' névmásaiból vegyének jelt, kivált ott, hol a' személykülönözés olly igen fontos és szükséges? Vagy ha ez nem szándékból, hanem csak történetleg, csupa ejtésbeli tévedés vagy könnyebbség miatt történt, miért nem választák inkább az *ü*-t, melly a' *mü*, tü-ben korábbi forma, mint az *i*? Én azt tartom, a' pusztá gyanúnak is kell valami okon, a' merő hypothesisnek is valami alapon, analogián épülni. — Révai messzebb keresi a' dolgot 's azt állítja, hogy ez egy *második* 's a' birtokragasztáson *ki-vül* is használt többségforma volt hajdan, 's hogy az hihetőleg az eredeti köz *tőnyelvben* megvolt, 's a' zsidónál még most is meglévő *jam* (יָם) szóból vétetett, melly ezt jelenté 's a' zsidóban most is jelenti: *tenger*, mint mondjuk: tenger nép, azaz: *sok* nép; — *mert* hiszem a' zsidó most is יָם *im*-mel 's a' status constructusban csak יָם *i*-vel jelel többest; 's ez az *i* illyes értelemmel a' finn és lapp nyelvben is előfordul. — Már ez oda viszi a' kérdést, hová azt a' criticának nehéz követni. Mit tudunk mi a' *tőnyelvről*? Hol van annak valami nyoma, hogy mi a' tengert valaha *jam*-nak ne-

*) Minek czáfolni például ezt: „A' harmadik személynek kijelentésére pedig *nem csak* ezt a' *Személyes Névmássát* vették fel: *ő*, *ü*, hanem ezen *Mutatókat* is a, e, (az ez); és a' mint a' szónak utolsó Magábanhangzója hozta magával, a' szerint ragasztották ahhoz valamelyiket; — így: asztal-a, kez-e, az igékben pedig szeret-e (azaz szeret-e' szeret-ez) 's a' t.? — 54. l.

**) „A' *k*-n kívül *i* is kívántatik a' *Ragasztékok* *Többségének* kijelentésére, még pedig mind a' lárom személyben; — következésképen két jele vagyon, az eggyik a' *k*, melly a' *Személyek* *Többségét*, a' másik az *i*, *ebből*: *mi*, melly a' *dolgok* *Többségét* jelenti.“ Ugyanott. XLVII. §.

veztük? Hol van megmutatva, hogy a' Zsidók a' többség' *i* vagy *im* ragasztékát a' jam-ból csinálták? 's ha mi is *épen* úgy, mint a' Zsidók 's *épen* azon szóból vettünk többségragot, hogyhogy eshetett az, hogy azt később a' sokkal durvább 's darabosabb *k*-val cseréltük-fel, a' könnyű *i*-t pedig *egyedül* a' birtokragasztáskor tartottuk-meg? — Mind ennek igen korán, olly korán kellett történnie, mellyről ma már álmaink sincsenek. — Én azt mondanám: ime egy ragaszték, melly csak egy bizonyos esetben használtatik 's használtatott, mennyire csak emlékezhetünk, mellynek eredetéről vagyis inkább *származatáról* legkisebb gyanúnk sincs, melly tehát ezen bizonyos esetben hihetőleg merő történetleg támadt, merő önkényből állapított-meg, mellynek következőleg gyökszava nincs, saját jelentése soha sem volt. Ohajtanám, hogy nyelvünk több ilyen *önkénti ragasztékkal* birna; ezek a' nyelvet igen hajlékonnyá, változatossá 's bővítékennyé teszik!

Az *i* többségrag, mellyhez ezen személyben az *(e)m* = én hangzó nélkül simul (fái-'m, nem fá-'em; mint volt: fá-'m e' helyett: fá-em, fá-am), szintazon változásokat *okozza* a' tőszóban, mellyeket a' rendes többség- 's több más ragasztékok okoztak. *Maga* pedig, mint hangzó, közvetlen, minden kapocsbetű nélkül járult hajdan *akarmelley* tőszóhoz, 's még Káldi' korában is így irtak: csillagi-'m, oszlopi-'m, ajaki-'m, oldali-'m, erszényi-'nk stb. valamint Bátori László' bibliai töredékiben ezek fordulnak-elő: Urnak nap-i és éj-i, jeg-i és köd-i, hegy-i és völgy-i, *barm-i* és *vad-i*, *pap-i*, *bölcs-i* 's a' t. De utóbb, mintegy másfél század óta, szokásba jött, e' rögtön áltmenetelt mindazon nevek-nél, mellyek a' rendes többségragot (az *ök*, *ek*, *ok*, *ak*, *k-t*) valamelly hangzóval vevék-föl, *e* vagy *a* 's *je* vagy *ja* közbevetésével is lágyítani. Ez utóbbi forma különösen azoknál van divatban, mellyek a' harmadszemélyi egyes birtokragot, (*a-t*, *e-t*,) szín-

te *ja*, *je* formában szeretik; tehát *kez-e-i-'m*, *kép-e-i-'m*, *pap-jai-'m*, *báb-jai-'m*, *e'* helyett: *kezi-m*, *képi-m*, *papi-m*, *bábi-m* 's tb, mint volt: *kez-e*, *kép-e*, *pap-ja*, *báb-ja*; 's úgy látszik *innen* (a harmadik személyből) csúszott ide *e'* fattyú kapcsolásmód, kivált grammatikusaink' példái után, kiknél *a'* *pap-om*, *pap-od*, *pap-ja* után mindjárt *a'* *papja-i-m*, *papja-id*, *papja-i* következhetett: jöllehet egyik személy' birtokragasztékának *a'* másikeba áltvitele etymologice képtelen. Ezért ma már *a'* régi forma helyesen 's gyakran, kivált *a'* középhangú szavakban 's további ragasztáskor, kellemmel is állíttatik - vissza, így: *öröm-i-m*, *eset-i-m*, *felelet-i-m*-ben: nem *öröm-ei-m*, *eset-ei-m*, vagy épen: *eset-jei-m*, *felelet-jei-m* 'stb; de *a'* mélyhangúaknál *a'* mai kényesb fület kimélni 's minden kelletlen halmozást vagy affectatiót kerülni kell. *Nap-im*, *pap-im*, *gond-im*, *nap-ik*, *pap-ik*, *gond-ik*, *napitok*, *papitok*, *gonditok* 's efféléket nem fog *a'* vigyázó stylistá írni ott, hol *a'* *napjai-m*, *papjai-m*, *gondjai-m* *a'* mai magyar fülnek inkább tetszenek. Ez egyike 's valóban nem legkisebbike azon engedményeknek, mellyeket *a'* szokásnak 's euphoniának, vagy akarjuk vagy nem, tennünk kell.

14. *i - d*.

Ezt most már könnyű fejtegetni. Az *i* ismét *a'* birtok' többesragasztéka, *a'* 'd pedig maga *a'* már előjött másod személynévmás: *ed* vagy *et=te*. Miket tehát előbb az *i-m*-nél mondtunk, azok kivétel nélkül ide is illenek, 's így ragasztunk és írunk: *fái-'d*, *ekéi-'d*, *öröm-i-'d*, vagy *öröm-ei-'d*, *pap-i-'d* vagy *pap-jai-'d* 'stb. Lehet, hogy eleinte ezeket is így ragasztották: *fái-i-ém*, *fái-ed*, *ekéi-i-ém*, *ekéi-ed*: 's lehet, hogy ezekből azután, mint Révai gyanítja, *fái-i-im*, *fái-i-id*, *ekéi-i-im*, *ekéi-i-id* lett az *i* betűnek uralkodása által; de mindezekre legrégibb nyelvhagyományinkban sem maradt példánk, 's én az utóbbi formát azért nem hiszem

divatozottnak, mivel a' fá-'m, eké-'m, ebből: fá-am, eké-em, 's a' hallá-', feledé-', ebből: hallá-va v. hallá-a; feledé-ve vagy feledé-e ezen esetben is kihagyásra, apocopatiora, nem pedig ált- és összeolvadásra mutat. Lásd az Igerasztékokat.

15. i.

Valamint előbb az egyes birtokosnál ekkép ragasztottunk: fá-m, fá-d, fá-(j)a, eké-m, eké-d, eké-(j)e, 's kez-em, kez-ed, kez-e: úgy most ismét egyes birtokosnál hasonlóképp kell ragasztanunk, és sem egyik sem másik személynévmást ki nem hagynunk; tehát: fá-i-'m, fá-i-'d, fá-i-(j)a; eké-i-'m, eké-i-'d, eké-i-(j)e, 's kez-ei-'m, kez-ei-'d, kez-ei-e. Ez utóbbi e-ben lapang az eredeti ő, melly e' személy' birtokának jelesére szintugy vétetett, mint az első és másodiknál az én = em, te = ed, 's az egyes birtoknál mint láttuk, meg is volt. De itt, több birtoknál, későbbi szokás, restség, euphonia vagy akárminek nevezzük, a' harmadik személynek e' névmásragasztékát korán elejtette 's a' nevezett példákat így ejté (mint ma is ejtjük): fá-i-', eké-i-', kez-ei-'; 's epentheticus v. euphonicus j-vel: fá-ji-', eké-ji-', bábjai-'. Korán, mondám, mert már a' kisebb Allocutio funebrisben így olvassuk ezeket: szent-ei-', önött-ei-', nem pedig: szent-ei-e, önött-ei-e vagy szent-ei-ő, önött-ei-ő. — Ment-e ezekben a' már a és e-re változott ő még az i phasisán is keresztül, mint Révai hiszi, azaz: szóltak 's irtak-e így valaha: szent-ei-i, önött-ei-i, fá-i-i, kez-ei-i stb. 's így, ez az i hagyatott-e ki, olvadt-e össze a' többes' jelével, nem pedig mindjárt az a és e? ezt, mint előbb említém, nyelvhagyományink' hiányában meg nem határozhatni, 's az imént felhozott analogia ellenkezőre következtet. De ha csakugyan megvolt ez a' forma, akkor abból talán még könnyebben lehetne kifejteni az epentheticus j-nek ezen számokba is (a' többes i ele-

jébe) becsúszását. Ugyan is a' fáim, ekéim, kezeim, önkényt fájim, ekéjim, kezejim-mé simulnak a' ki-mondásban, 's ezeket aztán a' pap-ji-m, nap-ji-m, báb-ji-m (ezekből: papi-im, napi-im, bábi-im) 's majd a' még lágyabb: pap-jai-m, nap-jai-m, báb-jai-m 's t. eff. követheték. De mind ez bizonytalan.

Az *i* e' harmadik személyben ma egyedül 's minden apostroph nélkül ragasztatván, azok után, miket ragasztásmódjáról már az *im* alatt mondottunk, nincs mire figyelmeztetnünk.

16. *i-nk*.

Az *i* ismét a' birtok' többesjele, melly, kihagyatván utána az *ünk*, *unk'* kapcsolbetűje (l. felebb), a' megmaradott '*nk* (eredetileg *mük*) *többes* névmással összeolvadt. — Ragasztásmódjáról ugyanazok állanak, miket már előbb, az *im*-nél mondottunk, minthogy maga a' személynévmás (*nk*), elvesztvén hangzóját, többé nem változhatik.

17. *i-tek*, (itok, itők).

Az *i* az előbbi; a' *tek* a' *tű*-nek rendes többese (l. felebb). Ragasztásáról az *im* alatt mondottak állanak, hozzá tevéen a' *tek'* hangzójának változásiról (*tők*, *tok*) azokat, miket erről a' 11-dik szám alatt mondottunk. Így ragasztunk tehát: fá-i-tok, eké-i-tek, nap-i-tok és nap-jai-tok, öröm-i-tek és öröm-ei-tek, felelet-i-tek és felelet-ei-tek, vagy felelet-i-tők, felelet-ei-tők 's a' t.

18. *i-k*.

Az *i* az előbbi. Kihagyatván utána a' már említett *ők*-nek, — melly az *ű* vagy *ő*-nek rendes többese, — hangzója 's ezzel együtt lehelete, az így megmaradott '*k*-val, melly már e' különös esetben ragaszték (t. i. többségragasztéké) *ragasztott nélkül*, egybetapadt 's így ez utóbbinak minden további változhatását ki-

zárta. Irtak-e valaha így: kez-ei-*ük*, kez-ei-*ök*, kez-ei-*ik* 's nap-i-*ük*, nap-i-*ök*, nap-i-*ik* = nap-j-ik? nem tudjuk. Legrégibb könyveinkben már így leljük ezeket: kez-ei-'k, nap-jai-'k, szent-ei-'k, önött-ei-'k, még pedig minden apostroph nélkül; 's ma is úgy ragasztunk. Az *ik* okozta változásokról tehát csak azokat kell emlékezetbe hoznunk, miket felebb az *im*-nek tulajdonítottunk.

e. Viszonyragasztékok.

A' viszonyragasztékok szinte nevekhez vagy névgyanánt vettekhöz járulnak; közös értelmöket nevek eléggé jelenti 's ugyanaz elválaszthatja őket a' viszonyzócskáktól is, mellyek t. i. önállólag használatnak a' nyelvben 's így a' ragasztékok' sorába nem tartoznak. A' viszonyragasztékokról, bár eredetök és *hajdani* saját jelentésök nem olly világos mint a' birtokragasztékoké, előlegesen is el lehet mondani, mit Révai (*Antiquit.* I. 333) mondott: *eas, fere omnes, genera nomina esse* — *ac usu tantum abiisse in postpositiones.*

19. *be*, (ba).

A' *be* (egyszersmind önálló viszonyzócska 's igen alkalmas összetételeket képző) a' zsidó *be* (ב) - vel, melly ugyanannyit jelent 's elől ragad, olly igen egy, hogy a' testvérséget legalább közöttök tagadni alig lehet. Saját értelmessége világos, kétségtelen, mert hiszem ma is használjuk önállólag: Hova megy az Úr? *Be*. Ámbár épen nem bizonyos, megelőzte-e ezen saját értelműség a' ragasztást, vagy azt csak *követte*. Ez utóbbi mellett látszik vinni az, hogy a' *be*, mint több más illy ragaszték, noha ma már nem szinte önálló, a' birtokragokat föl nem vette, 's helyette ez esetben a' *bele* használatik, melly nyilvánosan maga a' bél. (Csak hogy itt ismét azt lehetne kérdeni, honnan a' *bél*? nem a' kérdéses *be-ből-e*?) — Ugyanez a'

bele használtatott hajdan ragasztáskor is a' *be* helyett. „Vetéve vőt ez munkás világbele ... paradizum' nyugolmabele“, mond az *Allocutio funebris'* szónoka.

Ragasztáskor nem okoz a' *be* bármi tőszóban is egyéb változást annál, hogy *a* és *e* végmagánhangzót *á* és *é*-vel cseréltet-fel; 's nem szenved mást, mint hogy mélyhangú szavakhoz *ba* formában, középhangúakhoz az eredetiben járul. Magas és kevert hangúak itt is a' *többségragaszték'* analogiáját követik.

20. *ben*, (ban).

Révai ezt egy kicsinyt erőltetve a' zsidó *been*, *bain* 's arab *bein*-től származtatja, melly azoknál ragasztáskor ugyanazt, mit nálunk, külön állva pedig, *közép*-et jelent. Ugyanazért két *n*-nel akarja a' végen iratni, mintha mi is ama' zsidó és arab *jod*-ot pótolnók 's hajdan így mondtunk volna: *bejn*. — A' különböztetni akarás talán történetleg is oda vetheté a' korább *be*-hez a' paragogicus *n* betűt; minden esetre a' mai ('s igen régi) szokás ama' származtatáson erőt vett 's a' *ben* egy *n*-nel iratik, bár sokan kettőt (miért ne hármat?) is *ejtenek*. — A' *ben* külön állva is megtartja jelentését 's a' birtokragokat fölveszi, így: *ben-em*, *ben-ed*, *ben-e*, *ben-ünk*, *ben-etek*, *ben-ők*. A' ragasztáskori emphasis itt is kettőzteti az *n*-et, de ha előbb egy *n*-et irtunk, nem látom, miért *irvánk* most kettőt. — Nagy atyáink ezen esetben benett (*ben-ott*) vagy *bennett* viszonzószóval éltek. Az én *bennettem* lakozó bűn, úgy mond Komjáthi. (Szent Pál' levelei. Krakó. 1533. Egy példány a' bécsi cs. könyvtárban. Ez is kiadandó).

A' *ben* (ban) úgy ragad, mint a' *be*, (ba). Az *Allocutio funebris*ben még, de nem utóbb, ez is előfordul: *jov-ben*, *milost-ben*, *paradizum-ben*. De ez csak annyit mutat, hogy ebben: *be*'s így ebben is *be-n* az *e* gyök-betű.

21. *ből*, (ból).

A' *ből*-t kétféleképp lehet származtatni. Ebből: *be-ül*, 's ebből *be-el*. Mind a' két esetben elég könnyű a' hangzókat olvasztani. Én az utóbbi származat mellett állok, (ezekben is *től*, *ról*, mint alább látni fogjuk), mert az értelmet jobban kifejezi. A' *be-ül* nekem inkább benmaradást, mint *el*, v. *kijövetelt* jelent. A' *fel-ül*, *hát-ül* nemde *ül*-, *ül*-lel származtak? miért nem fejezik-ki tehát eléggé azon *el*-mozgást valaminek felétől, hát-ától? miért szaporítjuk e' végre ezeket így: *felül-ről*, *hátul-ról*? Ellenben a' *meg-ül*, *mell-ül*, úgy látszik, nem kívánják ezen szaporodást, kifejezik magokban is az *el*-vitelt. Amazok tehát az *ül*-lel, ezek az *el*-lel forradhattanak össze. Így a' *bel-ül* (ott ben) és *bel-ül* (onnan el); legalább ezt a' kettőt jó lesz talán ezentúl megkülönböztetni. — A' *ből* *soha sem* használtatott önállólággal, sem a' birtokragasztékot föl nem vette. E' szolgálatra a' *belől* (*bel-e-el* v. *bel-e-ül*) használtatik 's használtatott hajdan *ragasztva* is a' *ből* helyett: „Tömnöczebelől“ a' kisebb Allocutio funebrisben jó elő e' helyett: tömnöczéből.

A' *ből* (ból) úgy ragad mint a' *be* (ba).

22. *ott*, (ett, ött, ütt, tt).

Maga az *ott* (*itt*) ezekben: Kolosvár-ott, Pécs-ett, Ujhely-tt, mell-ett, elő-tt, hely-ett 'stb. 's így ezen esetben szintolly viszonyrag, mint a' *nál* vagy *ben*. Beregszászi (Dissert. de der. et form. voc. 176. l.) az *ott*, *itt* adverbialis formát e' ragasztékra nézve nem tartja eredetinek; az, ugymond, már össze van téve ebből: *ide* (huc) *oda* (illuc) 's ebből *tt*, melly úgy mond „*particula inseparabilis quietem in loco significans*.“ Az *ide-tt*, *oda-tt*-ből lett azután *id-tt*, *od-tt* 's ebből *itt*, *ott*. De ha a' *tt* *particula inseparabilis*, azt tartom: annak legelső, eredeti értelmét a' *legegyszerűbb* összetételben kell keresni, 's hogy ez az: *i-tt* és

o-tt, nem pedig az *id-e-tt*, *od-a-tt*, szinte szembeszökö. Különben mikép mutathatja-meg valaki, hogy a' *tt* ezekben: *ide-tt*, *oda-tt*, Pécs-ett, mög-ött *quietem in loco* jelent? Az *id-e*, *od-a* már nyilvánosan szaporodva vannak 's az *id*, *od'* értelmét kellene legelőbb is tudnunk, hogy a' *tt*-nek jelentését ezekben: *id-tt*, *od-tt* meghatározhassuk. De én úgy hiszem; az *itt*, *ott*, (mint egyszerűbb *idea*), *előbb* megvolt mint az *id-e*, *od-a* 's hogy ezek magok is az *itt*, *ott*-ból származtak, melyet t.i. ama' későbbi *ideának* (*motus in locum*) kifejezésére könnyű volt eleinte *itt-e*, *ott-a* szaporodott formában ejteni - ki 's ezeket aztán *ide*, *odá-ra* lágyítani. Ehhez képest általában úgy vélekedem, hogy minden esetben, melyben a' *tt* v. *t* helyviszonyi értelemben fordul elő, annak *ezen jelentősége* az *itt*, *ott* *eredeti határozókból* (adverbiumokból) vétetett.

Az *ott* mint ragaszték igen határozott értelme miatt csak kevés nevekhez járúl 's azokból jobbra önálló viszonzszócskákat vagy adverbiumokat képez 's ezen tekintetben szóképzőnek is vehetni. Helyet jelentő tulajdon neveink közül csak kevesen (némmely *vár*, *ör*, *ly*, *ár*, *cs* végzetűek) szeretik e' ragasztékot; a' nagyobb rész, hasonló esetben *n* és *ben* ragasztékokat kíván. — Ragasztáskor semmi változást nem okoz a' töszavakban; maga a' mély, közép vagy magas hangúakhoz a' szokott analogia szerint *o*, *e*, vagy *ö* hangzóval járúl, *u*-val és *ü*-vel mint adverbialis szóképző csak ezekhez: más-*utt*, minden-*ütt*, egyéb-*ütt*. Egy *t*-vel ezekben: Fejérvár-*t*, Szatmár-*t*, Kolosvár-*t* 's a' t. hibásan íratik: így csak az *önálló*: fen-*t*, len-*t*, al-an-*t* (ben-*t*, kin-*t*) határozókban használhatjuk zavar nélkül.

23. kor.

Szabad legyen a' *kor-t* is (melly egyébiránt maga a' kor, főnév) *ide* a' viszonyragasztékok közé számítnom. Ugyanis ha ezeket: *husvét-ig*, *óra-ig*, *éjfél-ig*

nem mondjuk adverbiumoknak, sem az *ig*-et bennök szóképzőnek: nem látom, miért neveznök ezeket: *óra-kor*, *éjfél-kor*, *Pünköst-kor*, adverbiumoknak *) 's miért *ne* neveznök bennök a' *kort* szintolly viszonyragasztéknak millyen az *ig* vagy a' *nál*. Összetételnek az illyeseket nem lehet mondani, mert idő-kor, férjfi-kor, ember-kor egészen mást jelent. Minthogy tehát a' *kor*-nak értelme ragasztáskor módosul, úgy annyira, hogy ezen ragasztáskori értelemmel külön nem is állhat, sem semmi más ragasztékot föl nem vesz, én azt ragasztéknál egyébnek nem vehetem, 's minden esetre inkább ide, mint a' szóképzők közé sorozandónak ítélem. (Lásd azt is, mit felebb a' ragaszték' észfogalmáról mondotunk.) Egyébiránt a' kérdés nem olly fontos.

A' *kor* igen is nyilvános származása miatt nem *okoz* 's nem *szenved* ragasztáskor *épen* semmi változást. (De hiszem az *ért* vagy *ig* sem szenved.)

24. *on*, (*ön*, *en*, *n*).

Eredete és *saját jelentése* bizonytalan. — Azonban az előbbi ragaszték' nyomán szabad legyen gyanítanom, hogy ez a' ragaszték a' mi *inn*, *onn*, *eredeti* helyszavunkkal, névszerint határozónkkal (adverbium), ugyanegy. Meglepő ugyanis, hogy eleink az *itt-től*, *ott-től*, vagy *itt-ből*, *ott-ből* helyett mindjárt eleinte — mert az idea korán előfordult — így szólottak: *inn-en*, *onn-an*; mellyekben az *an*, *en* végtagok nyilván csak *emphasis*' okáért 's úgy járultak az *inn*-hez, valamint utóbb az *itt*, *ott*-hoz (*itt-en*, *ott-an*) is fölvétettek. Az *inn*, és *onn* tehát szintolly eredeti gyökszavaink lehetnek, 's eleinte ezen egyszerű formában is szintugy használtat-

*) Különben az adverbium név alatt ismeretes szóosztály olly tág, olly külön nemű szókat foglal magában, hogy az idézett példák adverbiumok is lehetnek, 's a' *kor* bennök mégis ragaszték maradhat. Így a' *miért*, *azért* adverbiumok, noha nyilván csak ragosak nem szóképzősök.

hattak, mint az *itt* és *ott* ma is használtatnak: 's jól-lehet eleinte talán az *itt*, *ott*-tól különbözőleg csupán a' helyből elmozdulást, nem pedig a' helyben lételt is jelenték, később mint rokonok emez utóbbi ideának kifejezésére is használtattak, *de csak ragasztásban*. Ide mutatnak a' *fe-'nn*, *le-'nn*, *be-'nn*, *ki-'nn*, *h-onn* (hunn, hol, valamint: *h-(o)vá*, *h-ogy*; ez utóbbi kérdőleg ebből: *igy*, *ugy*) önálló határozók, mellyek már ezt jelentik: *fel-ott*, *le-ott*, *be-ott*, azaz: *ott fel*, *ott le*, *ott be*, nem pedig: *onn-(an)-fel*, *onn-(an)-le*, *on-(an)-be* 's a' t. *Ezekből*: *fe-'n'*, *le-'n'*, *be-'n'*, *ki-'n'* 'stb. költözhetett aztán *módosított* értelemmel az *n* ezekbe is: a' *fá-n*, *fűv-ön*, *láb-on*, *kez-en* (*ott hol a' fa van*, *rajta a' fán*; *ott hol a' fű van*, *rajta a' fűvön*) 'stb. Mert hogy mind ezek eleinte, az eredethez képest, két *n*-nel irattak, 's csak néhány év óta hagyjuk-el az olly alkatlan 's szemre dísztelen kettőztetést, mindenki tudja. Azonban én ezt csak mint véleményt adom, melly, mint minden illyes philologiai gyanú, elég gyöngye lábon áll, de mellynél hihetőbbet 's erősebb lábon állót most nem tudok.

Az *on* épen azon változásokat okozza és szenved i ragasztáskor, mellyeket a' rendes többséragaszték (az *ok*, l. felebb); kivevén, hogy azok is, mellyek *ott a* hangzóval *vevék-fel* a' *k*-t, itt az *o*-t megtartják, tehát: *hid-on*, *láb-on*; nem *hid-an*, *láb-an*, mint volt *hid-ak*, *láb-ak*, 's a' t.

25. *től*, (*tól*).

Révai ezt, valamint a' *ből*-t, *te-ül* tagokból alkotja össze, mellyekben a' *te* gyökszó 's az *ül* ragaszték. *) Csakhogy az *ül*-nek, melly hihetőleg szinte összetétel, mikép tulajdoníthat ide illő értelmet, nem látom el. Ama' gyökszó, a' *te*, ugymond ő, maga azon *et*

*) Kitészik ez abból, mit Gramm. elab. I. 210. lapján mond.

vagy *eth*, melly nálunk az ugy nevezett vádoló eset' (accusativus) ragasztékját képzi 's mint ott említettük, főnév volt hajdan, tárgy=obiectum értelemmel, mellyet a' zsidó nyelvben tovább is megtartá. Ez a' pont, mint mondtam, nincs bebizonyítva sem a' többi keleti nyelvek' analogiájával (mellyekben az *et* nem főnév, hanem előszócska, mint a' *be*, *le* 'stb) erősítve. Kár, hogy amaz *et* főnév (vagyis inkább önálló *viszonyszócska*, millyenek ma is a' *be* és *ben*, a' *fel*, *le*, *ki* 'stb.) nyelvünkől olly korán kiveszett 's olly egészen, hogy most az accusativuson kívül nyomát alig leljük. Részemről azon *t* betűt, melly a' *től* ragasztékban van, inkább vélem az *itt* (ott)' *t* betűjével rokonnak, abból vétettnek, vagy azzal ugyanegynek; de mikép lehet ezt vagy akármelly más hypothesis-t e' ragasztéknál *bebizonyítani*, melly mióta nyelvünk tudtunkra iratik, e' mai formájában iratott, 's így származata' nyomául csak az *egy t betűt* mutatta? 's mi baj, ha ez a' *t* e' használatra merő történetből, nyelvösztönből, vagy akarhonnan vétetett? — De ha már a' *től*-t csakugyan származtatni 's összerakni kell, részemről gyökéül a' *te* (hajdani, kétséges) viszonzócskát millyen még ma is a' *be*, *le*, *ki* 'stb.; ragasztékául pedig a' szinte önálló, véleményem szerint *eredeti* 's a' *től* értelméhez illő *el* viszonzócskát veszem — mint ezt a' *ből*-nél is vevém — 's így vélem a' kettőt legalább kiejtésben koronként olvadottnak: *te-el*, *te-öl*, *té-öl*, *től*. — Higye a' kinek tetszik. — A' *től* felveszi ugyan a' személyragasztékot, — jele, hogy a' *től* csak euphonica formája — de önállólag nem használtatik.

A' *től* (tól) ugy ragad mint a' *ből* (ból) vagy *be* (ba). Gyümölcs-*től*, gyümölcse-*től*, kinzatjá-*tól*, már az Allocutio funebrisben láthatók.

26. *ra*, (re).

Révai, nem tudom micsoda zsidó, arab, finn vagy lapp analogia után, ezt ismét egy ősi, önálló főnévnek

tartja, melly excelsum, altitudo értelemmel birt *), de a' nyelvkincsből fölötte korán kiveszett. E' gyanút a' megmaradott nyelvkincs' analogiájából sem támogatni sem czáfolni nem tudom. — A' *ra* a' személyragokat fölveszi. Külön nem használtatik. Ragasztásmódjáról ugyanaz áll, mit a' *be* (ba) ragasztéknál mondtunk.

27. *ról*, (röl).

Ra-úl hangzóolvadás által talán nem hihetőbbleg adja a' *ról*-t, mint a' *ra-el* adja a' *ra-ol*-t 's ez a' *ról*-t. — (V. ö. mit a' *től*-ről előbb mondtam). Annyi bizonyos, hogy a' *ról* a' személyragokat fölveszi a' nélkül, hogy önállólólag használtatnék.

A' *ról* (röl) úgy ragad, mint a' *ra* (re).

28. *hoz*, (hez, höz).

Eredete ennek is bizonytalan. Hihetőleg maga a' *hoz*, melly most csak ige. Régenten — ismét hihetőleg — *hoxza* ragasztatott, (talán mint *bele*, *belől* ezek helyett: *be*, *ből*), mert a' személyragokat ez, t. i. a' *hoxza*, veszi-föl: *hoxzá-m*, *hoxzá-d*, *hoxzá-'* e' helyett, *hoxzá-ja* 's a' t. Azonban már az Allocutio funebris' korában úgy, mint ma ragasztva fordul-elő: az-hoz, uromk-hoz. — A' *hoz* (hez, höz) úgy ragad, mint a' *ra* (re), oda tudván, hogy a' melly szavak a' többséragasztékot ő kapocshangzóval szereték, azok, sőt más közép hangúak-is itt a' *höz* formát kedvelik. — Önállva a' *hoz* nem használtatik.

29. *nál*, (nél).

Eredet és saját jelentés itt is bizonytalan. Formája összetételre mutat. *Nál* az első, mert a' személyragokat ez veszi-föl. A' *nál* (nél) úgy ragad mint a' *ra* (re). Önállólólag nem használtatik.

*) Lásd Elab. gramm. I. 505. Bővebb kifejtése a' nyomtatlan III. kötetben van.

30. *nek*, (*nak*).

Eredete és saját jelentése bizonytalan. Révai' gyanúját eziránt már felebb mindjárt az 1. szám alatt említettük. *Nek* az eredeti forma, mivel a' személyragokat ez veszi-föl. Önállóság nem használtatik. Úgy ragad mint a' *be*.

31. *ig*.

Eredete bizonytalan. Beregszászi ugyanegynek mondja a' török *dék*-kel, melly szinte *ig*-et (*usque*) jelent. Ezt nehéz volna megczáfolni, de még nehezebb megmutatni. — Az *ig* semmi személynévmást nem vesz fel, külön állva nem használtatik; ragasztáskor nem szenved változást, 's maga sem okoz egyebet, mint-hogy *a*, *e* végmagánhangzót *á*, *é*-vel váltat-fel.

32. *ért*.

Eredete bizonytalan. *Hihetőnek* látszik, hogy maga az *ér-ett* vagy *ér-t*, az *ér* igének mult ideje vagy részesülője, melly utóbb concret értelmét elvesztette. „Mi érett? Az érett“ mindjárt a' nyelv' elején összeolvadhattak. Ama' hosszasb forma' eredetisége mellett áll az, hogy az *Allocutio funebris*ben ez fordul-elő: „*Mér-ett* (miérett, a' *mi'* hangzójának ma is szokott elhagytásával) nőm ennék.“ — Ma már *ez* a' forma személyragasztással ritkán, ragasztva épen nem használtatik. Mondjuk: *érett-em*, de többször *ér't-em*, 's épen nem mondjuk: *bün-érett*, hanem *bün-ért*. 'stb. Az *ért* önállóság nem használtatik, de a' személyragokat, mint láttuk, fölveszi. Épen úgy ragad mint az *ig*.

33. *vel*, (*val*).

Révai és Beregszászi után örömet hiszem, hogy ez az arab *va* előszócskával, melly ugyanazt jelenti mit nálunk a' *vel*, ugyanegy; valamint a' mi *be* ragasztékunk a' zsidó *be* előszócskával ugyanegy. A' *ve* tehát nálunk is *önálló viszonyzócska* (nem főnév) lehe-

tett hajdan, mint ma is *a' be, le, ki* 'stb., jöllehet az *l* képzőt (vagy csak euphonicus ragaszbetűt? —) igen korán, már az *allocutio fenebris'* kora előtt felvette. — *A' vel a'* személyragokat fölveszi, de önállólag vagy összetételekben (mint: *be-menet, ki-menet*) nem használtatik.

Ragasztáskor nem *okoz* egyéb változást, mint *a'* mit *a' be, böl* 's több ragaszték okoz; de önváltozásra nézve az amazoknál szokott hangzóváltáson, (*vel, val*) kívül, mássalhangzók után első leheletbetűjét, *a' v-t*, is elveszti, melly veszteség azonban *a'* tőszó' végmássalhangzójának ismétlete vagy kettőztetése által fedeztetik. Így szólunk és irunk tehát: *fá-val, eké-vel, kéz-zel, láb-bal* 'stb. Hajdan ama' lehetetnek, *a' v-nek*, igen lágyan kellett ejtetni, mivel eleinte ugyan *h-val* is cseréltetett fel (*kegyelmé-hel* *a'* kisebb *Allocutio funebris*ben fordul-elő), vagy épen kihagyatott (*halálá'al* *halsz*, mond *a'* nagyobb *All. funebr.*); később pedig, midőn már *a' v* állandóul kezde használtatni, bármely mássalhangzó után is sokáig állhatatosan megtartatott. Így Sylvesternél: Megkeresztel titeket szent lélek-vel és tűz-vel. Tinódinál: Készülnek Németők Magyar-val ő nagy hadak-val 'stb. (L. Révai. Antiqu. I. 97, 98.) Ezen utóbbi példákbl látszik egyzersmind, hogy, *a'* mit ma is még némelly vidéken hallhatni: *kapá-vel, kanál-vel* ezért: *kapá-val, kanál-val*, *a'* könyvnyelvből legalább korán kienyészett.

Sokan így kezdenek ma irni: ahoz, ehez; abeli, ebeli 'stb.; mások így irnak: a'hoz, e'hez; a'beli, e'beli 'stb. — De ha nem irjuk: aba, ebe, atól, etől, anak, enek, anál, enél, azal, ezel, nem látom ált, mikép irhatnánk ahoz, ehez. 'S ha nem irjuk: *lá'-sa, köve'-se*, ezek helyett: *lás-sa, kövés-se*, miért írnök *a'-hoz, e'-hez* ezek helyett: *az-hoz, ez-hez*? — Ezeket azért is emlitem, mivel az *az* és *ez* gyökszók *kivétel*ek *a'*

viszonyragasztékok' előbb adott ragadástörvényiből, mit hiszem nem vala szükség mindeniknél külön említenem. —

B. Igeragasztékok.

a) Módragasztékok.

34. j.

„Ostendit accomoda significatio“, úgy mond Révai, *) „formativum asyllabum imperativi, j, aliunde esse non posse quam de *interiectione* hej! qua inclamamus, incitamus, hortamur.“ Így lett talán eleinte: takar hej! takar-hej, takar-h'j 's végre takarj. — A' mit e' származtatásra megjegyezni akarék, azt már az idézett hely' némelly szavainak megdöntésével kijelelem. Maga Révai megengedi tehát, hogy az accomoda significatio az illy származtatásokban néha a' legjobb 's *egyedüli* vezér; meg, hogy illy igen jelentő ragasztékok is interiectionékból, tehát igen határozatlan értelmű szók-ból történetleg vagy esetleg inkább, mint megfontolt választás útján vétettek-föl a' nyelvbe. — Hogy a' kész-tető v. parancsoló mód' jele 's ragasztéka eleinte igen keményen, a' legsűrűbb lehelettel éjtetett, mutatják legrégibb kézíratainknak illy helyei: Ne akar-jh fél-ned. Néz-jh uram, mű rejánk. Itéletet őriz-jh (Bátori-nál). Helyhez-je, élesz-je (a' kisebb Allocutio funebris-ben). Ez engem először is azon gyanúra vezet, hogy ez a' ragaszték eleinte merő *öszön szűlte, leheletből* állott, 's ebből képződött, a' felhozott interiection-nak (melly kétségkívül szinte abból 's szinte úgy eredett) minden használata nélkül. Ezekből t. i.: takar-hh, men-hh, szintúgy lágyulhatott utóbb a' takar-jh vagy takar-j, men-jh és men-j (kimondva menny), 's a' lát-hj,

*) Elab. gramm. II. 709. I. Többi grammaticusaink e' ragasztékok' eredeteivel nem törődtek.

lát-*jsz*, láss, fut-*hj*, fut-*jsz*, fuss is, mint a' ta-
kar-hej! men-hej! lát-hej! fut-hej! 's többiből. — Má-
sodszor: midőn látom, milly szoros consequentiával 's
szinte vallásos tisztelettel tartják meg első europai író-
ink nemcsak a' tőszó' gyökbetűjét, hanem szinte a'
ragaszték' eredeti, normalis betűjét is 's ez utóbbit kü-
lönösen ott is, hol őket a' csaknem mellőzhetlen 's
ugyanazért már akkor is kétségen túl divatozott ejtés
másra birható: nem lehet nem gáncsolnom némelly
mai íróink' valóban gyermeki makacskodásukat; midőn
jelesül e' mód' ragasztékát a' legnagyobb inconsequen-
tiával 's minden józan philologiai alap nélkül *gy*-vel
cserélik-fel. Tud-*gy*! Tud-*gya*! Megtartani a' tőszó'
gyökbetűjét, a' *d*-t, de nem tartani-meg az imperatív'
ragasztékát a' *j*-t, melly a' *d*-nek *ezen olvadását*
okozta: milly inconsequentia! Ki beszél így: Tud-
GYa? Mond-GYa? Senki. Ha a' kiejtést akarják kö-
vetni, így kell írniok: tuggygya, mongyya; mert hiszem
a' *d*-j olvadása hozta ide e' hangot, 's így egyiket a'
másik nélkül megtartani nevetség, képtelenség, 's úgy
jó-ki, mintha az imperatív' ragasztékja *gy* volna!
Hogy a' kiejtés nem választja külön a' kettőt, mutatja
a' tol-*ja*, foly-*ja*, hall-*ja*, mellyeket a' nép, legtiszt-
tábban olvasztva így ejt: tojja, fojja, hajja vagy
haly-lyya. — Sokkal consequensebb volt az Allocutio fu-
nebris' írója, midőn így ira: vimagguc, kegiggen, az-
az: vimágygyuk, kegyegygyen; noha ellenkezett önma-
gával ebben: latiatuc, mulchotia, hol a' gyökbetűt
(a' *t*-t) megtartotta, noha azt a' kiejtés és a' kegiggen'
példája szerint kettőztetnie kellett volna: lattiatuc, mul-
chottia, azaz: láttytátok, múlhatytya. —

A' változások, mellyeket a' parancsoló mód' ra-
gasztékja ragasztáskor okoz és szenved, minden jobb
grammaticánkhan, teljes kiterjedésekben láthatók, leg-
teljesben 's jobban pedig Révainál az imént idézett he-
lyen; (Elab. gramm. II. 700 — 712 lap), ezeknek fel-

hordásával vagy-is kiírásával tehát nem szándékom ezt az értekezést bővíteni.

35. *na*, (ne).

Itt ismét indulatszócskára (interiectio) szorulunk, ha e' ragasztéknak saját jelentést 's consequens' eredetet akarunk tulajdonítani. A' mai nyelvkincsben létező *no! no-sza!* elég ó színt visele magán, hogy Révai e' nyomon eredve a' *finn* és *esth* nyelvben divatozó *nou* gyökszóra találjon, melly az utóbbiban önállólág ugyan *tanácsot* vagy *szándékot*, de származékaiban, *akarást*, *törekvést*, *igyekezetet* jelent; 's nem de ezt jelent a' mi *na* ragasztékunk is? — de megvan a' gyökszó, a' zsidóban is, csak hogy *viszásan*: *hon* = *noh*, melly *ige* itt *akart*, *igyekezett*, *törekedett* jelentéssel bír. Mind ezekre legfelebb is azt mondhatjuk, hogy nyelvünk *ezt* a' ragasztékot sem kapta-fel vaktában; volt valami ok, ösztön, rokonság, melly őt ebben vezérlé, de ezt az okot, ezt az ösztönt, ezt a' rokonságot legelső eredetéig nyomozni csak némi hihetőséggel is mikép fogjuk, midőn azt, a' ragasztékot, már a' XII-dik században, mellyen felül írott hagyományink nincsenek, az euphonia' törvényeihez simulva, 's épen úgy mint ma találjuk ragasztva? — Gye mondóá neki, mérett nőm en-né-ik, mond az Alloc. fun.' készítője.

Ragasztásmódját l. a' grammaticákban, jelesül Révainál az idézett munka' 730 's köv. lapjain.

36. *ni*.

Halljuk ismét Révait:

Infinitivi formativum *prorsus idem habent et Vot-jaki et Permi et Cirjani* ex lingua cum nostris maioribus certe et ipsis *communi* . . .

Est vero et hoc formativum *significans*: ipsum *ni* praefixum, apud *Hebraeos* superstes in verborum forma *ni-phel*, apud Arabes autem in forma *in-kabel*; — vocula linguae *primigeniae*, verbi valore in his quidem formis: *sit*, *factus est*, *factus est agere*, *factus*

est accipere. Habet vero et *nominis* valorem, qui hic poscitur, eumque cum notione ampliore, transitiva etiam: *factum, factio, perfectio, actus, actio.*

Hebraeis format idem (*ni*) et *nomina*, sed iam affixum, et vocali mutata: *binj-an, structura, uedificium*, a verbo *bana* (בָּנָה) struxit, aedificavit . . .

Esthonibus infinitivi formativum est: *ma* . . . Hoc formativum aperte congruit cum *Syriaco* et *Chaldaico* . . . Elicitur autem ex usu Hebraeorum huius formativi significatio. Frequentissima sunt his nomina actionis eodem hoc praefixo (*ma*) de verbis formata. *Mi-smar*, custodia, de verbo *samar* custodivit. *Miktab* scriptura, scriptio, de verbo *katab* scripsit . . . Supersunt adhuc et in nostra lingua nomina *eadem formatione* orta: *folj-am*, fluxus, de radice *folj*, fluit. *kel-em*, traiectus, de radice *kel*, traiecit . . . Et nostrum *mű*, etiam *miv*, opus, opera, opificium, *procul dubio* de hac est origine . . . 'stb. Felhozza 's megfejtí még a' török, persa 's lapp infinitivusokat is (idézett munkája' 784—791 lapjain).

Mind ezekre azt mondom a' mit már mondtam; *Lehet*, hogy úgy van; de ha ez *bizonyos* volna is — mire azonban még több philologiai 's *historiai* adat kívántatnék, — az is bizonyos, hogy ezen ragaszték' eredeti saját jelentése, mind infinitivusunkban, mind felhozott származék neveinkben *ma* már olly *gyöngén* éledez, hogy ezen utóbbiaknak ezentúli grammaticai és stylistikai használatokra nézve nem tenne különiséget, ha azon *ni* vagy *mi* formativa saját értelemmel, mint *önálló főnév*, soha sem bírt, 's mint igeragaszték merő ösztönből vagy történetből vétetett volna föl.

A' *ni* úgy ragad, mint a' *na*, de a' személynévmásokat is, ragasztási állapotjában t. i., fölveszi. Tehát: *fő-ni*, jár-*ni*, mond-*ani*, tipr-*ani*, fürd-*eni*, szégyenl-*eni*, szerz-*eni*; 's *főn'-öm*, *főn'-öd*, *főni-e*, *járn'-om*, *járn'-od*, *jár-ni-a*, 'stb.

b) Időragasztékok.

37. a, (e).

Hogy ezen *a* hajdanta *hihetőleg va* volt, 's maga *a'* va-gy, va-l(a), va-lt (volt) igének gyökszava, már *e'* nyelvünkbeli analogia eléggé bizonyítaná, ha *a'* zsidó nyelvnek, melly az imperfectumot szinte *vai* = *vala'* előragasztásával képzi 's *a'* hávaj = *vagyon* substantivum igével él, igen nyomos analogiája ugyanazt nem erősítené is. De mi *e'* ragaszték' *v* gyökbetűjét már az *Allocutio funebris'* kora előtt elhagyók ezen aligmultban, (megtartók az ebből vétetett participialis adiectivumokban: *mondva*, *látva*, *feledve* — mint alább, *a'* szóképzők között látni fogjuk), 's irtuk mint ma írjuk: *feleled-é-(ve)*, *vet-é-(ve)*, *hall-á-(va)*, azaz: *feled-é-*, *vet-é-*, *hall-á-*, ' (*a'* *feledé-je* v. *ve*, *hallá-ja* v. *va*, az az: *feledé-ő*, *hallá-ő*) ebből: *feled-e*, *vet-e*, *hall-a*. Sőt ugyanakkor ezek is szokásban lehettek: *mond-ó-a*, *tilot-ó-a*, azaz: *mond-ó-*, *tilot-ó-*, ebből: *mond-o*, *tilot-o*, az *a* helyett *o*-t ejtven és irván.

Hogy az *a*, *e* előtt ragasztáskor *a'* végmagánhangzóban nyugvó *v* föléled (*jöv-e*, *fúv-a*), 's az *ag*, *eg*, *om*, *em*, *ol*, *el*, *ad*, *ed*, *az*, *ez*, *osz*, *esz*, 's illyes képzőtagos igék *a'* képzőtag' hangzóját ezen időragaszték' járultakor kivetik (*nyomor'g-a*, *keser'g-e*, *ér'z-e*, *kin'z-a*, *ének'l-e* 'stb.) akármellyik grammaticából 's az itt már kifejtett névragasztékok' analogiájából is látható, 's azért elég itt említeni.

38. *tt*, (ott, ett, ött, t).

„Est de *simplicissima vocula primigenia te* vel *tő*, — *vocali post consonam posita*, — cum *significatione perfecti, absoluti, finiti, consumati, completi*“ — úgymond Révai, 's ő *e'* divatnak és jelentésnek nyomát *a'* *te*-l-ik (*completur*, *consumatur*) igében találja-fel. Egyszerűbb's közelebb volna talán *e'* ragasztékot — ha csak ugyan származtatni kell — *a'* *te*-sz ige vagy az *tt* képzőtag' gyökbetűjéből származtatni. Azokra, miket

sejtése' alapításául Révai (az idézett munka' 669 — 677 lapjáig) a' zsidó, arab, persa, török, finn, lapp, eszth 's több nyelvekből fölhoz, azt mondom, miket már a' *na* módragaszték' származtatásánál 's többször mondtam. Az idézett nyelvek' *teljesb* ismerete 's több *historiai* adat volna szükséges ama' tőnyelvbeli közeredet' vagy a' gyakran hihetőbb *kölcsönözés*' bebizonyíttatására. A' felhozott hypothesis szerint úgy látszik, a' *t* (egy betűs) forma első 's eredeti ezen ragasztéknál; mi, mint egyszerűbb ellen, nem igen lehet kifogást tenni, noha a' kettőztetés ezen időnél 's formativánál olly igen természetes, 's így hihetőleg szinte igen régi. Legalább már az Allocutio funebrisben látjuk ezt: *ad-ott-a*; tehát itt még tovább-ragasztáskor sem írva egy *t*-vel, melly esetben pedig mi már igen régóta így írunk: *ad-t-a*.

Melly véghangzók szeretik az egy *t*-et, mellyek kívánnak a' harmadik személyben kettőt, milly hangzóval, 's megtartják-e azt további ragasztáskor is vagy nem? ismeretesb, hogy sem itt hosszasan leirogatni kellene.

39. *and*, (end).

Manifestum est huius vestigium — ismét Révai' szavai, mellyeket Nagy *) is erősen hisz — in verbo Hebraeis, Chaldaeis et Syris communi אָדָּ atád: institit, imminebat, *futurus fuit*. Idem et *nominis* valore usitatum est: instans, imminens, *futurus*. Hoc atád, acceptum de *lingva primigenia*, nostris originibus abiit in monosyllabum, et vocali *probabiliter* producta, ad eam, quae expuncta est, compensandam: *átd*; de quo per intensionem duas in eo consonas sonantius exprimendi, priore in *n* mutata, ortum est demum: *and* Sic nostrum *ött*, fundit, quod antiquitus diu

*) Gramm. linguae hung. cum parallelismo inter aramaeam, hebraeam, arabicam 's a' t. Pest. 1832.

hac forma viguit, eodem nisu, *t* prius mutavit in *n*: önt. Pariter et kegyed in contracto *kegyd* ob sonum difficilem, loco *gy* accepit *n*: kend. Apud *Lappones* . . . de azt tartom elég; a' mi következik, azt minden esetre vakon kellene elhinnünk, míg mi is meg nem tanulunk lappúl; 's addig vajmi kelletlen világ nélkül menni, hol vezetők is, bármi jeles és őszinte lélek, csak tapogatva jár. Oh, ha az a' lingua primigenia, 's benne az *and* már megállapított, 's nem még megállapítandó volna, akkor nem kétlenők, honnan vette a' Német az *Ahnd*-en, *Ahnd*-ung szót. 's a' latin a' leg-*end*-ust; ám-bár a' latin és görög ugyan keveset ügyelt ám a' lingua primigeniára, mikor neki egy aoristi, v. casus accusativi, vagy temp. futuri syllaba formativa kellett! — Egyébiránt hogy az *and*, *end* a' latin *andus'* *endus'* mímeléséből eredt, legjobban 's mégis igen roszul gyaníttatná az, hogy ezeket: reverendus, reverendissimus, ma így is ejtjük (a' gondosabbak már nem írják): tisztelendő, főttisztelendő. Ez ugyan jelenthetné azt, mit a' reverendus *rosz* latin szó akar mondani, mert az *ad-andó* azt is jelentheti, a' mi *adatni* fog; de mióta élünk mi ezekkel: tisztelendő, főttisztelendő? Pécsi Lukács 1598-ban egy pápista esperestnek illy czímet irt: Az böcsületes és *tiszteletes* egyházi férjfiúnak, Jó Balásznak, Pilisi Apátornak az Esztergomi Egyházban választott Nitrai Esperestnek 's a' t. (Révai id. h. 770). 'S jóval, — jóval ezelőtt szélteben éltek íróink az *and*-dal ragasztott futurummal, és mi bájjal, milly igaz és ügyes, mai íróinknál már alig lelhető tapintással! Kelle több ezen ragaszték' régi kora' 's eredetisége' bizonyítására, mint az *Allocutio funebris*nek e' szavai: Isa, ki napon *emdöl* (e-*end*-öl!) az gymölcstől, halálnak haláláál halsz? — Ez idő' helyes használatának titka abban áll, hogy azt csak subiunctive, nem pedig indicative kell használni. „*Ha* isten neköm nyugodalmat *ad-and* . . . *Valahová menendesz* én is menek veled, 's va-

lahol lakozandol, én is ott lakozom. . . . A' hányszor felserkenedesz, elmédbe jussanak az áldott istennek ajándoki!" *) mind megbecsülhetlen példái a' régi, szüz, kellemes magyar szólásnak, fűzetnek és stylusnak, millyeket ha ismernénk, ha olvasnánk és hallanánk gyakrabban, nem mondanók 's írnök ezeket: Pest-ről Posenba menendek. A' királyhoz folyamodandunk, e' helyett: megyek, folyamodom, v. fogok menni, folyamodni 's a' t.

Az *and*, (end) szintugy ragad, mint az *aligmult' a* (e) ragasztékja.

c) Személyragasztékok.

40. a) *k*, (ok, ek, ök).

Valahányszor személyragasztékról vagyunk szó, mindig a' személynévmások jussanak eszünkbe, mindig ezeket kell amazokban látnunk, ezektől azokat eredeztetnünk. Ezt láttuk a' birtokragasztékokban, ezt a' viszonyragasztékoknál, ezt a' személyes infinitivusnál, ezt tagadhatatlanul az igék mutató formája' (kér-em, kér-ed, kér-i) minden személyenél. De miután nyelvünk az igékben három különböző hajlításformát (az egyszerű, mutató, és közép v. szenvedőt) hoza-be, mellyek' *különségét 's ere detiséget* nyelvünkben a' régiség' más számtalan példáin kívül maga az egy, a' legrégebb *Allocutio funebris*, mellyben *mind a' három forma tökéletesen 's* épen ugy mint ma *ragasztva fordul-elő*, czáfolhatlanul bebizonyítja, — 's miután mind ezen formákba ugyanazon személyek és számok jövének szükségképen elő: igen természetes volt, hogy a' személyek' 's ugy a' formák' megkülönböztetésére másmás személyragasztékok, azoknak másmás formái, változási, combinatiói vetettek már igen korán fel, 's állapítottak-meg.

*) Révainál az idézett helyen Báthoriból 's több régi nyomtatványból.

Némellyeknél (az *em, ed, esz, ja, ünk, tok* 'stb) ez a változás, ez az áltolvasás világosan kitűnik 's így ezeknél a' ma is élő (*én, te, ő*) személynévmásokból származtatás nem nehéz, de más személyek' ragasztéki e' mai személynévmásoktól elütnek, jelesül a' -k az első, -l a' második, *ik* a' harmadik személyben; 's ezeknél támad tehát kérdés: *személynévmások*-e ezek is? azok voltak-e legalább hajdan? vagy honnan eredtek, honnan kölcsönöztettek személyragasztékul?—Révai ezt a' kérdést, ezt a' nodus gordiust azzal oldá-meg, vagy metszé-fől, hogy ezen elütő személyragokat mind', szinte külön állott, hajdani személynévmásokká emelte, mellyek az *én, te, ő* mellett 's kívülök váltva divatoztak, 's csak később—de mégis igen korán, minden irott nyelvahagyományunk' kora előtt—estek-ki az önállási divatból 's egyedül az igeragasztásban maradtak még meg. — Ő ezen állitmányt több, velünk rokon keleti 's északi nyelvek' analogiáiból igyekezett megmutatni; de szerfölött gyengíti ebbeli próbáit az, hogy több ilyes személyragot *különállva* egy nyelvben sem talált, 's így kénytelen volt vagy hypothesisist hypothesis-sel próbálni, azaz ismét föltenni, hogy az ezen nyelvekben is csak ragasztékul divatozó személynévmások ezekben is csak később' veszték-el önállásukat, melly önállást positive (irott nyelvahagyományok ily messze korból nem levén) sem itt sem amott meg nem mutatott;—vagy megengedni, hogy mi ezen elütő igeszemélyragokat az érdekllett keleti nyelvekből legfelebb is csak *kölcsönöztük*, a' nélkül, hogy valaha külön 's önállólag is divatoztattuk volna; melly következtetés azonban az ő töelvével, hogy t. i. nyelvünkben „*minden ragaszték és képzőtag önálló név, vagy annak egy része*” meg nem állhatott. —

Könnyű átlátni, hogy annak meghatározására: *honnan* eredtek vagy vétettek a' külön igeformáknál divatozó külön személyragok? legelőbb is szükséges

volna historice tudnunk, nyelvtörténetileg kimutathatnunk: *mikor kezdettek eleink* ezen igeformákkal élni? azután, micsoda nemzetekkel valának *akkor* nyelvbeli közösülésben? 's végre mikép ragasztották az elűtő személyragokat mindjárt *eleinte*? Mert teszem, ha megmutathatnék, hogy a' forma indeterminata 's nem a' forma determinata (mutató forma) volt az első: akkor, az *ék*, *-l*, *ik*' (én, te, ő) saját jelentésük, 's volt önállásuk, már akár eredetiek, akár kölcsönözöttek lettek legyen, sokkal hihetőbb, sőt csaknem bizonyos. — De miután, mint mondtam, ezen igeformák eddigi legrégibb nyelvagyományunkban is már *rendesen* használva 's csaknem egészen *ugy, mint ma* ragasztva fordulnak-elő, honunk' 's nemzetünk' régibb történetei pedig homályba burkoltak, ama' három kérdésre alig, csak alig tudunk valamit felelni. Így aztán épen nem csnda, ha ezeknél, mint sok más ragasztékunknál 's szóképzőink' *legnagyobb részénél*, merő erősb vagy gyengébb sejdítésekkel kell megelégednünk, fenmaradván mindig a' Révai által felállított elvnek általános, 's az általa próbált egyes analogiáknak 's származtatásoknak saját becsök, fenn a' jövőendő nyelv- és nyelvtörténetbuvár' igyekezeteinek is a' nagyobb világ' és gazdagabb siker' reménye. —

A' *-k* első személyragasztékot, melyről itt szó vagyon, ezekben: *ir-ok*, *kér-ek*, *irj-ak*, *kérj-ek*, Révai, mint már felebb is említém, a' zsidó *anóki=én-ből* származtatja, mellyből, mint felteszi, a' *ni* és *ki* is használtatott önállólag ugyanazon (én) jelentéssel; 's az szerint tehát mi is az *én-t* még így is mondtuk: *ik*, v. *ék*, melly utóbbi aztán az igék' egyszerű formájokban első személyragasztékul vétetett 's utóbb *csak* ebben maradt meg. — Észrevételeimet ezen állítmányra én már ott (a' birtokragok előtt) elmondám, 's itt tehát csak az olvasó' kedvéért ismétlem, ismételem, hogy én nem tudok olly időt, mellyben a' Zsidók én (ani)

helyett önállólag *kí-t* is mondtak volna; hogy én nem tudom, miért tették volna ők ezt, midőn hiszem megvult az *i* (γ) és *ani-jok*; — hogy én nem tudom, mikor voltunk mi a' Zsidókhoz olly közel, hogy ezt a' *kí-t* vagy *ík-et* tőlök kölcsönöztük volna, végre hogy nem tudom, honnan vették a' zsidók és mi a' nálok és nálunk mai nyelvkincsünkben csak *igeragasztékként* előforduló *k*(=én) ragot. —

A' *k* mindig kapocshangzóval járul az ige-*gyökhöz*, — mert nekünk nincs is rövid végmagánhangzóú *igénk*, — melly a' szokott analogia szerint vagy *e*, vagy *ö*, vagy *o*, 's csak a' parancsoló módban *a*. *Lop-ok*, *üt-ök*, *ver-ek*, *jár-ok*, *járj-ak* 'stb.

β.) *em*, (*öm*, *om*, *am*).

Maga az *em*, azaz: *én* ezekben: *ver-em*, *üt-öm*, *lop-om*, *verj-em*, *üss-em*, *lopj-am*, *vert-em*, *lopt-am* (mutató forma) 'stb. Lásd mint birtokragasztékot.

γ.) *em*, (*öm*, *om*, *am*).

Ismét az *em*, azaz: *én* ezekben is: *ill-em*, *szök-öm*, *rejtez-em*, *szület-em*, *áldat-om*, (ebből *áldat-ik*) 'stb. 'S ismét ezekben: *ver-t-em*, *lop-t-am*, *szok-t-am*, *áldat-t-am*, 's a' t. — „Csodálkodom vala e' l á t a t o n. Vetekedem ő velek. Ime én jöv-*ők* és lakoz-*om* te közepetted“ 's a' t. Így ír négy százszal ezelőtt a' bécsi bibliai kézirat' szerzője. Kell-e ennél több e' formának ezen személyben is megállapíttatására? (Lásd többet Révai-nál. Elab. gramm. II. 895).

δ.) *ék*.

Maga az előbbi *k* (*ok*, *ek*, *ök*) ezekben: *ver-ék* (*vere-ék* v. *ver-e-'k*), *üt-ék*, *lop-ék*, 's ismét ezekben: *ver-né-'k*, *üt-né-'k*, *lop-né-'k* 's a' t. A' *ver-e*, *lop-a*, *ver-ne*, *lop-na* midőn az első személyragot fölvevé, önkényt olvadt a' kijelölt formákká, akár a' *k*-ban (előtte) eredetileg lappangott *é'* előtünése, akár (ha a'

k' eredeti hangzója *i* volt) az *a-i'*, *na-i'* egygyé olvadása, akár végre, ha *a'* *k*-nak semmi előhangzója nem volt, *a'* különböztetni akarás által, 's hogy ne mondjuk: *üte-k*, *vere-k*, *lopa-k*, *lopna-k*, mi mást jelent.

ε.) *ám*, (ém).

Az *em* olvadva ezekben: *veré-'m*, *verné-'m*, *lopá-'m*, *lopná-'m*, *illé-'m*, *illené-'m*, *áldatá-'m*, *áldatná-'m*. Az *em'* hangzója itt szintugy enyészik-el, mint ezekben: *fá-'m*, *eké-'m* 's *a'* t.

41. α)-*sz*, (*asz*, *esz*, *össz*).

Hogy *a'* *te*, vagy ragasztáskor *et*, *ed*, második személynévmás ezekben: *ver-th*, *üt-th*, *lop-th*, nagyobb világosság' okaért 's élesb lehelet által önkényt változtatott *sz*-re: *ver-sz*, *üt-sz*, *lop-sz*, már maga ezen rokon betűk' organológiája, száz ön- és idegen nyelvi analógián kívül eléggé mutatja, *a'* nélkül, hogy ezen *sz* vagy *esz*, *össz*, *asz*-nak önállást 's külön használatot tulajdonítani legkisebb okunk volna. 'S még is Révai ez utóbbi esetet is *hihetőnek* véli, *) ámbár rá egy igen kétes finn és esth analógián kívül semmi nyomot, 's legkisebb erősítvényt sem talál. Miért vonakodunk illyesekben az esetnek, az organumoknak is valami eldöntöt tulajdonítani?

Az *sz'* ragasztásáról csak azt jegyzem-meg, milly nevetségesek azok, kik *a'* formák' összezavarásával az *s*, *z*, *sz* végzetű gyököknél *l* ragasztékkal akarják *e'* ragot fölcseréltetni. „Keres-*sz* minket, ki semmi nélkül nem szűkölköd-öl“, ugymond Telegdi; 's ez az egy példa (láss többet Révainál Elab. gramm. II. 625) elegendő minden álokaikat semmivé tenni. Vagy *a'* különböző hajlításformának nem tulajdonítanak semmi külön erőt, külön jelentőséget? — —

*) Fuerit et hoc in primordiis tam *separatum* quam etiam *affixum*. Elab. gramm. I. 323.

β.) *ed*, (öd, od, ad).

Maga az *ed*, (l. a' birtokragasztékokat) azaz *et* = *te* mind ezekben: *ver-ed*, *üt-öd*, *lop-od*; *verj-'d*, *üss-'d*, *lop-'d*; *ver-é-'d*, *üt-é-'d*, *lop-á-'d*; *ver-t-ed*, *üt-ött-ed*, *lop-t-ad*; *ver-né-'d*, *üt-né-'d*, *lop-ná-'d*; *ver-n'-ed*, *üt-nöd*, *lop-n'-od* 's a' *t*.

γ.) *-l*, (el, öl, ol, ál, él).

Ennek hajdani személynévmásságot ekképen vív-ki Révai:

„Est *ל* (el) apud Hebraeos inter pronomina quidem, sed *demonstrativa*, idque *pluralis* numeri: *isti*, *illi*. — Miscetur *compositione* etiam singulari demonstrativo *la-tze*: *iste*, *ille*, verosimillime de *articulo antiquissimo*, qui apud *Arabes* viget: *al*. —

„Auditur apud *Lappones alde*, sonantius expressum substituto *d* in locum secundi *l*, et vocali in fine adiecta, genitivi formativo; certe et hoc *all* simplicitate primigenia, valore suo, ut erui potest, *ipse*; siquidem *alde*, rectius *állé*, est *ipsius*. —

„Fuit ergo in *aliqua* originum nostrarum *dialecto antiquissima* hoc idem pronomen reuera personae secundae, idque numeri utriusque (itt a' *lak* van értve, mellyről alább); quod interea apud alias gentes nobis affines *tertiaae personae* significatione invaluit.“ —

Ha tehát ezen származtatás szerint az *ál* formát vesszük törárasztékul, kénytelenek vagyunk annak hangzóját a' mutató mód' jelen és jövődő idejében elvetni 's alkalmas kapocsbetűvé változtatni: szok-*ol*, szület-*el*, rejtez-*el*, áldat-*ol*, áldand-*ol*. Már az *Allocutio funebris*ben ez áll: emd-*öl*. Ugyan a' mutató' 's ohajtó' aligmultjában mind a' két formánál az idő' ragasztékát ki kell vennünk: ver'-(e)-*él*, üt'-*él*, lop'-*ál*, szok'-(a)-*ál*, szület'-*él*, áldat'-*ál*, vern'-*él*, lopn'-*ál*, szokn'-*ál*, születn'-*él*, áldatn'-*ál*. A' multban és a' középforma' parancsolójában pedig az *ál* ragot egészen (de a' hang-

zó' módosulásával) 's közvetlen ragasztjuk: vert-*él*, ütött-*él*, lopt-*ál*; szokt-*ál*, szület-t-*él*, áldat-t-*ál*; szok-j-*ál*, szüles-s-*él*, áldas-s-*ál* 's a' t.

δ) lak, (lek).

Legvilágosabban szól az előbbi ragaszték, t. i. az *ál'*, névmásbóli eredete mellett, ugyanezen, t. i. a' második (vagy talán inkább *e l s ő*) személynek egyetlen 's különös igeragasztékja, a' lak; mellyben a' k a' szokott első személy' (üt-*ők*) analógiája szerint itt is az első személyt, a' cselekvőt; az l pedig a' másodikat, a' tárggyúl vettét, nyilvánosan jelenti, az értelemhez képest legalább jelentenie kell. Ver-*lek*, üt-*lek*, lop-*lak*, szok-*lak*; veré-*lek*, üté-*lek*, lopá-*lak*, szoká-*lak*; vert-e-*lek*, ütött-e-*lek*, lopt-a-*lak*, szokt-a-*lak*; verj-e-*lek*, üss-e-*lek*, lopj-a-*lak*, szokj-a-*lak*; 's verné-*lek*, ütné-*lek*, lopná-*lak*, szokná-*lak* 'stb. köz tudomás szerint ezt jelentik: ver(lek) tégedet vagy titeket én, üt tégedet én, lop tégedet, én, szok- tégedet én 's a' t. — A' zsidó és rokon nyelvekben az illy kettős személyragasztékok épen nem egyetlenek, hanem szinte minden számban és személyben szokottak, csak hogy ott a' cselekvő' személyragasztéka áll *elől* 's a' tárggyúl vetté hátul, például: pekad-ti-hu, néztem-én-öt. 's t. illy.

42. α) ön, (en, on).

Minden idő' és mód' characteristicus végzete már magában jelenti az egyszerű forma' harmadik személyét, mert maga az ige, mint főszó, ugyanazt jeleli; de a' parancsoló mód' characteristicus végzete nem; mert ez természeténél fogvást a' második személyhez járul, kinek a' cselekvést parancsoljuk, 's azért itt, a' második személyben, a' mód' characteristicus ragasztékán kívül külön (második) személyragaszték nem is kelle. Ez a' személyragasztás a' harmadik (és első) személynél már szükségesebb lett; 's mit vettek amarra eleink? az ön-t, azaz: magát az ő-t. 'S miért nem tehát

magát az *ő-t*? Merő különség' okaért. Látni ezt ezekben is: tesz-*en*, vesz-*en*, lesz-*en*, mellyekben az aligmult' harmadik személyében ez az *ön* ma is megmaradt. Bizonylyal a' v-*ön*, hűn, lőn, 's a' t. nem egyéb mint a' ve-*e-ön*, (ve-ve-*ő*), hi-*e-ön* 'stb. összeolvadva. Mélyhangú tőszóhoz ragadva ez az *ön* önkényt változott aztán *on-ra*: verj-*en*, üss-*ön*, lopj-*on*.

β) *ja*, (*je*, *i*).

Világosan maga az *ő*, (*vő*, *jő*), melly már a' birtokragasztékoknál változott *e*, *a*, *i*, *ja*, *je-re*. Ezekről tehát, jelesül a' *jelen*, *mult* és *jövendő* időkben (*lop-ja*, *ver-i*; *lopt-a*, *vert-e*; *lopand-ja* *verend-i*) itt ujjolag nem szólunk. De kevés figyelem mellett is észreveheté kiki, hogy a' mi mutató v. határozott (determinatae formae) aligmultjainkban, hova t. i. az optativust is értem, a' harmadik személynél hibázik valami, még pedig igen fontos valami, t. i. maga az illető személyragaszték. Ugyanis midőn ezekből *lop-a*, *ver-e*, *lop-na*, *ver-ne* a' mutató v. határozott 1-*ő*. 's 2-dik személyeket így származtatom 's ejtem: *lop-á-'m* (*e'* helyett *lop-am* és *lop-á-am*), *ver-é-'m*; *lop-á-'d*, *ver-é-'d*; *lop-ná-'m*, *ver-né-'m*; *lop-ná-'d*, *ver-né-'d*: méltán ütközöm-meg, ha a' 3-dik személyre jöven így kell ejtenem: *lop-á-*, *ver-é-*, *lop-ná-*, *ver-né-*; mert, hogy a' pusztá hangzócsere (*a* helyett *á*) nem elég a' személyjelelésre, látom abból, hogy ugyanezen formánál minden más időben nemcsak az első 's második hanem ezen 3dik személynek is megvan saját ragasztékja (*ütöm*, *ütöd*, *üt-i*; *ütött-em*, *ütött-ed*, *ütött-e* 'stb.) Szóval az érdekllett aligmultakban a' harmadik személynek így kellene lennie: (*lopá-m*, *lopá-d*) *lopá-ja*, (*üté-m*, *üté-d*) *üté-je*, *lopná-ja*, *ütné-je*. 'S ez ugy is volt. Nemcsak az *Allo cutio funebris*ben, hanem későbbi íróinknál is, (I. Révai II. 751 köv.) láthatunk illyeket: *hall-á-va*, *vet-é-ve*, *feled-é-ve*, *hall-á-ja*, *vet-é-je*, *feled-é-je*, *tehet-*

né-je, vigasztal-ná-ja'stb, mellyek hogy ugyanegyek (a' ragasztékok t. i.) kiki látja. Az Allocutio funebrisben előjövő mondó-a, tilotó-a oda látszanak 'mutatni, hogy ez a' lehelet (a' v vagy j) a' két magánhangzó között csak gyöngye volt, úgy annyira, hogy ha az időformatívának hangzója, az *a*, meghúzatott, vagy, a' kiejtésben bár, kevésbé módosított, a' személyragaszték pusztá *a*, (*e*) formában is járulhatott hozzá. Az illyesekből: mondá-a, tiltá-a könnyű volt aztán (mikor? nincs kimutatva) a' vég *a*-t kihagyni, mint a' gondosabb vagy restebb kiejtésben önkényt elenyészőt. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy a' mondá-va, tiltá-va, vagy mondá-ja, tiltá-ja forma volt az első. Sőt inkább nyomos és rendszeres képzés után ez volt a' legelső forma: mond-a-ő, vet-e-ő, mond-na-ő, vet-ne-ő 's mindjárt ezután: mond-a-a, vet-e-e, mond-na-a, vet-ne-e; de ki fogja ez utóbbiakat sokáig így mondani? Bizonytalán eleink sem mondák azt sokáig úgy, hanem a' tisztaság-, világ-, 's különböztetésre törekvés a' monda-a, vete-e, mond-na-a, vetne-e 's efféléket korán mond-á-a, vagy mond-ó-a; vet-é-e vagy vet-é-ve, és vet-é-je; mondna-a vagy mondnó-a, vetné-e és vetné-je 's több effélékre változtatá. Az előbbiekből (mondá-a, mondna-a, mond-aná-a), kezdék aztán hihetőleg legelőbb is elhagyni az *a*-t, mint a' hosszú *á*-ban önkényt elenyészőt, 's e' rövid és kellemesb szokást majd (mikor? mint mondam, nem tudjuk) a' közép és magas hangúak is követték. Legelőbb, datumok' nem-létében, ezt látom én legvalószínűbbnek.

γ.) *ik*.

Nem szükség a' zsidó $\text{אִלָּא} = \text{illa}$ (illa, עֵת) névmáshoz fordulnunk, 's azt visszafelé *ik*-nek azután *ik*-nek olvasnunk, hogy a' mi *ik*-ünk' értelme 's honi, emlékhaladó birtoka kikerüljön. A' Révai által felhozott tömördek példa, okoskodás és analogia által, annyira

be van e' személyragasztéknak igéinkben 's a' róla nevezett (*ik*-es) hajlításformának nyelvünkben gyökerezte 's hajdankori állandó divatozta bizonyítva, hogy szégyennek tartanám azt ő utána megmutatni akarni, vagy példáit és próbáit laponkint kiírni. Szeretném tudni, mit felelnek a' forma' és ragaszték' ellenjei csak arra az egyre, hogy a' legrégibb Allocutio funebrisben már *egyugyanazon* igéből emd-ől és enné-*ik* fordul-elő?? A' ki több illyeket akar látni, azt Révainak idézett könyve' (Gramm. elab.) 885—918 lapjaira utasítom; 's nincs jobb mód az illy resteket vagy hitleneket meggyőzni, 's a' jókat a' jóban megerősíteni, mint ha az ott idézett kéziratokat 's ritkább könyveket végre valahára az egész közönségnek kezeibe adjuk. De én még ezért ezen *ik*-nek hajdani önállást (az ő-vel egy értelműt) nem tulajdonítok.

δ) *ék*.

Mikép olvadt az indicativus' aligmultja- 's ismét az optativus' harmad személyeiben az *a* és *i*, 's az *e* és *i*, úgy a' *na* és *i*, 's *ne* és *i* egy éles hangú *é*-, *né*-re, 's képzé ez által ezen időkben az *ék* harmadszemélyi igeragasztékot: nincs a' ki ne lássa, mihelyt az illető tőszót 's a' bennök (az egy múlton kívül) állandó *ik* harmadszemélyi ragasztékot maga elejébe állítja. Valóban az *e-ve-ik*, *en-ne-ik*, *szok-a-ik*, *szok-na-ik*, minden bővülés nélkül válhatott *evéik*, *ennéik*, *szoká-ik*, *szoknáik*, *áldatáik*, *áldatnáik*, 's ezek ismét *evék*, *ennék*, *szokék*, *szoknék*, *áldaték*, *áldatnék*-ra, ha e' változásnak történeti nyomait, — millyet imént az *ennéik*-ben láttunk — nem látnók is.

43. α) *unk*, (ünk, ánk, -nk) .

Maga a' *mük* (*om*'k, *öm*'k, *on*'k, *ön*'k, *un*'k, *ün*'k); mellyről láss többet a' birtokragasztékok közt. Változásait az idők' illető személyiben kiki megfejtethi.

β) *juk*, (jük, uk, ük)

Ismét maga a' *mük*, *m* betűje az egyes' 3dik személyében divatozott *j* és *i* által (lát-*ja*, lát-*j*-uk, ver-*i*, ver-*j*-ük) vagy, a' parancsolóban és multban, merő különböztetés' okáért is kiszúrva. Révai azonban e' ragot az *ék'* (*én*; l. felebb) követelt, 's ezen igeszemélyeken kívül ugyan nyomtalan, többesének tartja.

γ) *ók*, (ők).

Az imperfectumban és optativusban. Mondá-*uk*, mondaná-*uk*, veré-*ük*, verné-*ük* (mint volt ugyanazon formánál mondj-*uk*, verj-*ük*, mondott-*uk*, vert-*ük*) *á* és *u* 's *é* és *ü* hangzóikat szintolly bővülés nélkül olvaszták a' kettő közt közép *ó* és *ő* hangzókká, mint elébb az *a-i*, *e-i*-t egy *é*-be olvadni láttuk. Ez a' forma is a' legmagyarabb régiség' állhatatos szokásán van meg-alapítva.

44. *tek*, (tők, tok).

Ugyanazon *tek*, mellyről már a' birtokragasztékoknál szólottunk.

45. α) *nak*, (nek, anak, enek).

Maga az *önök* (ebből *ön*, mellyet már láttunk) il-lőleg módosúlva.

46. β) *ják*, (ik, ék).

Maga az *ük*, *ők*, mellyről e' személynél már a' birtokragasztékok között értekezénk. Változásit, ön-hangzójának elenyésztetésével kiki látja ezekben: lát-já-'k, üti-'k, látná-'k, ütné-'k, lássá-'k, üssé-'k. 'stb eff. 'S így láttuk röviden igerasztékinkat is.

Ragasztékaink' eddigi fejtegetéséből a' következő grammaticai 's philologiai resultatumok önkényt folynak :

1. *Csak* személyragasztékaink világos és bizonyos eredetűek és saját jelentésűek ; mint mellyek nyilván magok a' személynévadások.

2. Ezek' használata nyelvünkben messze elágazó 's csaknem minden szóosztállyal közös. Mind a' két pontra nézve a' keleti nyelvek' analogiája fontos, és bővebb kifejtést kíván.

3. Többi ragasztékaink' eredete és saját jelentése homályos, bizonytalan. Nyelvünk' belső analogiája 's a' régi, első ragasztásmód e' homály' és kétség' eloszlatására többet tehet, mint az idézett keleti vagy éjszaki nyelveké. †

4. De e' bizonytalanság mellett annyi mégis látható, hogy eleink *jelentő* ragasztékokat szerettek, azokra örömet önálló tőszókat 's összetételeket is használtak.

5. Ragasztásban a' szóműszerbeli (organicus) rokonságot vagy könnyebbiséget 's a' mély és közép hangzók' kirekesztő euphoniáját követék általánosan. Más-salhangzók' összeütközését kapocshangzókkal lágyíták az említett euphonia' kívánata szerint. A' gyökbetűket mennyire lehetett sértetlenül hagynak.

6. Ragasztás után a' ragaszték' értelme mind inkább elsimult, elbágyadt 's a' ragasztott szó' füzetbeli helyzetének 's a' stylus-szokásnak meghódolt. A' jó stylista azonban azoknak eredetére mindenkor visszatekint. —

II. SZÓKÉPZŐK.

Szóképzőknek nevezem nyelvünkben azon betűket 's szótagokat, mellyek valamelly szóhoz *ragasztván*, annak értelmét specificice másítják 's egy tőszóból más, önálló és saját jelentésű tőszót képeznek. A' szóképzőknél tehát nyelvvizsgálati tekintetben e' három főkérdés fordulhat-elő: 1. Honnan erednek, van-e és mi saját jelentésök? 2. Milly nemű tőszavakhoz járulnak, vagy lehet járulniok? 3. Mikép ragadnak v. forradnak? — Az elsőre nézve látni fogjuk a' nyomban következő kimutatásból, hogy legfelebb egynek-kettőnek lehet saját értelmet 's hajdani vagy mostani önállást bebizonyíthatólag tulajdonítani. Némellyeknél a' jelentéstelenség 's merő önkényi vagy történeti eredet kétségtelen. A' legnagyobb rész hajdani, most már nyelvtudományilag és történetileg kinyomozhatlan önálló szavaknak elszagगतott darabjai. Ezt már a priori, nyelvtudományi 's történeti canonokból is következtethetni, mi okon régibb grammaticusaink, Kalmárt sem véve ki, e' kérdést épen nem, vagy csak igen gyéren 's könnyeden feszegették. Érzették mindnyájan, hogy itt az erőködés haszontalan, hogy a' szóképzőket a' nyelv — a' mienk szintugy, mint másoké — nem az emberiség' és népség' *nyelvalkotó*, hanem *nyelvképző* ösztönének, 's így nagy részben valamelly sejdített, kifejthetlen analogiának, történetnek, szokásnak, mimelésnek, egyszóval: a' nemzet' kisebb nagyobb *nyelvképző szellemének* köszöni. Valamint annak sem lehet ugyancsak a' szóképzők' általános jelentéstelenségök miatt *elegendő* okát adni, miért veszi-fel egynemű két szó közül egy ugyanazon értelem' kifejezésére az egyik ezt, másik ama' képzőtagot kirekesztőleg, ugy hogy a' csere közöttök lehetetlen? — Révai az egyetlen, ki valamint a' ragasz-

tékoknak úgy a' szóképzőknek is kivétel nélkül hajdani önállást és saját jelentőséget tulajdonít, mint azt Elab. grammaticája' több helyein 's mindjárt előbeszédében érteti. *) A' miket ő e' principium' következtében a' szóképzők' eredetéről 's általában a' szószármaztatás' törvényeiről nyomozott, irt 's kidolgozott, azok nyelvtudománnyal teljesek, fölötté érdekesek és hasznosok lehetnek, de fájdalom, nagy grammaticájának harmadik, mind eddig *kéziratban* lappangó kötetébe vannak letéve. Illy gazdag forrás' nem létében kénytelenek vagyunk azzal elégedni-meg, mit e' részben Gyarmathi, Kalmár, Beregszászi, Nagy és Kresznericsnél találunk, míg majd Révainak munkája világot látand, vagy más szintolly bő nyelvismeretű tudósunk e' tárgyat annyi rendszerrel 's szerencsés combinációval, mint hihetőleg ő, újra kifogja dolgozni. Részemről épen nem lévén azok által, miket a' neveztem philologusok e' tárgyról initt amott elszórva 's mintegy oda vetve csak, tanítanak, kielégíttetve, legtanácsosabbnak tartám, véleményeiket mutató gyanánt itt amott felhozni, egyébiránt az egészet a' maga határozatlanságában ez úttal meghagyni. — A' második kérdésre nézve köz a' hit philologusaink között Kalmártól egész Kresznericsig, hogy szóképzőink általában nem mondom bizonyos analogiát, hanem *törvényt* tartanak, melly szerint azokat vagy *csupán* igékhez, vagy *csupán* nevekhez, vagy *csupán* határozókhoz lehet a' nyelv' sérelme nélkül ragasztani. **) Azért is ők a' szóképzők' előterjesztésében abból indulnak - ki, *miből* a' képző valamit képezhet, nem pedig abból *mit* az képezhet. Ezt a' nézetet belátásom szerint mind a' theoria mind a' praxis megczáfolja. A' theoria: mert igen sok gyök-zavunk egyszersmind ige és főnév, igen sok főnevünk

*) 8dik lap. .

**) Lásd Debreczeni Grammatika CXV. §. 154. lap.

egyszersmind melléknév, igen sok határozónk egyszersmind főnév. Ezek tehát egymás' képzőiben, úgy hiszem, bizvást 's kölcsönösen részesülhetnek. A' praxis: mert nyelvünk egy ugyanazon név- vagy igeképzőt vegyesen hol igékhez, hol nevekhez ragasztott; ugyanazon joggal tehát mi is, *valahányszor jónak látjuk*, folyvást ragaszt-hatunk. Itt csak individualis, nem fajbeli repugnantia-kat ismerek. Miután a' szóképzők' saját értelme (igen keveset kivéve) elenyészett, ki nem nyomozható: most már csak azon *logica ideát* kell ragasztásuknál szem előtt tartanunk, mellyek' kifejezésére azok a' nyelv' szentesítő szokása által egyik vagy másik esetben használtattak. A' több vagy kevesebb analogia itt könnyebb értelem 's nagyobb világosság' okáért *ajánlatul* szolgálhat ugyan, de nem *törvényül*, 's kivált a' tudomány-nyelv' megállapításában nem *korlátul*. A' nagyobb v. kisebb analogiának 's az individualis repugnantia'knak csak ott van helyök, hol *egy ugyanazon logica idea'* kifejezésére *több* szóképzőink vannak 's így azok közül a' gyökszó ön sajátága vagy fajbeli analogiája szerint egyiket inkább választhatja mint a' másikat; de egyiket a' kettő közül választania *kell*, különben a' nyelv azon ideának, mellyet az így ragasztott szó kifejezne, hijával marad 's e' hiányt máshonnan, a' nyelvtisztaságnak 's consequentiának legnagyobb kárával kénytelenítettetnénk pótolni. Továbbá azon logica ideának, mellyet a' szóképző jelel, megállapíttatásában tekintettel kell ugyan lennünk a' szóképző' etymonjára 's netalán kinyomozható saját jelentésére, de ez (az etymon és saját jelentés) azon idea' meghatározásában eldöntő nem lehet, különben a' szó megszűnik képzett, származtatott, egy szó lenni 's az illyes társítás v. ragasztásból *összetételt*, összetett két szót ét ideát kapunk, nem *származékot*. Ez magából a' szóképző' 's származékszó' fogalmából következik, 's bővebb kifejtetése a' philológiához, különösen a' szóképzés' theori-

ájához tartozik; de azt tartom ez a' rövid érintés is elég annak megállapítására, hogy a' szóképzők' előadásában annak, a' *mit* a' szóképzők képeznek, nem pedig a' *miből* képeznek, rendét kell tartanunk. Végre a' ragasztásra nézve elég legyen itt előre 's általánosan megjegyeznünk, hogy a' szóképzők' ragasztása is ugyanazon organica és euphonica analogiákon épül 's azok szerint történik, mellyeket előbb a' ragasztékoknál tapasztalánk, 's így itt nagy részben megelégedhetem azon hangzók' kijelelésével, mellyeket a' szóképző ragasztáskor felvehet.

A. N é v k é p z ő k.

a) Főnévképzők.

1. a, (e).

Ime mindjárt egy szóképző, melly hitem 's meggyőződése szerint eredetét merő történetnek, nyelvöszöntönek, vagy pusztá műszerbeli ejtésnek 's euphoniának köszöni, 's melly tehát önállólólag sohasem használtatott, *saját* jelentése, a' ragasztás *után* és *által* megállapítotthon kívül, sohasem volt. Miért lett ebből: gomb, gomb-*a*? bék, bék-*e*? üreg, ürg-*e*? Talán, mert ez az: *a*, *e*, már megvolt 's külön állva is (talán mit az: *az*, *ez*=*a*', *e*'? —) jelentett valamit? nem gondolnám; mert hiszem ezekben: reg-*e*, tus-*a*, mes-*e*, but-*a*, kof-*a*, pof-*a*, nem fogjuk azt mondani, hogy az *a*, *e*, megelőzte a' reg, tus, mes, vit, but, 's a' többi használatát 's csak azért vétetett hozzájuk, mivel saját jelentése volt 's csak *ennek* hozzá járultával kaptak ama' gyökök is jelentést. A' reg, tus, vit, 's a' t. *a*, *e*, nélkül is jelenték, legalább jelentheték azt, mit *a*, *e*-vel; ezeknek hozzájárultokat tehát véleményem szerint — mert documentumokat akar pro, akar contra ki hoz itt fel? — csak a' kerekébb hangzás, a' világosb értelem

's megkülönböztetés szülte; 's így az *a*, *e*, ezekben nem is igaz szóképzők, hanem merő euphonicus vagy hatszik, eredeti, *velők született* gyökbetük; 's való-ságos *szóképzőkké* csak ezeknek analogiájára, *később vé-*tettek-fel, de a' nélkül, hogy nekik külön állás vagy saját *etymologiai* értelem tulajdoníttatnék. — Ha már az *a*, *e*, szóképzőnek *etymoni* értelme nincs, kifog annak *szóképzői* értelmet adni? ki fogja meghatározni, mit jelent ez az *a* (*e*), midőn azt valamelly gyökhöz ragasztom, hogy tudjam, mit fog aztán az a' szó jelen-teni? Nem-de egyedül azon *logica ideán*ak megállapítatása, mellyet ezen szóképző' ragasztása által például ezekben: gomb-*a*, ürg-*e*, 'stb. akartak őseink kifejezni? ezen származékszavak mai és régi *értelméhez képest kellett kifejezni akarniok?* *) — 'S ha így, mi jussal állíthatom én, hogy ez az *a*, *e*, c s a k nevekhez, vagy c s a k igékhez járulhat? — Itt kisebb nagyobb empirica analogia lehet, van; de logikai és philologiai *törvény* nincs, nem lehet.

Kresznerics és a' debreczeni Grammatika amaz analogiára felhozzák itt: gomb-*a*, kup-*a*, bék-*e*, huz-*u* (patria), cser-*e*, viz-*a* (?) 's a' t. mellyek mind c s a k főnevekből képeztettek; de hát a' *fürg-e*, *izg-a* (szaporítva *izg-á-ga*), *isz-a* (viz-*isza*), *lócsg-a*, *fecsg-e*) lágyítva: locska, fecske) 'stb. mit vétettek? Ezt látván a' Debreczeniek, az *a*, *e* képzőt — mint több mást — ott is felhozzák, tehát ismételik, hol az *igékből* származtattak főneveket. Minek ez az ismételés? — Azt

*) Értették ezt a' debreczeni Grammatika' írói 's e' képző' logica értelmét — valamint a' többiekét is — meghatározni igyekeztek. De az igaz philosophia és philosophálás még akkor nem volt olly divatos hazánkban, hogy ebben valami kielégítőt adhattak volna; 's ezen értekezés' körében legalább kívánni nem lehet, hogy ezen philosophiai értelem mindenütt megállapíttassék. Fogom ezt én is mer-ni máshol, külön munkában.

mondhatják viszont ők nekem, hogy ezek (fürge, isza 'stb.) *adiectivumok*, nem főnevek; de mondtam már, hogy nálunk sok adiectiv főnév is és viszont; 's én ezen alosztályokat a' *névképzők* közt csak nagyobb rend 's világosság végett hoztam-fel. —

Az *a* (e) ragasztásmódja világos. Azt meghatározni, melly gyökszavak, névszerint, melly igék és nevek-ből lehet és *kell* tehát még ezen szóképző által származékokat alkotni, 's azokat *mikor* és *hol* divatoztatni? ez az a' praxisi nagy kérdés, mellynek minden szóképzőnkre kiterjedő, teljes megoldatásától nyelvünk' sorsa, becse, consequentiája, bőrsége, szóval egész belső értéke függ, 's a' mellybe kétség kívül minél előbb ereszkednünk kell, ereszkedni fogunk, sőt már nagy részben ereszkedtünk is; de a' melly egész kiterjedésében csak akkor vagy még akkor sem leend és lehet eldöntve, mikor már nem lesz tudomány, mellyet magyar írók kúpig és fenéig ne műveltek volna; szóval mikor már nyelvünk' további extensiv fejledeztetése praxisban legalább szükségtelen vagy lehetetlen lesz. —

2. *ab*, (eb, ob, üb, b).

Eredete és *saját* jelentése bizonytalan. Képzéskori értelme *határozatlan*; de az *ag*, *eg*, *ak*, *ek* képzőkével nyilvánosan rokon. Mutatkozik a' tiszta 's egytagu gyökökben, például: *ver*-eb, *dar*-ab, *bü*-b, *gom*-b, *dorom*-b; mint látszik, hol igéhez, hol névhez ragadva. Felhozzák a' Debreczeniek, Beregszászi, Nagy 's m. Kresznerics nem, mint többeket sem. Ragadásmódját a' hangzók' kijelelése mutatja.

3. *áb*, (éb).

Miket imént az *ab*-ról mondtam, ide is illenek. Hosszabb fejtegetéstől itt, mint említém, idő' és hely' szüke, 's a' tárgy' nagy volta 's egysége miatt tartózkodom. Példák: has-*áb*, nyal-*áb*, ver-*éb* 's a't.

4. *acs*, (*ecs*, *ocs*, *öcs*, *cs*).

Eredet és saját jelentés itt is bizonytalan. Nem mindig kicsinyít. Példák: *mak-acs*, *pip-acs*, *köv-ecs*, *kap-ocs*, *teker-cs*, *ur-acs*, *sziv-acs*, *ken-öcs*, *vakar-cs* 's a' t.

5. *ács*. (—)

Mint előbb. Példák: *koh-ács*, *har-ács*, *korb-ács*, *tak-ács*, *tan-ács*, *szak-ács*, *Bik-ács*, *kalap-ács*, *kop-ács*, *forg-ács*. 'stb.

6. *acz*, (*ocz*, *ecz*, *öcz*, *cz*).

Példák: *ketr-ecz*, *vad-ócz*, *külön-cz*, *suhan-cz*, *kölön-cz*, *ujon-cz*, *laz-acz*, *mal-acz*, *gömb-öcz*.

7. *ącz*, (*écz*).

Torn-ącz, *Reg-écz*.

8. *ad*, (*od*, *ed*, *öd*, *d*).

Eredet és saját jelentés itt is bizonytalan. — Többnyire tulajdon nevekben. Beszé-*d*, hó-*d* (*hold*), apró-*d*. Vas-*ad*, Had-*ad*, Bök-*öd*, Sár-*d*, Tömör-*d* 's a' t.

9. *ád*, (*éd*).

Csal-*ád*, At-*ád*, csel-*éd*, seg-*éd*, 'stb.

10. *ag*, (*eg*, *ög*, *og*, *g*).

Csill-*ag*, süv-*eg*, ür-*eg*, gomboly-*ag*, fuvat-*ag*, agy-*ag*, lov-*ag*, fér-*eg*, mér-*eg*, nyer-*eg*. Bal-*og*, rid-*eg*, mel-*eg*, 's a' t.

11. *ág*, (*ég*).

Vir-*ág*, vil-*ág*, 's a' t.

12. *agy*, (*egy*, *ogy*, *ögy*, *gy*).

Tár-*gy*, ron-*gy* (*rom-gy*), 's a' t.

13. *ágy*, (*égy*).

— — — — Halm-*ágy*.

14. *ah*, (*eh*, *oh*, *öb*, *h*).

Ter-*eh*, vem-*'h*, pöly-*'h*, m-*oh* (!) 's a' t.

15. *áh*, (éh).

Oláh. (Legalább a' hasonlóság megvan benne).
Zi-lah, *m-éh* (?)

16. *aj*, (ej, oj, üj, j).

Mint előbb. *Mor-aj*, *zör-ej*, *kacz-aj*, *gan-aj*. *ol-aj*, *szom-j*, *or-j*, 'stb.

17. *áj*, (éj).

Tar-éj, *kar-éj*, *gan-éj*, *par-éj*. 's a' t.

18. *ak*, (ok, ek, ök, k).

Fut-ak, *tel-ek*, *al-ak*, *kup-ak*, *vét-ek*, *suly-ok*,
hur-ok, *mur-ok*, *tor-ok*, *ét-ek*. 's a' t.

19. *ák*, (ék).

Ker-ék, *isz-ák*, *pocs-ék*, *kever-ék*.

20. *al*, (ol, el, öl, l).

Fagy-al, *it-al*, *fon-al*, *von-al*, *hit-el*, *ét-el*, *gyám-ol*, *kőb-öl*, *ejt-el*.

21. *ál*, (él).

Hal-ál, *köt-él*, *lev-él*.

22. *aly*, (oly, ely, öly, ly).

Biv-aly, *bög-öly*, *gomb-oly*, *pör-öly*, *guzs-aly*, *hűv-ely*, *czikk-ely*, *teng-ely*, *fog-oly*, *zug-oly*, *Ip-oly*. 's a' t.

23. *ály*, (ély).

Hark-ály, *szem-ély*, *dag-ály*, *vesz-ély*, *asz-ály*,
lap-ály, *rag-ály*, *sereg-ély*, *rost-ély*, *visz-ály*.

24. *alom*, (elem, alm, elm).

Hihetőleg kettős képző az *al* és *am* (*om*)-ból. Példák: *hat-al-om* (régén: *hatalm*), *szer-el-em*, *fél-el-em*, *nyugod-al-om*, a' mi annyi mint *nyug-al-om*; *vonz-al-om*. stb.

25. *am*, (om, em, öm, m).

Al-om, *foly-am*, *kör-öm*, *kell-em*, *ér-d-em*, *Baj-om*,
jár-om.

26. *ám*, (ém).

Csill-*ám*-(l-ik). Vill-*ám*-(l-ik). R-*ém*-(l-ik). Hull-*ám*, 'stb.

27. *an*, (on, en, ön, n).

Rok-*on*, kapp-*an*, szapp-*an*, kölcs-*ön*.

28. *án*, (én).

Csal-*án*, kal-*án*, teh-*én*.

29. *any*, (ony, eny, öny, ny).

Sav-*any*-(ú). Bak-*ony*, híg-*any*, visz-*ony*, isz-*ony*-(ú), tor-*ony*, dög-*öny*. 'stb.

30. *ány*, (ény).

Lap-*ány*, lep-*ény*, leg-*ény*, köt-*ény*, vág-*ány*, doh-*ány*, buzog-*ány*, árt-*ány*. 'stb.

31. *ap*, (ep, op, öp, p).

Isz-*ap*, ül-*ep*, al-*ap*, csillap-(od-ik).

32. *áp*, (ép).

Hal-*áp* (helységek). Cser-*ép*.

33. *ar*, (er, or, ör, r).

Agy-*ar*, bok-*or*, bot-*or*, fany-*ar*, juh-*ar*, av-*ar*, zav-*ar*, csup-*or*, gát-*or*, csöb-*ör*, szed-*er*, cím-*er*, 'stb.

34. *ár*, (ér).

Kád-*ár*, buv-*ár*, hat-*ár*, gyök-*ér*, kop-*ár*, kulcs-*ár*, vez-*ér*, fűz-*ér*, bog-*ár*. 'stb.

35. *as*, (os, es, ös, s).

Fog-*as*, kak-*as*, mén-*es*, hid-*as*, in-*as*. 's a' t.

36. *ás*, (és).

Fog-*ás*, lak-*ás*, ül-*és*, látom-*ás* 'stb. Valamint az előbbi igen gyakor. Csak az igéket szereti, mert nevek-*ből* a' rokon *as*, *es*, képez más neveket, 's mert a' neveknél ezen ideát a' *ság*, *ség* jeleli gyakrabban. Kü-

lönben valamint ott, úgy itt sem teljes és szükségképi a' kirekesztés. — Ezen képzőnek eredetéről halljuk bár Kalmárt (68. l.): Vti *Persae* et *Turcae* formant nomen verbale actionis addendo *s* aut *is* ipsi radi-
ci sive *imperativo*: sic *Hungari* 's a' t. — — —

37. *asz*, (esz, osz, ősz, sz).

Rav-*asz*, rek-*esz*, szak-*asz*, dug-*asz*, er-*esz*, tám-*asz*, csupa-*sz*, tap-*asz*.

38. *ász*, (ész).

Hal-*ász*, kert-*ész*, mer-*ész*. bám-*ész*. Hőgy-*ész*, kár-*ász*, méh-*ész*, rév-*ész*. 's a' t.

39. *at*, (et, ot, öt, t).

Áll-*at*, köv-*et*, szöv-*et*, ill-*at*. 's a' t. „Ad *imitationem* Hebraeorum et Arabum“ — úgy mond Kalmár. Főkép az igéket kedveli. Hajdan igen gyakran és sokkal merészebben használtatott mint ma. Üld-*et*, kinz-*at*, mik helyett ma üldöz-*és*-t, kinz-*ás*-t gyakran helytelenül mondunk, az All. funebr. láthatók.

40. *át*, (ét).

Korl-*át*, lap-*át*, meny-*ét*, sör-*ét*. 's a' t.

41. *aty*, (ety, oty, öty, ty).

Pon-*ty*, kon-*ty*, pin-*ty*, kor-*ty*.

42. *áty*, (éty).

— — — — —

43. *az*, (oz, ez, üz, z).

Dob-*oz* (helység). Kob-*oz*, teg-*ez*, kaló-*z*.

44. *áz*, (éz).

Ád-*áz*, vit'-*éz*, kelev-*éz*.

45. *asz*, (ezs, ozs, özs, zs).

— — — — —

46. *ázs*, (ézs).

Dar-*ázs*, par-*ázs*, var-*ázs*.

47. *cza*, (cze).

Kan-*cza*, kelep-*cze*, ré-*cze*. Ráb-*cza*, Lator-*cza*,
ut-*cza*, it-*cze*.

48. *csa*, (cse).

Tó-*csa*, szem-*cse*, Lő-*cse*, szár-*csa*, vér-*cse*, Bor-
csa, len-*cse*, har-*csa*. 'stb.

49. *csó*, (cső).

Ből-*cső*, hág-*csó*, lép-*cső*.

50. *da*, (de).

Bun-*da*, bor-*da*, rozs-*da*, 'stb. — A' *dalom*, *de-*
lem ez, és az *alom*, *elem*.

51. *ha*, (he).

Lé-*ha*, lom-*ha*, eszter-*ha*, mosto-*ha*, mál-*ha*, mar-
ha, tur-*ha*, csür-*he*.

52. *ka*, (ke).

Tő-*ke*, lep-*ke*, sás-*ka*, futó-*ka*, fal-*ka*, csip-*ke*,
tüs-*ke*.

53. *lák*, (lék).

Mos-*lék*. Maga az *ék*. Az *l* betű itt vagy az *al* kép-
ző; vagy puszta epentheticus betű. Így a' *d* a' *dalom*,
delem-ben.

54. *lya*, (lye).

Bog-*lya*, szab-*lya*, fák-*lya*, erek-*lyé*, gödő-*lye*,
gereb-*lye*.

55. *ma*, (me).

Tuk-*ma*, korcs-*ma*, fity-*ma*, hagy-*ma*, pász-*ma*,
tor-*ma*, el-*me*. 'stb.

56. *mány*, (mény).

Ke-*mény*, tok-*mány*, ár-*mány*, ocs-*mány*, sár-*mány*,
zsák-*mány*. Tart-o-*mány*, keres-*mény*, alkot-*mány*.

57. *na*, (ne).Mál-*na*, pár-*na*, komor-*na*.58. *né*.

Maga a' *nő*, melly ismét gyöke ezeknek: *nő-s*, *nő-sz-ik*. Így eleinte: Csák-*nő*=Csák-*né*, Péter-*né*, Király-*né*, Báró-*né*, szabó-*né*, kertész-*né*, mosó-*né*, 's ez utóbbi miért ne, ha lány is? —

59. *nok*, (nek, *nök*).

Baj-*nok*, Fegyver-*nek*, Tábor-*nok*, Tanács-*nok*, Titok-*nok*, Személy-*nök*, Pohár-*nok*, Tár-*nok*, Udvar-*nok*; led-*nek*, szövét-*nek*. — 's a' t.

60. *nya*, (nye).

Szok-*nya*, berk-e-*nye*, haris-*nya*, pör-*nye*, vecser-*nye*, szeker-*nye*.

61. *ó*, (ő).

Any-*ó*, teke-ny-*ő*, bors-*ó*, czip-*ó*, és czip-*ő*, vel-*ő*.

62. *pa*, (pe).

Kor-*pa*, Korom-*pa*, tör-*pe*, ár-*pa*.

63. *sa*, (se).

Ir-*sa*, var-*sa*.

64. *ság*, (ség).

Imád-*ság*, sötét-*ség*, ember-*ség*, vad-*ság*, ment-*ség*, üdült-*ség*, Fel-*ség*, tul-*ság*, hamar-*ság*, jelen-*ség*, pap-*ság*, nép-*ség*, igaz-*ság*, szűz-e-*ség*, jámbor-*ság*, eh-*ség*, kegyes-*ség*. 's a' t. E' képzőnek *ség* formája a' régibb, 's még a' XV-dik században is így irtak: gazdag-*ség-ű*, magas-*ség-ű*, drágalátos-*ség-ű*; ámbár szaporodás nélkül e' származékok már akkor is így irtak: gazdag-*ság*, magas-*ság*, drágalátos-*ság*. L. Révai Antiquit. I. 95. Ugyanott Révai e' képzőnek: bőség=copia, abundantia, értelmet ad és épen nem kételkedik a' szónak hajdani önállásán, főnévségén, mire kétség

kivül könnyű volt zsidó vagy lapp analogiát találnia, mellyet azonban ott nem említ.

65. *sza*, (sze).

Dru-*sza*, ku-*sza*; pö-*sze*, pi-*sze*, fej-*sze*.

66. *ság*, (szég).

Ez maga a' *ság* (*ség*) ezekben: Jó-*ság*, Or-*ság*.
Több nincs.

67. *ta*, (te).

Bal-*ta*, kap-*ta*, lap-*ta*, min-*ta*, pár-*ta*, men-*te*.

68. *tó*, (tő).

Láb-*tó*, fer-*tő*, nem-*tő*, te-*tő*, aj-*tó*.

69. *tya*, (tye).

Hár-*tya*, gyors-*tya*, bás-*tya*, reket-*tye*, kó-*tya*, os-*tya*. 's a' t.

70. *tyu*, (tyü).

Haty-*tyu*, faty-*tyu*, kez-*tyü*, kopó-*tyu*, sark-an-*tyu*, szívat-*tyu*, nyiret-*tyü*, töpör-*tyü*, leppen-*tyü*, kö-*sön-tyü*.

71. *u*, (ü).

Dar-*u*, lap-*u*, fal-*u*, ür-*ü*, köp-*ü*, vál-*u*, gyal-*u*, sar-*u*, kap-*u*, bor-*u*, der-*ü*. 's a' t.

72. *va*, (ve).

Ár-*va*, poly-*va*, zagy-*va*, goly-*va*, pony-*va*, dud-*va*, ké-*ve*, est-*ve*.

73. *vány*, (vény).

Ör-*vény*, ös-*vény*, bál-*vány*, tör-*vény*, lát-*vány*, hit-*vány*, tanít-*vány*, het-e-*vény*, hal-a-*vány*, szök-e-*vény*, növ-e-*vény*, jöv-e-*vény*, gör-*vény*, tel-e-*vény*.

74. *zsa*, (zse).

Mor-*zsa*, tor-*zsa*, dé-*zsa*, Ör-*zse*, pi-*zse*.

b. Melléknévképzők.

75. *ad*, (ed, od, öd, d),

Gyöngé-*d*, lágy-*ad*, könny'-*ed*. Maga az előbi *ad* (*ed*).

76. *dad*, (ded).

Maga ez előbbi *ad*, *ed*. A' *d* itt csupán különböztetés, jobb hangzás, ismételés miatt vétetett - fel, mint többször. Ki mondaná: lágy-*dad*, könny-*ded*? Ellenben: kis-*ded*, kerek-*ded*, hosszú-*dad*, tojás-*dad*. Sok adiectiv a' *ka*, sok a' kettős *ocs-ka* kicsinyítőt inkább kedveli.

77. *di*.

Az előbbiből és az *i*-ből. Bujós-*di*, okton-*di*, bökön-*di*, fity-mán-*di*, zálog-os-*di*, orr-os-*di*. Csak illyesekhez járul.

78. *don*.

Uj-*don*, haj-a-*don*. — — —

79. *i*.

Kéz-*i*, test-*i*, lelk-*i*, ősz-*i*, ház-*i*, lak-*i*, tűz-*i*, Pest-*i*, Buda-*i*, nád-*i*, határozat-*i*, innen-*i*, túl-*i*, bel-*i* (ből-*i*), szerint-*i*, kép-*i*. 's a' t.

80. *ka*, (ke).

Volt már. Szegény-*ke*, picziny-*ke*.

81. *acska*, (ecske, ocska, öcske 'tb.)

Kettős képző. Egyegy része is ugyanannyit jelent, azért egyet már a' gondosabb beszéd is mellőzni kezd. Madár-*ka*, nem: madar-*acska*, állat-*ka*, nem: állat-*ocska* ur-*acs*, nem: ur-*acska*. 's a' t.

82. *ánk*, (énk).

Nyul-*ánk*, fél-*énk*, nyal-*ánk*, él-*énk*,

83. *any*, (ony).

Maga az előbbi *any*, (ony). De melléknévi értelemmel az *ék* képzőt csaknem mindenkor magához veszi, 's így lesz:

84. *ék-ony*, (ék-eny).

Alusz-ék-ony, érz-ék-eny, hajl-ék-ony, inger'l-ék-eny.

85. *ány*, (ény).

Volt már. Sov-ány, kem-ény.

86. *nyi*.

Eny-nyi, any-nyi, arasz-nyi, anyá-nyi. 's a' t.

87. *ár*, (ér).

Volt már. Foly-ár, csapod-ár, köv-ér.

88. *ar*, (or, er, ör).

Volt ez is, mint főnévképző. Példák itt: Bot-or, kom-or, foszt-or. 'stb.

89. *as*, (os, es, üs, s).

Volt már mint főnévképző. Fog-as, hát-as, husz-as, der-es, vör-ös, pir-os, bú-s, redv-es, árnyék-os, siralm-as, emberség-es, tisztes-es, huszszor-os. 's a' t. 's a' t. Néha kettőztetik, 's ilyenkor a' második kicsinyít, így: vör-ös-es, pir-os-as. Egyébíránt az *as* (*es*) néha egy maga is kicsinyít; így: itt-as, görh'-es, szürké-s.

90. *só*, (só).

Al-só, fel-ső, el-ső, utol-só, szél-ső, bel-ső, közép-ső, tul-só, innen-ső.

91. *ta*, (te).

Volt már. Sán-ta, fin-ta.

92. *talán*, (telen).

Dísz-telen, só-talan, szín-telen, fő-telen, szem-telen, csin-talan. 's a' t.

93. *atlan*, (etlen, tlan, tlen, talan, telen).

Fá-tlan, vár-atlan, vél-etlen, főv-etlen, pénz-telen, fej-telen és fej-etlen, halhat-atlan. Rövidítve halhat-'tlan, 's egyszerűbben: halhat-'lan.

94. *ó*, (*ő*).

Igéből: vár-*ó*, kér-*ő*, ír-*ó*, ver-*ő*. Hihetőleg maga az *ő* (személynévmás).

95. *ú*, (*ü*).

Láb-*ú*, kez-*ű*, esz-*ű*, szomor-*ú*, keser-*ű*, savany-*ú*, gyönyör-*ű*. Csupán főnevekhez járul.

96. *va*, (*ve*).

Az igék' *aligmúltjából*. (Lásd ezt feljebb). Lop-*va*, köt-*ve*, vár-*va*, kér-*ve*. Ezek szintúgy ejtegethetők mint a' váró, kérő, várt, kért. —

97. *ott*, (*ett*, *ött*, *tt*, *t*).

Igéből: Hagy-*ott*, lop-*ott*, roml-*ott*, es-*ett*, hi-*tt*, pirul-*t*, ver-*t*.

98. *andó*, (*endő*).

Igéből: áll-*and-ó*, kel-*end-ő*, vár-*and-ó*, jö-*vend-ő*, men-*end-ő*. Az *and* (mellyet l. felebb) és az *ő*.

99. *ad*, (*od*, *ed*, *öd*).

Számnévképző. Más-*od*, harm-*ad*, tiz-*ed*, száz-*ad*, ezszer-*ed*. Hajdan nem járult hozzá az *ik* így:

100. *ad-ik* (*od-ik*, *öd-ik*, *ed-ik*).

Melly később eredetű. A' másod-*ik*, harmad-*ik*, negyed-*ik*, ötöd-*ik* 'stb. számnevekkel csak akkor kelene élnünk, midőn *amaxt* a' másodikat, harmadikat, negyediket akarjuk a' többtől mintegy kiválva értetni. Ez a' kimutató, egyesre vivő értelme van az *ik*-nek akkor is, midőn mint újabb szóképző:

101. *ik*.

A' melléknemek' másod lépcsőikhez vagy comparativjeikhez tétetik: szebb-*ik*, jobb-*ik*, nagyobb-*ik*, kisebb-*ik*, legszebb-*ik* 's a' t.

102. *van*, (*ven*).

Számnévképző. Negy-*ven*, öt-*ven*, hat-*van*, het-*ven*, nyolcz-*van*, kilencz-*ven*.

B. Igeképzők.

Eredetök bizonytalan, jelentésük határozatlan.

103. *ad'*, (ed, od, öd).

Er-*ed*, borz-*ad*, tév-*ed*, fog-*ad*, rag-*ad*, tám-*ad*, rep-*ed*, víg-*ad*, pöff-*ed*. 's a' t.

104. *adik*, (edik).

Zavar-*odik*, kever-*edik*, sovány-*odik*, teker-*edik*, tollas-*odik*, házas-*odik*. 'stb.

105. *ódik*, (ődik)

Agg-*ódik*, rág-*ódik*, üt-*ődik*, húz-*ódik*, köt-*ődik*, dobz-*ódik*, 'stb.

106. *ag*, (og, eg, üg).

Ball-*ag*, in-*og*, csöp-*ög*, rop-*og*, csör-*ög*, kever-*eg*. In-'*g*, csör-'*g*, kever-'*g*. 'stb.

107. *al*, (el, ol, öl).

Vas-*al*, ügy-*el*, forr-*al*, ut-*al*, ur-*al*, más-*ol*, tál-*al*, fül-*el*, csép-*el*, böjt-*öl*.

108. *alik*, (elik, lik)

Sik-'*lik*, disz-'*lik*, bot-'*lik*, rom-'*lik*, om-'*lik*, öm-'*lik*, hám-*lik*, villám-*lik*, 's a' t.

109. *all*, (ell).

Jov-*all*, keves-*ell*, rut-*all*, sug-*all*, szok-*ell*, löv-*ell* 'stb.

110. *allik*, (ellik).

Zöld-*ellik*, nyil-*allik*.

111. *ál*, (él).

Ugr-*ál*, it-*él*, bir-*ál*, zab-*ál*.

112. *ar*, (or, er, ör).

Hab-*ar*, hev-*er*, tak-*ar*, kev-*er*, gyöt-*ör*, tip-*or*, vak-*ar*, kot-*or*, 's a' t.

113. *asz-ik*, (esz-ik, oszt-ik, szik).

Nyug-'*szik*, harag-'*szik*, ját-'*szik*, vig-*a-szik*, tényé-'*s zik*, meleg-'*szik*.

114. *aszt*, (eszt).

Asz és *ít* képzőkből összetéve. Bágy-*aszt*, ep-*eszt*, fogy-*aszt*, term-*eszt*. — 's a' t.

115. *ász*, (ész).

Rák-*ász*, nyul-*ász*, vad-*ász*, eger-*ész*. Ugyanaz, melly már névképző is volt.

116. *at*, (et).

Vág-*at*, ver-*et*, ug-*at*, nev-*et*, szer-*et*, hoz-*at*, küld-*et*, köv-*et*, nyir-*et*.

117. *at-ik*, (etik).

Vág-*at-ik*, ver-*et-ik*, hoz-*at-ik*, küld-*et-ik*, von-*at-ik*, 'stb. Az előbbi *ik*-kel.

118. *ik*.

Lak-*ik*, ok-*ik*, ill-*ik*, szok-*ik*. Már volt szó róla az igeragasztékok között.

119. *int*.

Legy-*int*, nyom-*int*, tap-*int*.

120. *ít*.

Harag-*ít*, száll-*ít*, mozd-*ít*, rút-*ít*.

121. *ong*, (eng, öng).

Bus-*ong*, ker-*eng*, tol-*ong*, csap-*ong*, ő(rj)öng. (Néha kettőztetve: áll-*ong-ál*, ker-*eng-él*, azaz: állong, kereng).

122. *os*, (es, ös).

Fut-*os*, röp-*ös*, tap-*os*, ker-*es*. Volt már az a djectivképzők között.

123. *oz*, (az, öz, ez, z).

ÉR-*ez*, hav-*az*, csatá-'*z*, bor-*oz*, ragad-*oz*, sör-*öz*, köt-*öz*, téved-*ez*, éled-*ez*.

124. *oz-ik* ('s a' t).

Halál-*ozik*, áld-*ozik*, rejt-*ezik*, pár-*'zik*. Az előbbi.

125. *úl*, (ül).

Jav-*úl*, jobb-*úl*, but'-*úl*, der-*ül*, bor'-*úl*, ür-*ül*, faj-*ül*. 's a' t. Kétség kívül maga az adjectivképző *ú* (*ü*), *al*, (*el*) igeképzővel.

126. *bál*.

Nyir-*bál*. — — —

127. *dal*, (del).

Jár-*dal*, lép-*del*. A' *d* csak közbeszúrtnak látszik.

128. *gat*, (get).

Hall-*gat*, int-e-*get*, igaz-*gat*, édes-*get*, lép-e-*get*, nyomor-*gat*. Az *og* és *at* együtt.

129. *gál*, (gél).

Ron-*gál*, keres-*gél*. Az *ag* és *ál* együtt.

130. *hat*, (het).

Áll-*hat*, ül-*het*, beszél-*het*, küldet-*het*. Ez maga a' *hat* ige.

131. *hatik*, (hetik).

E-*hetik*, i-*hatik*, fek-*hetik*, al-*hatik*, lak-*hatik*. Az előbbi, *ik*-kel.

132. *kál*, (kél).

Ás-*kál*, tur-*kál*, ir-*kál*, jár-*kál*. Nyilván a' kicsinyítő *ka* (*ke*), *al* (*el*) igeképzővel.

133. *kod*, (ked, köd).

Kap-*kod*, csip-*ked*, köp-*köd*. A' *k* itt is beszúrtnak, vagy kicsinyítőnek látszik.

134. *kodik*, (kedik, ködik).

Nyal-a-*kodik*, vél-e-*kedik*, kemény-*kedik*, ragasz-*kodik*, tüzes-*kedik*, katonás-*kodik*.

135. *koz*, (kez, köz).

Fut-*koz*, (gyakrabban fut-*kos*).

136. *kozik*, (kezik, közik).

Barát-*kozik*, szövet-*kezik*, nyilat-*kozik*, vállal-*kozik*, ér-*kezik*, unat-*kozik*, kínál-*kozik* 's a' t.

137. *lal*, (lél).

Fog-*lal*, ér-*lél*, hir-*lél*. Nyilván kettős *al*, vagy az első *l* csak beszúrt.

138. *lál*, (lél).

Szám-*lál*, szem-*lél*. Az *al* és *ál*.

139. *tal*, (tel).

Vigasz-*tal*, nehéz-*tel*, magasz-*tal*. Az *ít* és *al*.

140. *tat*, (tet).

Ok-*tat*, bün-*tet*, szop-*tat*, szök-*tet*, üt-*tet*, imád-*tat*. Nyilván maga az *at* kettőztetve, vagy az első *t* csak beszúrt.

141. *tatik*, (tetik).

Imád-*tatik*, keres-*tetik*, bérel-*tetik*, üt-*tetik*, lát-*tatik*. Nyilván maga az előbbeni, *ik*-kel. Tehát a' passivum nem egyéb, mint *ik*-es factitivum.

142. 'an, ('en).

Vil-(*l*)an, dör-(*r*)en, döb-(*b*)en, csöp-(*p*)en, bugy-(*gy*)an, leb-(*b*)en, csat-(*t*)an.

143. 'ant, ('ent).

Amaz *ít*-tel. Leb-(*b*)en't, lob-*bant*, csat-*tant*, csör-*rent*, csöp-*pent*. 's a' t.

C. Határozó- v. Mellékszóképzők.

Eredetök bizonytalan.

144. *á*, (é).Ho-v-*á*, al-*á*, föl-*é*, el-*é*.145. *an*, (en, n).Okos-*an*, bölcs-*en*, szaporá-*n*, fejr-*en*, feketé-*n*,
hány-*an*, kett'-*en*, hárm-*an*, öt-*en*, tíz-*en*, több-*en*,
ment-*en*, 'stb.146. *anként*, (enként).Hárm-*anként*, öt-*önként*, ház-*anként*, fej-*enként*.147. *ant*, (ent).Al-*ant*, ifj'-*ant*, fű-*ent*. Néha ismétli az *an-t*: ifj'-
antan', fű-*enten*.148. *ánt*, (ént).Gyan-*ánt*, im-*ént*, kor-*ánt*, rész-*ént*. Ma gyakran
felveszi a' *k-t*, mi hajdan nem volt olly gyakor. Ke-
gyelmed-*ként*, hajdan: kegyelmed-*ént*.149. *ast*, (est).Öröm-*est*.150. *astúl*, (estül, ostül).Ház-*astúl*, fi-*astúl*, nép-*estül*, erdő-*stül*. Lásd er-
ről Révai' vélekedését. Elab. gramm. I. 24.151. *int*.Meg-*int*, szer-*int*, alkalmas-*int*. Maga az *ént*.152. *ül*, (ül).Ember-*ül*, zálog-*ül*, jámbor-*ül*, véletlen-*ül*. Maga
az igeképző *ül* (*ül*).153. *dan*, (den).Haj-*dan*.

154. *kép*.

Mi-*kép*, ek-*kép* (e' kép), minden-*kép*. Gyakran szaporodva: ek-*kép-en*, jámbor-*kép-en*, illő-*kép-en* 's a' t. Maga a' *kép* (főnév).

155. *kor*.

Mi-*kor*, öt-*kor*, jó-*kor*, minden-*kor*. Maga a' *kor*.

156. *szer*, (szor, ször).

Egy-*szer*, két-*szer*, három-*szor*, öt-*ször*, száz-*szor*. A' régiek ez utóbbiakat is *szer* formával írák: három-*szer*, hat-*szer*, száz-*szer*; a' nyilvános eredet miatt t. i.; valamint a' *kor*-t is így ragasztók az elébb: minden-*kor*, mikor, nem: miker.

157. *lag*, (leg).

Fölös-*leg*, futó-*lag*, kép-*leg*, jelen-*leg*.

158. *lan*, (len).

Alig-*lan*, egész-*len*.

159. *sza*, (sze).

No-*sza*, ne-*sze*, nézd-*sze*, halld-*sza*.

160. *ta*, (te).

Gyakor-*ta*, százszor-*ta*, ötször-*te*, tízszer-*te*, ezerszer-*te*.

161. *tag*, (teg).

Viszon-*tag*, esen-*teg*. A' t csupán beszúrtnak látszik.

162. *tan*, (ton, ten, tön).

Fut-*ton*, seb-*ten*, jöt-*tön*, men-*ten*, rög-*tön*, ujon-*tan*.

163. *vá*, (vé).

Fá-*vá*, kő-*vé*, ló-*vá*, víz-*zé*, bor-*rá*, keves-*scé*.

164. *ván*, (vén).

Lát-*ván*, men-*vén*, ugor-*ván*, üget-*vén*. Maga az ige' *aligmúltja*, melly egyszersmind, mint láttuk, *adjectivum participium* is, az *an* (en) határozóképzővel.

165. *vást*, (vést).

Foly-*vást*, biz-*vást*, kér-*vést*. Az említett *participium* és az *ast* (*est*, *ost*, *öst*).

'S itt berekesztem e' képzősort, melly iránt illy rideg 's testetlen állapotjában is azzal hizelkedem magamnak, hogy az eddigieknél legalább teljesebb és talán rendszeresb. A' tárgy, mint kiki látja, tömérdek 's több főt és több időt kíván. Egyébiránt mit lehet illy számos 's nagy részben olly kedves rövidségű képzőktől nyelvünkre nézve még várni, mennyire lehet okos használatuk által a' nyelvet gazdagítani, szépíteni, rendszeresíteni? nincs, ki ne látná. Kitűzni, meghatározni ezen nagy és szép lehetőségnek elveit 's azokat az élet-, művészet- és tudománynyelvben okosan 's illő combinatioval alkalmazni, ez azon nagy feladás, mellynek megoldatásától, mint már mondtam, nyelvünk' sorsa 's értéke függ, 's mellyel hogy íróink minél hamarabb', többen, lelkesebben 's egyetértőbbleg foglalkozzanak, hazafiúi szívvel ohajtom. Csak akkor, ha egyszer az elvek, mellyekből indulunk 's indulnunk kell, meg lesznek állapítva, lehet az írók közt egységet, a' közönségtől okulást reményleni. Azalatt, ugy hiszem, nem vétek, ha a' figyelmes olvasót 's honi literatort a' régiek' példáira, az újabbak közül pedig 's értve különösen a' *tudomány nyelvét*, a' pesti egyetemi *orvosi karéra* utasítom.

A'
MAGYAR NYELV'

SZÓALKOTÓ, 'S MÓDOSÍTÓ

R A G A I N A K

NYELVTUDOMÁNYI VIZSGÁLATA;

VAGY IS

F E L E L E T

EZEN JUTALOMKÉRDÉSRE:

Melleyek, hányfélék, melly eredetűek, és saját jelentésűek egyfelől a' r a g a s z t é k o k (suffixa) vagy is azon szók és szótagok mellyek által a' magyar nevek' és igék' értelme módosítatik, 's meghatározottatik? másfelől a' sz ó k é p z ő k (formativa)? Milly változásokat okoznak, és szenvednek ragasztáskor és szóképzéskor, 's végre, milly nemű gyökerekhez szövetkeznek az utóbbiak?

Í R T A

NAGY JÁNOS,

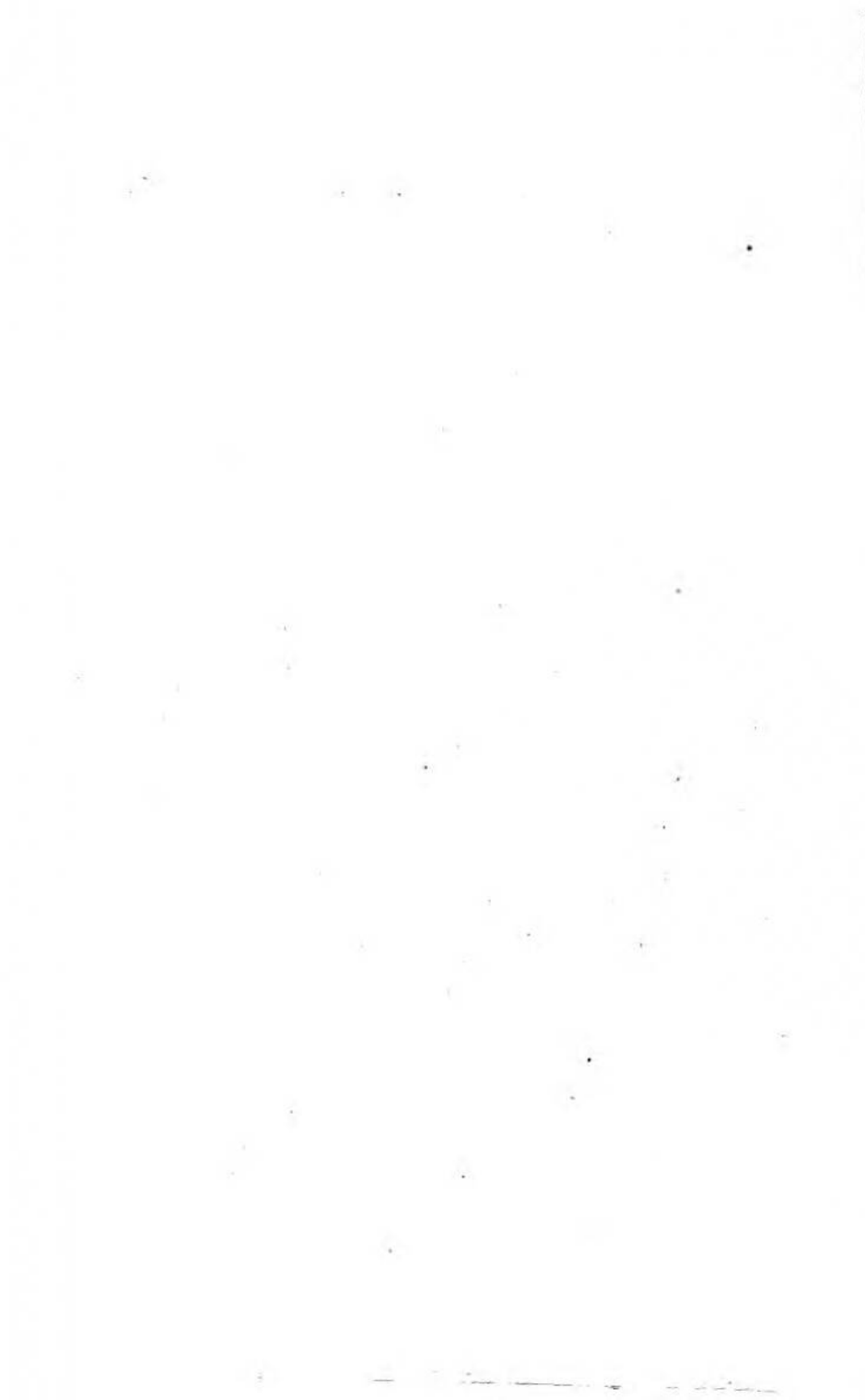
SZOMBATHELYI MEGYERBELI ÁLDÓZÓ PAP, RÁBASZENTMIHÁLYI
KÁPLÁN, A' MAGYAR TUD. TÁRSASÁG' LEVELEZŐ TAGJA.

MÁSOD RANGÚ JUTALOMFELELET.

B U D Á N.

A' MAGYAR KIR. EGYETEM' BETŰIVEL.

1 8 3 4.

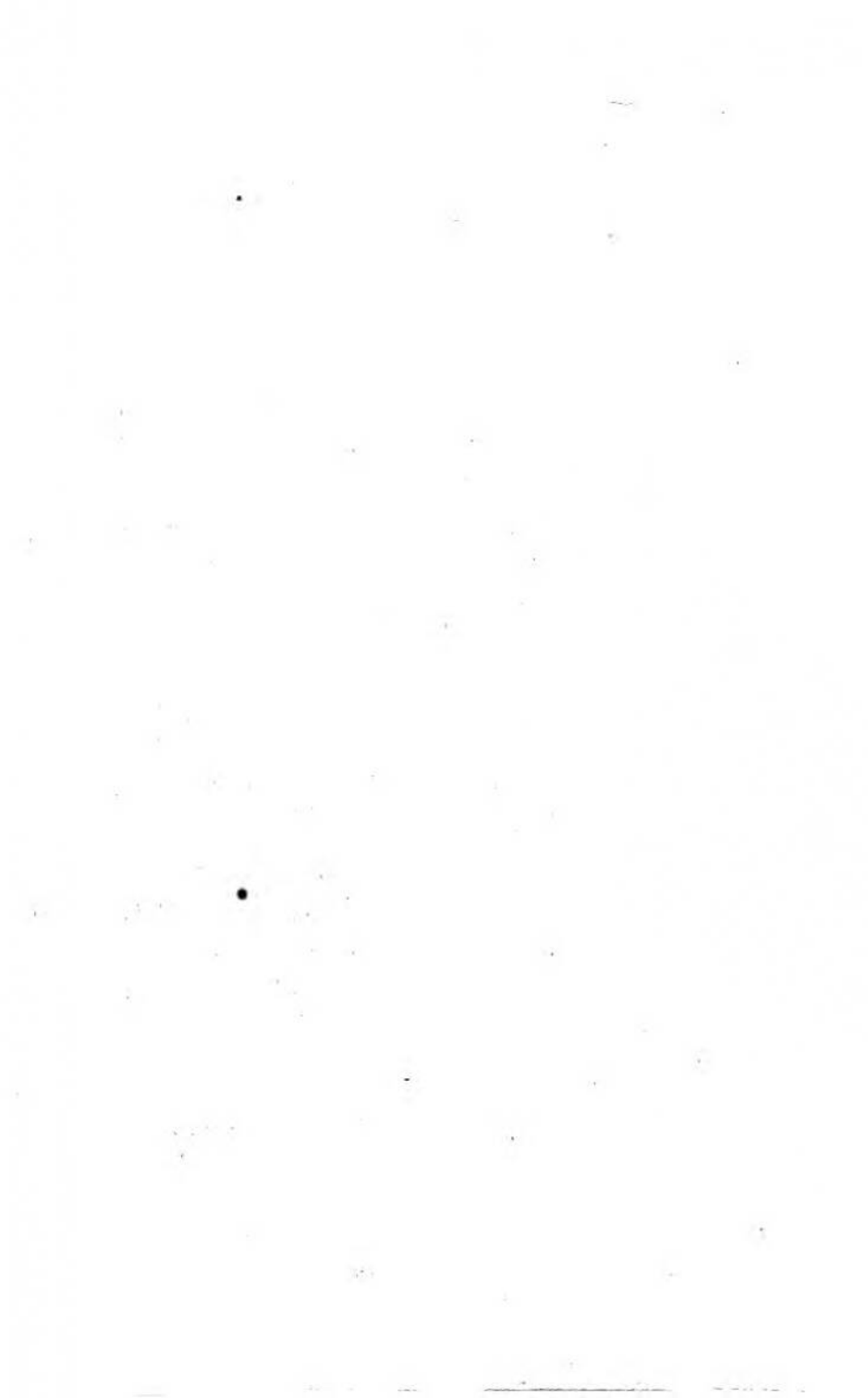

Nemes tudós Társaság!

Nem annyira a' jutalom, mellyel honnunk' fi-jait szorgalomra, és munkára serkented: mint inkább azon titkos erő, melly mindenkit hazá-jához köt, bírt ime' fáradságos vizsgálatnak ki-dolgozására; mellyet mint tehetetlenségem miatt parányi értékű szüleményemet színed' elejébe terjeszteni félnem kellene, ha nem bátorítana azon meggyőződése, hogy téged tiszta, inkább ébresztő, mint elaltató szándék vezérel bírálataidban. Mert tudva van előtted: hogy könnyű-ebb a' kész rostálgatni, mint ujat teremteni; — szabad, de szerénység vezérlette toll illik a' könyvbírálnak kezébe.

Ezen erős meggyőződésemnél fogva benyúj-tom a' kívánt alakban csekély munkámat; melly-ben ha valamit találhatsz érdekest, a' mi nyelvünk' előhaladtára szolgálhat, elég jutalmat nyert

a' Szerző.

BEVEZETÉS

a' magyar nyelv' szóalkotó, 's módosító

R a g a i n a k

nyelvtudományi vizsgálatába.

1. §.

B e t ű k.

a. á. b. cz. cs. d. e. é. f. g. gy. h. i. í. j. k. l. ly.
m. n. ny. o. ó. ő. ő. p. r. s. sz. t. ty. u. ú. ü. ű. v. z.
zs. (38).

Jegyzet. a) c. ch. q. w. x. y. idegen, meg nem honosított szavakban, 's a' ch. w. y. régi magyar nevekben használtak. De kíváncsú dolog, hogy az illy idegen nevek legalább zár alatt honi alakban, és ruházatban is mindenkor, kivált a' községhez intézett munkálatokban kitétetnének; így Pafus helyett, senki Pap-hust, Török helyett Tewrewket nem olvasna. Ezt javasolhatni leginkább újságíróinknak a' német, francia, és angol nevekre nézve.

b) Helyesen állatja a' m. t. Társaság helyes írás, 's szóragasztás' főbb szabályaiban, hogy őseink a' magyar hang' kitételével nem keveset bajlódtak; a' minek oka a' deák betűknek elfogadásában alapszik; mert hajdan elődiuknek minden nyelvükben előforduló hangnak kitételére tulajdon jelei voltak. Erről értekezett már Révai előtt is egy honi írónk (*Lásd Belii Dissertatio de Antiqua Litteratura Hunno-Scythica*): de fölfogván utóbb a' latin jeleket, 's eleve észrerevén a' fogatkozást, azonnal különféle módosításokkal kezdenék élni,

a' mint ezt a' régi kéziratok, és nyomtatmányok elégen túl is erősítik. Különösen legnagyobb nehezségre találának a' jelenkorban *cz, cs, gy, ly, ny, ty, sz, zs* összetett betűkkel kijelelni szokott hangoknak helyes kitételében, 's azért majd az egyes betűkre holmi jeleket tevének, majd melléjük *i*, majd *y* segédbetűt függesztének. Érzették ezt Laponn feleink is, mint Sajnovicsból kitűnik. (*Lásd Joannis Sajnovics Demonstratio idioma Hungarorum idem esse cum Laponum idiomate, pag 37. et seq.*) Nálunk végre maig a' fenn kitett kettős jelek győztek, de csak egyedül azért, mivel helyettők más jeleket fülvenni senkinek eszébe nem juta. Utat mutatott azomban Révai ebben is a' tekéletességre, mellyen a' miveltség' barátjának járnia kötelessége. Fognak ugyan találatni az öregebbek közt, kik a' tanulást megutván, illy ujítás ellen zugolódnak: de illyenek csak erősítik azon régi közmondatot: *Pudet ignorare senes, quod norunt juvenes.*

c) *Ds. dz.* nem tesznek különös hangot, 's eredeti magyar szóban elő sem jőnek, mert *dsida, findsa* idegenek; ezekben pedig: *lopó-dz-ik, fíj-ad-zik, gyp-ed-zik* 's a' t. mint a' *d*, mint *z*. külön hangzik; fölös volna tehát helyettők külön jellel élni.

2. §.

Betűk' osztályai.

A' betűk hangzók, vagy mássalhangzók. A' hangzók vastagok, vagy is mélyhangúak: *a, á, o, ó, u, ú*; és vékonyak, vagy is magashangúak: *e, é, ö, ő, ü, ű*; az *i*, és *í* betűk visítók, vagy is középhangúak.

Jegyzet. a) Az *é* betű nem visító természetére nézve, mert az illy szavak mind a' második osztályhoz tartoznak; az egy *czél* főnéven kívül, p. o. *méz, rész, szép, kép, lép, vég, nép, csép, mély, kény, fény, vén, vér, ész, ér, lét, tét, vét, ét, bér, tér*, 's a' t.

b) Az *e*, és némellyektől két ponttal megjelelni szokott *é* között tagadhatatlan ugyan a' különség, mert ez utóbbiknak hanga az *ö*-höz közelít; de ezt említeni elég, miatta a' nyelvtudományt nehezíteni szükségtelen.

A' mássalhangzók a' szájnak különös mozgásához képest:

- a) Nyelvetűk : d, l, n, t.
- b) Inybetűk : j, gy, ly, ny, ty.
- c) Ajkbetűk : b, f, m, p, v.
- d) Fogbetűk : cz, cs, s, sz, z, zs, mellyeket szí-
szegőknek is hívunk.
- e) Torok betűk : g, h, k.
- f) Ebhangú: r.

Jegyzet. A' hangzók' osztályaihoz képest a' szovak is három felekezetűek : a) *vastagok*, vagy is mélyhangúak; mellyekben egy a' mélyhangzók közül találtatik, p. o. fa, kapu, aczél, buzdít stb. b) *vékonyak*, vagy is magashangúak; mellyekben mind magashangzók vannak; p. o. kert, bürű, köd, kér' stb. c) *visítók*, vagy középhangúak, mellyekben csupán visító hangzók találtatnak, 's ezek közül némelleyek az első, mások a' második felekezetű szovakhoz szövetkeznek. A' mai közdivat szerint tudniillik az első osztályú szovakhoz tartoznak a' következő gyökérszovak :

Bír, bit, biz, czínez, csih, csill, csin, csiv, csík, dí (díj, div) fi, fir, fit, gyik, gyilk, hí (hiv, más a' hű, hüv) híd, híg, ip, i (isz), ij, ín, ír, kín, lik (lyuk), nyif, nyíl (nyil-ik), nyi-t, nyik, pír, rí (riv), sík, síp, sí (siv, sir); zsib, zshiv, zsír, szit, szí (sziv, más a' szű, szűv), szíj, til, vi (viv), vír, víg, vil, zsid. 46.

A' többi ellenben a' második osztályú szovakhoz szövetkezik.

3. §.

A' szóalkotás', és módosításnak hangrendbeli alapszabályai a' magánhangzókra nézve.

Minden szóalkotó, vagy módosító rag eredetileg értelmes szó, 's azért hajdan minden változás nélkül szövetkezett a' gyökérhez; utóbb azomban a' nyelvben uralkodó hangrend az értelmes ragszónak hangzóját kénye szerint változtatá, míg végre ezen változtatásban is bizonyos sinórmértéket követett, a' gyökér' minemű-

ségéhez alkalmazván a' változtatást. Ehhez képest a' mai napon uralkodó hangrend szerint a' következő alapszabályokat határozhatni meg:

I. Millyen felekezetű a' szó: olyan hangzóval járul hozzá az alkotó, vagy módosító rag; p. o. mozog, kopog, kert-et, had-at, rep-ed, hasad-ék-ot, híd-as, szűv-et, pir-os, kez-et stb. A' ragot vezérlő hangzó közönségesen a' végszótagnak hangzója; különösen az *ő*, vagy *ü* hangzói szótagok után a' végén, *ő* hangzóval függesztetik a' szovakhoz a' rag; p. o. öröm-öt, erős-öd-ik, tükr-ös; a' mi többnyire, de nem mindenkor történik; így p. o. a' szenvedő a' többesben mindenkor *at*, *et*, p. o. öröm-ök-et stb.

II. Az *a*, és *e* rövid hangzón végződő gyökérnek ezen hangai ékezet által mindannyiszor megékesülnek, vagy is hosszabbítatnak: valahányszor valamelly szóalkotó, vagy módosító raggal egybeszövetkeznek, (a' gyökér név alatt értek minden származékot is, mert a' hozzájáruló raghoz képest ez is gyökér) kivéven *ség*, *sze*, *kor*, *ként* (hasonlítórág), *kép* (képen), *i*, és *ít* ragokat; p. o. fá-nak, elmé-s, kedvé-be, várá-ba stb. Ezen szabály olly szovakra nézve, mellyek hangzón végződven, ismég hangzón kezdő raggal toldatnak meg, nyelvünk' azon keleti természetében alapszik, mellynél fogva semmi ki nem hagyathatik pótolék nélkül. Mivel pedig illy esetben hangugratás történik: (mellyről alább) azért szükséges lévén a' pótolék, ez ékezet által eszközöltetik. Más esetben hibás ugyan az említett hangokat megékeezni; de ezen hiba annyira elterjedett, hogy kiküszöbölni nyelvünk'ből lehetetlen.

III. Hangugratás történik:

^{a)} Mind azon szovakban, mellyek magánhangzóval végződven, mégis hangzóval kezdő raggal szövetkeznek; u. m. almá-t (alma-at helyett), büszké-bb (büszke-ebb), cseré-l, hazá-m (csere-el, haza-am), repké-l (repke-el) 's a' t. Ide azomban nem számláltathatnak az

ú, ű rag által származott nevek, mert az *ú, ű* alatt voltaképen *v* mássalhangzó rejtezik, vagy is nyugszik, 's azért hangugratást illy származékok nem szenvednek, p. o. dombor-*ú*-ak, gyönyörű-*ek*, nagylelkű-*en*, jószívű-*ek* stb. Szinte nem tartoznak ide az *i* által nemzett társnevek, mert az *i* rag alatt *j* mássalhangzó nyugszik, mint: buda-*i*-ak, pesti-*es*, uri-*as*, tel-*i*-*es* stb. Mindezeket azonban a' szokás, ámbár hibásan, egyéb nevek' rájárára huzta, valahányszor *et* szenvedő raggal toldja; p. o. budai-*t* (budai-at helyett), domború-*t* (domború-at), jószívű-*t* (jószívű-et) stb. Kivétel alá esnének még a' *nyi* ragú szovak is, mint: ölnyi-*ek*, lábnyi-*ak*, de ezek többnyire csak más társnevekkel kapcsolva változtatlanul divatoznak, p. o. hat ölnyi szélességű, két lábnyi hosszúságú, három arasznyi magasságú; egyedül annyi, ennyi használatnak: annyi-*an*, ennyi-*en*.

^{b)} Hangugratás történik közönségesen az *elem*, *eg*, *el*, *öz* által származott szovakban, és számos két rövid tagú, többnyire *og*, *ok*, *ol*, *om*, *or*, *eg*, *ek*, *er*, *öl*, *öm* végzetű nevekben; mellyek tudniillik véghangzójukat mindannyiszor kiugratják, valahányszor magánhangzón kezdő raggal szövetkeznek, 's velők egy szóba olvadnak, mint: védelm-*ez* (védelem-*ez*) kegyelm-*es* (kegyelem-*es*) hatalm-*as* (hatalom-*as*) csavarg-*ás* (csavarog-*ás*) könyörg-*és* (könyörög-*és*) szégyen-*l* (szégyen-*el*) aján-*l* (aján-*ol*) remény-*l* (remény-*el*) arány-*z* (arány-*oz*) czélz-*at* (czéloz-*at*) berk-*es* (berek-*es*) barm-*i* (barom-*i*) czukr-*os* (czukor-*os*) stb. Ez a' heber (zsidó) nyelvben igen gyakorta megesik.

^{c)} A' hasonlító *őb*, és szenvedő *et*: *l*, *ly*, *r*, *s*, *sz*, *z*, *zs*, betűvel végző nevekhez csatoltatván, hangzójukat többnyire elvetik; p. o. kancsal-*b* (kancsal-*ab* vagy nyomosban: kancsal-*abb* helyett) komoly-*b* (komoly-*abb*) édes-*b* (édes-*ebb*) komoly-*t* (komoly-*ot*) kopasz-*t* (kopasz-*at*) vitéz-*t*, asztal-*t*, sas-*t*, vadász-*t*, veszély-*t*, len-*t*, ember-*t*, vér-*t* stb.

IV. Hangközbevetés a' szó' felekezetéhez alkalmazva történik, ha a' mássalhangzóval végző gyökérhez ismég mássalhangzóval kezdő rag kapcsoltatik, mellynél fogva az összeütköző több mássalhangzó a' kimondást nehezítené; többnyire pedig *a*, *o*, vagy *e* rövid hangzók vettetnek közbe; u. m. tart-o-mány (tart-mány helyett) hagy-o-mány (hagy-mány) nyal-a-kod-ik (nyal-kod-ik) bölcs-e-ség (bölcs-ség) had-a-koz-ik (had-koz-ik helyett) stb.

V. Hangrövidítés azon egy, vagy két tagú szovakban, mellyeknek utolsó hangzójuk egyedül a' hangosb kimondásért hosszabbítatott meg, közönségesen mindannyiszor történik: valabányszor hozzájuk magánhangzón kezdő rag függed; u. m. kerék, kerek-es, levél, level-es, kéz, kez-es, tűz, tűz-es, szív, szív-es, ügy, ügy-es, fél, fel-es stb.

VI. A' következő ragok: *é*, *ért*, *ként*, *ék*, *né*, *ig*, *ik*, *képen* (kép), *ni*, *nyi*, *lék*, az előadott szabályokat csak annyiban követik; hogy az *a*, *e*, rövid hangzón végződőket megélesítik, és ha szükséges, a' hangközbevetést megszenvedik, magok azomban változatlanul maradnak, mint: fakad-ék, az-é, más-é, fá-é, sok-ért, tar-ta-lék, Pál-ként, más-ként, varró-né, Budá-ig, Pest-ig stb. Az *i*, *beli*, *évi*, és *kor* ragok pedig se nem változnak, sem a' gyökérben (ha kiveszem ezeket: erde-i, meze i, ide-i, esztende-i, valamint *ig* ragnál: ide-ig, esztende-ig) változást nem okoznak. Az *ít* rag végre nem élesít ugyan; hanem vagy hangzóját *j* betűre változtatja, (a' mi gyakran az *i* raggal is megtörténik, mint: tel-j-es, bel-j-ebb, föl-j-ebb) vagy pedig a' magánhangzón végződőknek véghangát kiugratja, mint: oha-jt (oha-ít) soha-jt (soha-ít) le-jt, (le-ít) sárg-ít, (sárga-ít) görb-ít (görbe-ít) szomor-ít (szomorú-ít) stb.

4. §.

A' szóalkotás, és módosításnak hangrendbeli alapszabályai a' mássalhangzókra nézve.

A) A' nyilván keleti természetű mássalhangzókra nézve különösen.

A' nyelvben uralkodó hangrend nem csak a' magán, hanem mássalhangzókra is kiterjeszté hatalmát; és ezekben is majd nyelvünk' keleti természetéhez, majd a' mássalhangzóknek száj' mozgásától vett külön felekezeteikhez képest különféle változásokat tett, melyek a' nyelvvizsgálónak figyelmét megérdemlik.

Különféle változásokon mentek nyelvünkben keresztül a' *h*, *v*, és *j* betűk keleti természetök miatt.

I. A' *h* betű (melly a' keletieknek végezetes nyugvó *he*-nek neveztetik) elég sok szónak a' végén nálunk is nyugszik; azaz: nem hangzik, mint: juh (ih) éh, méh, düh, oláh, czéh, terh, enyh, keh (köh) koh, doh, moh, suh, lih, zuh, leh, roh, pih, páh, cseh, rüh stb. Továbbá hajdan a' *v* betűvel is fölcseréltetett, mint: kegyelmé-hel (kegyelmé-vel). *Lásd Révai Antiquitates Litt. Hung.* §§. 66, 67, pag. 144—145.) Gyakran a' *j* betűvel még ma is, mint: fehér, fejr, zilah, zilaj. A' *h*, *v*, *j* betűnek azon tulajdonságát tudniillik, hogy egymással fölcseréltetnek, egyedül az arab nyelvből, különösen az általváltozás' szabályaiból (*Leges conversionis litterarum infirmarum: aleph, vau, jud*) érthetni. Végre a' *h* betű közbevető gyanánt is szolgál, és hangosbá teszi a' szót, mint: pes-h-ed (pes-ed) bűn-h-öd-ik (bűn-öd-ik) büsz-h-öd-ik (büsz-öd-ik) stb. Ide tartozik hely-h-ez, hely-ez helyett, ha csak *hoz* és hely-ből helyre-hoz helyett nincs egybe húzva, mint kár-hoz-tat.

II. A' *v* betű számos szovainkban *á*, *é*, *é*, *ő*, *ú*, *ü* hosszú hangzók alatt nyugodva rejtezik; mely azonnal szembetűnő lenne, ha az ilyen szovakat keleti ala-

kukba vissza helyheznénk, és keleti betűkkel íránk le. Honnan önként következik, hogy az illy alakú szovakban már bennök lévén a' v betű, azt közbevetőnek (Epenthetica, vel Euphonica) épen nem tarthatni, sőt szükséges elismérni, hogy valahányszor illyes szovakhoz hangzón kezdő ragot függesztünk, mindannyiszor az említett betűk alatt elrejtett nyugvó v szembetünő leszén, és hangzik. Nem is dicsérhetjük soha eléggel elődinknek ama' nagy figyelmességüket, hogy a' latin betűk, latin nyelv mellett sem feledék el magyar írásaikban azon minden keleti nyelvnek fő szabályát: „*nil esse abiiciendum, ni accedat supplementum*“ és ennél fogva az illy szovaknak véghangzóját annak jeléül, hogy valami kimaradt, meghosszabbíták, mint: hé (hev) lé (lev) hí (hiv) stb. Illyenek: rí, sí, szí, ví, dí, ó, hó, jó, kó, ló, ró, só, bő, szó, tó, ő, jő, kő, lő, nő, nyő, sző, tő, bú, fú, szú, fű, hű, mű, szű; a' mellyek mindannyian megrövidülnek, mihelyt az alattuk rejtező nyugvó v betű hangzik, mint: hev-es, lev-es, hiv-at, sziv-at, löv-et, növ-és, buv-ó, fuv-ó stb. Ide tartoznak azon ú, ű végezetű szovak is: mellyekről nyelvtanítóink állatják, hogy magánhangzón kezdő raggal szövetkezvén, végbetűjüket v-re változtatják; u. m. falú, hamú, hiú, szarú, tetű, darú, kedű (kedv) terű (terv) nyelő (nyelv) könyű (könyv) enyű (enyv) nedű (nedv) fenyű, odú, magú (magv) ötű, idű (idv, heber *idav*, arab *ada*) redű, elű (elv, a' régi *el-ből*, principium; lásd Révai *Antiquitates Litt. Hung.* §. 162. pag. 269) stb. Ezekben is tudniillik egy az ú, ű keleti *vau* betűvel (heber *vau schurek*) 's azért: nedű-es, vagy nedv-es, odú-as, vagy odv-as, daru-ak, vagy darv-ak stb. egyiránt helyes. Innen érthetjük még is azt, hogy az ú, ű ragú társnevek hangugratást nem szenvednek, mert ezek valóságos v mássalhangzó betű helyett nyugodva szolgálnak, mint keserű-es (keserv-es), sűrű-en (sürven) terű-ed (terv-ed, ma terj-ed) fiú, fij-as, vagy ma

már fi-as. Innen érthetni végre, miért nem okoz az *ül*, *ül* szómódosító rag hangugratást, mert ebben az *ü*, *ü* alatt szinte *v* mássalhangzó létezik, mint: illendő-ül (illendő-vül) stb. Lásd Révai *Antiquitates Litt. Hung.* §. 107. pag. 210—213.

Különös tulajdonsága továbbá ugyan ezen *v* betűnek az is, hogy:

a) A' *j* betűvel valamint hajdan, úgy ma is gyakran fölcseréltetik. Hogy hajdan a' *τ*, *j* helyett állott, kitetszik Révainkból; (lásd *Antiquitates Litt. Hungar.* §. 66. p. 144—145. §. 47. pag. 106. §. 107. pag. 210—213.) hogy pedig ma is sokszor egymás helyett állanak, kitűnik a' következőkből: díj (dí, vagy div) fuj (fú, vagy fuv) buj (bú, vagy buv) ríj (rí, vagy rív) stb. Így a' következő igéknél: lő, sző, nő, rí, sí, szí, ví, nyő, hí, fú, bú a' parancsoló módban a' nyugvó *v* betűt *je*-re nem helytelenül változtatják, mint: rij-j, löj-j, nőj-j, nyőj-j, víj-j, fuj-j, buj-j stb. e' helyett: riv-j, löv-j, növ-j, stb.; a' mi sem a' nyelvszokással, sem a' szónyomozattal nem ellenkezik. — De azokat sem kárhozzátjuk, vagy tán az együgyűség (egyszerűség, *semiotica*) miatt velők kell tartanunk, kik a' *v* betűt a' parancsolóban hosszú hangzó alatt nyugosztják, 's egyenesen a' *j* parancsoló ragot a' hosszú hangzóhoz toldják, mint: lő-j, nő-j, rí-j, sí-j, ví-j, fő-j stb. A' mit azomban itt javasolhatni, az, hogy leghelyesben cselekszünk, ha a' nyugvó *v* betűt álmából fölébresztjük, vagy *j* betűre változtatjuk, mert ezen esetre az említett igék más igéktől semmi kivételt nem szenvednek, mint fuj vagy fuv, buj vagy buv, hiv, riv stb.

b) A' *v* betű a' *vá* változtató ragban (ez eredeti alakja, lásd Révai *Antiquitates Litt. Hung.* §. 47. pag. 107. §. 66. pag. 144.) mely a' hangrend szerint *vé*-re is átváltozik, a' nevekhez mint módosító rag toldatván, azokba változat-értelmet olt, 's magát a' mássalhangzóval végző szavaknak végbetűjéhez alkalmazza; mint:

por-rá (por-vá) gaz-zá (gaz-vá) vér-ré (vér-vé) viz-zé (viz-vé) az-zá (az-vá) stb. Ha pedig a' szó két mássalhangzóval végződik, a' betűk' torlatának távoztatásáért, a' *v* betű egészen ki szokott a' mostani írók által hagyatni, p. o. bolond-á (bolond-dá helyett) stb.

^{c)} Ugyan a' *v* (a' heber, és arab *van* betűvel egy értelemben) *l* betűvel csatolva: *vel* (eredeti alaka, lásd Révai *Antiquitates Litt. Hung.* §§. 38. 39. pp. 97—100), melly a' hangrend szerint *val*-ra is átváltozik, segítő rag az említett *vá* változtató raggal egy huron pendül, mint az-zal (az-val) bot-tal (bot-val) kés-sel (kés-vel) rend-el (rend-vel) föld-el (föld-vel) stb.

^{d)} Még is a' *van* h (eber *haja*, aram *hva* igével egy, mellyről máshol többet), melly hangrend szerint *ven*-re is változik, midőn a' puszta hangokból egyszer történt hangzatot jelentő igéket alkot, magát a' gyökérnek végmássalhangzójához szabja, mint: rop-pan (rop-van) bicz-czen (bicz-ven) csat-tan (csat-van) 'stb.

^{e)} Végezetre *va*, *ve* egyedül az igehatározókban alkalmazza magát a' gyökérnek végmássalhangzójához, mint: ősz-sze, visz-sza, mesz-sze (ősz-ve, visz-va, mesz-ve helyett) 'stb.

III. A' *j* betű (keleti *jod*, vagy *jud*, *je*) nálunk is *i* hangzó alatt rejtezik gyakran, valamint minden keleti nyelvben. Így nyugszik, vagy mint *je* nem hangzik mindannyiszor, valahányszor általa a' főnevekből társneveket alkotunk; (a' heber nyelvben *chirek* nevű, és *i* hangot adó pont alatt, p. o. *Efreti*; de ez csak úgy tűnhetik szembe, ha heber betűkkel iratik) p. o. buda-i, pest-i, bel-i, föl-i, alatt-i, iránt-i, vár-i, stb. Ebből érthetni már, valljon miért nem szenvedik meg az illy társnevek a' hangugratást a' többesben? mert tudniillik csak *i* alá rejtett *j* mássalhangzóval végződik; p. o. buda-i-ak (nem buda-i-k) vári-ak stb. Nyugszik továbbá, vagy is *a*, *e* hang alatt rejtezik (a' heber nyelvben *czere* nevű két egyenes sorban álló pont alatt)

mint birtokos személyrag a' mássalhangzóval végző nevekben közönségesen; de nem mindenkor, mert némelyekben a' nyelvdivat hangoztatja, és egészen megtartja a' *ja*, *je* ragot; p. o. bőr-e (bőr-je helyett) szőr-e, tör-e, lov-a, tov-a, kalap-ja 'stb. Hajdan azonban a' mélyhangúakban mindenkor kitétetett, a' magashangúakban pedig *i* alá rejtezett, mint ez a' jelentő mód' jelen, és jövő idejének harmadik személyében a' határozott alakban ma is úgy divik; p. o. valamint az igékben így élünk vele: vág-ja, vár-ja, ver-i, üt-i, győz-i 'stb. szinte a' nevekben is így volt: gond-ja, hab-ja, dob-ja, bőr-i, szőr-i, töv-i; ezért ma is hallani a' pór' szájából: hegy-i-vel, töv-i-t 'stb. Ezeket azonban ma már a' régiségnek hagyhatjuk, 's az egyszerűség' szabályánál fogva tisztogassuk nyelvünket, mennyire szabad, a' kivételekből; éljünk, hol fült nem sért, csupán *a*, *e* személyraggal minden mássalhangzón végző neveinkben, mint: rag-a, zár-a, tár-a, nyom-a, hab-a 'stb.

Valamint a' *v*, úgy a' *j* betű is több változásokon mén keresztül nyelvünkben. Ugyanis:

a) Lány, és puha hangánál fogva minden sziszegő betűnek halálos ellensége; 's azért névmódosító személyrag a' sziszegőn végző nevekhez járulván, magát *a*, *e* hangzók alá rejt; az igékben pedig a' határozott alak' jelentő módjának jelen, és jövő idejében az egyes' harmadik, többesnek pedig mind a' három személyében a' mélyhangú gyökérnek végbetűjéhez alkalmazza magát; a' parancsoló módban pedig mind a' három alakban *e* sinormértéket követi; p. o. sas-a (sas-ja, vagy sas-sa helyett) dugasz-a, ács-a; vadász-sza, ráz-za, zuz-za, madarász-sz (madarász-j) zuz-zatok (zuz-játok) 'stb.

b) Mint a' parancsoló módnak tulajdonos raga rövid végszótagú, *t* betűvel végző igéknél, nem csak maga változik *s* betűre; hanem még a' törzsöknek vég-

betűjét is arra változtatja; p. o. ve-s-s (vet-j), sű-s-s, nyoma-s-s 'stb. Ha pedig a' törzsöknek *t* végbetűjét *s*, *sz* sziszegők előzik meg, a' *t* betűt kiugratja, maga pedig magát az említett sziszegőkhez alkalmazza; p. o. fogyaszt-sz (fogyaszt-j) fes-s (fest-j) 'stb. Ha tovább az ige törzsök *t* betűvel végződik, de végszótaga hosszú, a' *j* rag egyedül maga változik *s* betűre; p. o. tanít-s (tanít-j) taszít-s, ront-s, bont-s 'stb. Végezetre a' *j* betű a' vele egy felekezetű *gy* inybetűre változik a' parancsoló módban, és az *sz* sziszegőt kirugja mind azon ik-es igékben, mellyek *ed* rag által származnak, de úgy, hogy ezen raguk egyszersmind *sz* sziszegőre is változhatnak, 's így azon egy értelemben kétféleképen divatoznak; ide tartoznak a' következő igék is: lesz, tesz, vesz, visz, hisz, eszik, iszik (valóságos gyökeik: lé, té, vé, vi, hí, é, í) 's ezek közül az ik-telenek illy esetben véghangzójukat ékezet által megnyújtják annak jeléül, hogy egyik betűjük kimaradt, de csak a' második személyben, mivel egyébütt már más toldalék pótolja ki; p. o. alu-gy-ál, nyugo-gy-ál, szaporo-gy-ál, légy, tégy, végy, egy-él, így-ál 'stb. Véleményem szerint a' *d* ragú, 's *sz* sziszegővel változva használt igékre nézve legkívánatosb volna minden módosítást a' *d* ragú törzsöktől venni, mert így rendhagyóknak lenni megszűnnének.

c) Az *i* betű *j*-re változik (mert *i*, és *j* között keleti nyelvben nincs különség, a' *j* ha nyugszik *i*, melly, mihelyt hangzik, már ismét *j* betű) az *it* ragban, midőn néhány magánhangzón végző gyökekhez járúl; p. o. sú-jt (sú-ít) gyú-jt, gyű-jt, nyú-jt, oha-jt 'stb. Továbbá hangzik az *i* alatt nyugvó *j* a' következő társnevekben: föl-i, al-i, bel-i, kül-i, tel-i, le-i, ha hozzájuk magánhangzón kezdő rag szövetkezik; p. o. föl-j-ebb, al-j-as, bel-j-ebb, kül-j-ebb tel-j-ebb, tel-j-es 'stb.

d) Még is a' *j* betű *v*, és *h* betűvel hajdan gyakrabban, ma már ritkábban cseréltetik föl; p. o. fehér, fejár; buv-hat, buj-hat; fuv-hat, fuj-hat; jöv-el, jőj-el 'stb.

e) Végezetre a' nyugvó *j* vagy is *i* betű az idegen két mássalhangzón végző szovakat, eléjükbe vettetvén, meghonosítja; (lásd ezt a' keleti nyelvekre nézve *Nagy Joannis Gramm. in Parallelismo* p. 10) p. o. Ispotály (Hospitale) Iskola (Schola) Ispán, istráng 'stb. Kresznerics ezt az olasz nyelvben is föltalálta. Lásd *Szótárát* lap. XXXII. 5. szám alatt.

5. §.

A' szóalkotás, és módosításnak hangrendbeli alapszabályai a' mássalhangzókra nézve.

B.) Különösen a' szá'j' mozgásától vett külön osztályaikhoz képest.

A' nyelvben uralkodó hangrend a' szá'j' mozgására is különösen figyelmeztetvén, azon szerint a' mássalhangzókat hat külön felekezetre osztja, melyekhez képest a' szóalkotás, és módosításban többször változásokat okoz. Azért:

I. Ha *b* ajkbetű az *n* nyelvbetű mellé szövetkezik, mindannyiszor ez utóbbitat hasonhangú *m* ajkbetűvé változtatja, mint: azon-ban (azon-ban) külön-ben, kü-lömb-ség.

II. Nem különben a' *t* nyelvbetű, valahányszor *m* ajkbetűvel egybe jő: mindannyiszor ez utóbbitat *n* hasonhangú nyelvbetűvé változtatja; mint: ron-t, bon-t, ön-t, on-t, hin-t, dön-t, szán-t, hán-t, in-t ezek helyett: rom-t, om-t, bom-t, öm-t 'stb. Fölös dolog azomban, és helytelen a' betűknek illy fölcserélgetése, ha azok egy felekezetűek; mint sziszegőt sziszegővel fölcserélni szükségtelen; p. o. igazság helyett: igas-ság, vi-

téz-ség (vítés-ség) gaz-ság (gas-ság) 'stb. Ugyanezen okból hiba a' *d* nyelvbetűnek *n* ugyan nyelvbetűvel való fölcserélése; p. o. an-ni (ad-ni helyett) táman-ni (támadni) 'stb. Ámbár néha a' könnyebb kimondás hatalmaskodik; p. o. ag-gat (ak-gat helyett) szag-gat (szak-gat) 'stb. Ide számlálhatjuk azon igéket is, melyekben nyugvó *v* rejtezik; ezek t. i. a' múlt időben álmából fölébresztett *v* betűjüket *t*-re változtatják, mint: jöt-t, löt-t, nőt-t, szöt-t 'stb. jöv-t, löv-t, növ-t, szöv-t helyett.

III. Az *n* betű az ohajtó, és határtalan módon a' törzsöknek sziszegő *sz* betűjét magához hasonlítja az előbbi szakasznak harmadik pontja alatt említett *d* ragú, 's *sz* sziszegővel változva használt igékben, mint: alun-nék (alusz-nék) cseleken-ni (cselekesz-ni) ven-ni, en-ni, in-ni 'stb.

IV. Ugyan magához hasonlítja ezen sziszegőt a' múlt időnek *t* raga is, mint vet-t (vesz-t) et-t, it-t, alut-t (alusz-t) cseleket-t 'stb.

V. Szinte ezen igék a' félmúlt időben sziszegőjüket *v* betűre változtatják, mint: lev-e (lesz-e) ev-ék, aluv-ék (alusz-ék) cselekev-ék 'stb. A' jövő időben pedig ezek: lesz, tesz, vesz, hisz, visz, eszik, iszik, vissza veszik régi gyökerüket; lé, té, vé, hí, ví, é, í, 's ehhez függeszték az *and*, *end* ragot; p. o. lé-end, vé-end. 'stb. De hajdan ezek is egy huron pendültek a' *d*, vagy *sz* raggal divatozó igékkal, és a' jövő időben sziszegőjüket mindenkor *v*-re változtaták; p. o. lev-end, tev-end, cselekvendem, nyugvandom 'stb. Végezetre ezen igék sziszegőjüket mindenkor *v* betűre változtatják, valahányszor hozzájuk hangzón kezdő rag függed; p. o. cselekv-ő, ev-ő, ivó, cselekev-és, aluv-ás, nyugov-ás 'stb.

VI. A' *d*, és *t* betű *gy*-vel gyakran fölcseréltetett; így lett az aram *ed*-ből *egy*; az arab *vōdj*-ből *vōgy*, heber *eda* és német *hausz*-ból *egy-ház*; *fed*-ből *fegy*, és *fegyelem* (disciplina); *szelígy*-ből *szelíd*; *friede*-ből

frígy; viszont: *de* a' régi *gye*-ből; *sőt*, *sög*-ből; *ismét*, *ismég*-ből 'stb. Lásd Révai *Antiquitates Litt. Hung.* §. 151. p. 278—280.

És ime ezek azon egyszerű szabályok (hogy Kresznerics' szavaival éljek) „mellyekre nem csak az általváltoztató ragok' építményét, hanem az egész nyelvnek alkotmányát is bizton bátran reájok építhetni; kivéven némelly törvényszegő szókat, mellyek minden nyelvben (bár melly mivelte legyen is az) találtatnak. Ha ezeken kívül pör támad, azt a' nyelvtudománynak ítélő székei elfogják végezni. Illyen ítélő székét Révaink négyet állított, úgymint: a' nyelv szokást (nyelvdivatot) nyelv hasonlóságot, szónyomozatot, és széphanzatos (hangrendet). — Ezekhez még kettőt tesz Kresznerics, tudniillik: a' kimondás' könnyebbségét, és az értelmességet. Én azonban mind a' kettőt fölösnek találom. Az elsőt azért, mert ez már a' széphanzatosban föltaláltatik: az utóbbit, mert erre szükségünk nincsen. Bajlódott tudniillik ezzel Beregszászink is, 's azon főneveknek megkülömböztetésére, mellyek mind igék is divatoznak, új, és a' Francziáknál szokásban lévő ékezetet (accent grave) ajánlott; p. o. él, èl, fél, fél, ég, èg, ér, èr, ért, èrt 'stb, a' mellyeknek pedig ékezetük nincsen, két fűgve csatolt vesszőt (accent circonflexe) mint: fagy, fágý, fal, fál, hal, hál, nyel, nyél, szeg, szég 'stb. De mindezen fáradozás hasztalan, mellyet a' latin nyelvben szükségtetlennek találtunk, noha Ablativusuk a' Dativussal többnyire megegyez, kivált a' többesben, p. o. mensis, asztaloknak, mensis, hónap; domino, a domino; sermonibus, a sermonibus 'stb. Ide tartoznak: acus, palus, ficus, tempora, tempus 'stb. Minden nyelvben megesik az, hogy egy alakú szavak különféle tekintet, és szempontra nézve különféle értelemmel bírnak: de ki győzne minden csekélységet bizonyos jellel megkülömböztetni? — És a' *föl*, *fel*ben áll-e az értelmesség' törvénye? Holott mint

fő, *fej*, úgy *föl*, *fel* is egyaránt jó. Vagy tán az ár-*a*, ár-*ja* szüli az értelmesség' törvényét? viz' árja meg lehetős; de bor-ár-*a*, vagy varga' ár-*a-e*? Csak az egybefüggés (contextus) tanítja. Így tehát az értelmesség' törvénye csupa szórszálhasogatás, melyet nyelvünkbe behozni épen olly nehéz, mint tebének szőret szálanként kitépni; nem is vesztegeten azért vele a' drága időt, és megjegyezvén még azt, hogy a' nyelvdivat több hosszú hangú szovainkat tótos *l* betűnek közbe vetésével az ékezettől megfosztotta, mint: a' régi: bódog, bót, fót, vót, (*hvo* aram ige tehát nem egy-*e* a' magyar *va-n* igével?) vó-*na*, ót, vőgy, tőgy, föld, hód, kodus, tőt, (tőcsér) őt 'stb. helyett ma ezeket használjuk: boldog, bolt, folt, volt, volna, olt, völgy, tölgy, föld, hold, koldus, tölt, ölt 'stb. (lásd Révai *Antiquitates Litt. Hung.* §. 151. p. 278—280) ezt, mondom, megjegyezvén, más szakaszt kezdek, mellyben vizsgálatom' rendszerét adom elő.

6. §.

Nyelvtudományi vizsgálatom' rendszere.

A' jelenkor' szelleme csak a' rendszeres munkát becsüli, és méltán, mert mindennek lelke a' rend. Minek okárt én is nyelvtudományi vizsgálatomban bizonyos rendszert tartván, azt két fő részre osztom; és az elsőben a' *szóalkotó*; a' másodikban a' *szómódosító* ragokat fejtegetem. Mivel pedig nyelvünkben minden mássalhangzó betű rag, kivéven az *f*, *gy*, *h* betűket (de ezek is keleti szemügyre véve ragok, mert a' *p*, és *f*, a' keleti nyelvekben ugyan egy betű; a' *gy* mint rag ma is divik e' szóban: ron-*gy*, rom-*gy* helyett romból, és tán a' porongyban is rag; *h* pedig közbevető a' könnyebb, és nyomosb kimondás' kedvéért, mint vérh-ed-ik, büsz-h-öd-ik 'stb.); azért a' *szóalkotó* ragokat betű rendszerint úgy adom elő vizsgálatom' első részé-

ben, hogy az első czikkelyben az *egyszerű*, és *homályosb értelmű*, a' második czikkelyben pedig *összetett*, és *világosb értelmű* ragokról szólok. A' *szómódosító* ragokról ismét két külön czikkelyben értekezem vizsgálatom' második részében; először tudniillik a' *név*-; másodsor *ige*-módosító ragokról. Végre mind a' két résznek előisméreteket függeszték elejébe, 's azokban munkálatom' értésére a' szükséges tárgyakat világosan terjeszttem elő.

EL S Ő R É S Z.

A' s z ó a l k o t ó R a g o k r ó l.

Előisméretek.

Minden szónak első, és kezdő taga gyökér, 's azért minden igazán magyar eredetű gyökér egytagú szó, mellyet, ha hozzája egy vagy több rag járúl, törzsöknek mondhatni; de ha illy törzsökből ismét új szovat alkotunk, már ismét gyökérnek mondhatni; — én azomban a' gyökér nevet a' szóalkotásnál, a' törzsök nevet a' szómódosításánál használok. — A' gyökérszó, ha magán véve is divatozik, *elő* gyökérnek neveztetik, ha pedig egyedül származékaiban él, *néma*, vagy *holt* gyökérnek mondatik; p. o. élő gyökerek ezek: fa, hal, ló, juh 'stb. holtak ezek: pér, ür (mellyeket Kisfaludy Károly az első Tihamérban, a' másikat vegyes költeményeiben, és vegyes kézírataiban életre támasztott) tan, vír, fak, sér, has, gyal 'stb. Vannak kiholt származékok is, mint: bujál, bölcsel, bővel, társal, hizel, gazdál 'stb. mellyek, úgy látszik, nyelvünk' azon szerencsétlen korában avultak el, midőn elődink a' szóvakat meghosszabítani szépnek tarták; akkor kezdének divatozni ezek is: szorgalmatos, kegyelmetes, kellemetes, alkalmas, figyelmētes, irgalmas 'stb. szorgalmas, kegyelmes, kellemes, alkalmas, figyelmes,

irgalmas helyett. Vannak továbbá olyan gyökerek is, melyek nálunk elnémultak, de velünk atyafiságos keleti nyelvekben maig is élnek; p. o. rom, szor, rep, vír, mell (mell-ed) lep (lep-el) éd, dej, gáz, para, ver, idű, leped, ín, id (id-nap, innep, ha valakinek a' nyelvtermészete ellen magyarázni jobban nem tetszenék: ülnap, melly szinte olly helytelen, mint köt-jel, köt-szó, a' kötő jel, kötő szó helyett) felek (felek-ez-et) tám 'stb. Török nyelvel is számtalan közös gyökér szavaink vannak, mint: kücsük (kicsike) csok (sok) bá-zár (vásár) tűj (táj) gök (kék) sári (sárga) süpür (seprű) donuz, (disznó) kapú, kocsú (kocsi) kos, fene, tauk (tyuk, tik) deve (teve) balta, tarló, papucs, szakál, kalpag, ökör, kosár 'stb. Lásd Ignaz Ritter von Brenner-Gelsach gewidmete Türkische Grammatik; nevét a' szerzőnek nem tudom, 's azért ezentúl csak *Török Grammatika* név alatt hivatkozom rája.

Ezekből már kitűnik, hogy nyelvünkben a' szovak: ^{a)} Egy, és több tagúak; ^{b)} gyökérszovak, vagy származékok. A' rendesen csinált, módosított, és kötött szovakból beszéd támad. A' beszédnek ismét több részei különböztetnek meg. A' szóalkotásban különösen tudnunk illik: mi, és hányféle a' név? mi, és hányféle az ige? mi, és hányféle az igehatározó? Mert a' névmások, névhatározók, és részesülők szorosban a' szómódosításhoz tartoznak, és alkotásukra nézve többnyire az igehatározókkal egy huron pendülnek; vagy pedig a' beszéd' egyéb részeiből állottak össze; ezt kell a' kötőszókról is tartanunk, melyeket ma már újakat alkotni nem szoktunk; az indulatjelek végre többnyire természeti hangszülte egyes szovak. Lássuk azért a' tudandókat.

Név mindaz, a' mi bizonyos tárgyat, vagy annak tulajdonságát jelenti. És kétféle: ^{a)} *főnév*, vagy magában érthető, ^{b)} *melléknév*, vagy mássalérthető.

A' főnév ismét ^{a)} *személyes* (concretum) ^{b)} *elvont* (abstractum) ^{c)} *tulajdon* (proprium) ^{d)} *köz* (appellativum) ^{e)} és magában *sokaságot jelentő* (collectivum) ^{f)} *cselekvést* (activum) ^{g)} *szenvedést jelentő* (passivum absolutum).

A' melléknév ^{a)} *társnév* (stricte adiectivum) ^{b)} *számnév* (numerale).

Az ige cselekvést, lételt, vagy valamely állapotot, 's ennek módát, idejét, számát, és személyét jelenti. Közönségesen háromféle ^{a)} *cselekvő*, melly másra kiható cselekvést jelent; ^{b)} *szenvedő*, melly valami személynek, vagy dolognak szenvedésbeli állapotját jelenti; és ^{c)} *középrendű*, melly másra ki nem ható, hanem magában megmaradó külső, vagy belső cselekedetet, vagy állapotot fejez ki.

És e' három felekezetnek egyikéhez tartozik mindennemű ige, ámbár magában más határozottabb értelmet is foglalhat; mellynél fogva ismét több felekezetekre oszlanak az igék, u. m. ^{a)} *Tehetőkre*, és *tetethetőkre*; ^{b)} *cselekedtetők*, vagy is *miveltetők*re, és *miveltettetők*re; ^{c)} *viszontagos*, vagy is *társas igékre*; ^{d)} *magokban szenvedők*, vagy is *viszonyos igékre*; ^{e)} *kezdők*; ^{f)} *gyakorlatosokra*; ^{g)} *mivelődőkre*; ^{h)} *kicsinyezők*; ⁱ⁾ *kicsinyezve-gyakorlatosakra*.

Az igehatározó végre a' dolog, tárgy' állapot, és cselekedetnek mineműségét, rendét, mértékét, helyét, módját, 's más egyéb tulajdonságait, körülállását adja elő, 's intézi el. Ez is háromféle ^{a)} *helyet*, ^{b)} *időt*, ^{c)} *más különféle állapotot jelentő*.

És ime ezeket akartam előre megjegyezni. Lássuk már most a' szóalkotó ragokat.

I. C z i k k e l y.

Az egyszerű, és homályosb értelmű szóalkotó Ragokról.

1. §. B.

Ab régi rag, mellyel új szovakat ma nem igen alkotunk, átváltozik a' hangrend szerint *eb*, és *öb*-re is, hangugratást is gyakran szenved, értelme homályos; a' mennyire a' nyelvhasonlóságból érthetjük, kicsinyező értelmet rejt magában, és közönségesen főneveket, többnyire elévült gyökerekből nemz, mint: *has-ab* (melly az arab nyelvben illy értelemben, és hangzatban divik) a' régi *has*, elévült gyökérből, honnan: *has-ít*, *has-ad* 'stb.; *nyal-ab*, a' *nyal* Lapponoknál szinte, mint nálunk élő gyökérből (*Lásd Sajnovics Demonstratio idioma Hung. et Lapp. idem esse. pag. 28*) parányi kötetet, kis rakást jelent, innen a' közmondat: csak egy nyala-bot ada lovának, melly alig verte el nyálát; egy nyalábnyi széna. *Ter-eb* a' *tér-ből* (honnan *tereb-es*, *tereb-ély*) *kasz-ab*, *sar-ab*, *darab* (ez tán egy a' heber *tarup* igével: *in partes secuit, scidit*) gör-*öb*. Ide tartoznak még a' következő pusztá hangból származtak: *döröm-b*, *dorom-b*, *zúr-b*, *böm-b*, *bölöm-b*, *tom-b*, *tur-b* 'stb. mellyek egyedül származékaikban élnek: *dörömb-öl*, *zúrb-ol*, *tomb-ol*, *bölömb-öl* 'stb. Ide számlálhatjuk tán ezeket is: *dom-b*, *gom-b* (*gom-oly*) *czom-b*.

2. §. Cz.

Cze, melly *cza*-ra is átváltozik, és gyakran véghangzóját elveti, vagy előszökteti; homályos értelmű ugyan magában, de származékaiból könnyen érthetjük, hogy a' gyökérbe, mellyhez járúl, kicsinyező értelmet olt; igékhez ritkábban ragad; leginkább kedveli a' tulajdon neveket; p. o. *habar-cz*, *hur-cz*, *har-cz*, *bon-cz* (*bom-cz*) *kar-cz*, *gömb-öcz*, *gomb-ócz*, *kup-acz*, *lap-ocz*,

lap-icz (lapocz-ka) kemen-cze, kelep-cze, kap-cza, dur-cza (latin (*dur-usból*) köpű-cze, kupi-cza, út-cza (heber *chucz*), pi-czi, tubi-cza, galamb-icza, Na-cza, Panczi, Man-czi, Ju-czi, Gyuri-cza 'stb. Ujabbak ezek, és személyes köznevek: suhan-cz, véden-cz (használta őket Kisfaludy Károly a' Csalódásokban) kegyen-cz, ujon-cz, külön-cz, virgon-cz, ifjan-cz, lafan-cz, fürgen-cz 'stb.

3. §. Cs.

Ez ugyan olly természetű rag, mint *cze*, de hosszú *ó*, *ő* hangzóval is toldatik, és gyakrabban az igékhez mint *cze*; p. o. Kőv-ecs, ur-acs, kov-acs, pip-acs, lyuk-acs (lik-acs) rip-acs, al-acs (al-acs-ony) gub-acs, tan-ács, kar-cs (kar-csó, kar-csú) kény-cs (kincs) szem-cse, tó-csa, leány-csa, Jan-csi, Mil-csi, 'Ter-csa. Igékből: dug-acs, fuv-acs, forg-ács, (farag-acs) ken-őcs, szí-ács, habar-cs, lappan-cs, vakar-cs, teker-cs, foga-cs, kíván-cs (kíván-csi) hág-csó, lép-cső. Ide tartoznak a' következő személyes köznevek: bak-ács, kov-ács (koh-ács, kod-ács) tak-ács, ha csak ezek az *ács* főnévvel nem tétettek össze, mint a' latin *faber-ferrarius*, *rhe-darius*, *murarius* stb.

4. §. D.

Ed ragnak más értelme vagyon, midőn fő, más, midőn melléknevet, más, midőn igéket alkot.

I. Az *ed* ragnak, mint főnevet alkotónak régiségét elégen túl kimutatják a' helységeknek nevei, mellyekhez olly gyakran, és pedig többnyire hangugratást szenvedve, ragadott, hogy azok' tulajdonos ragának méltán mondhatjuk; p. o. Bő-d, Borsó-d, Csalá-d, Csaná-d, Egy-ed, Erdő-d, Palá-d (arab *Balad* tartományt közösen jelent) Füg-ed, Für-ed, Falu-d, Farkas-d, Görbe-d, Györ-ed, Him-od, Ikmán-d, Kál-d, Kakas-d, Lud-ad, Menyő-d, Nádas-d, Ondó-d, Ölv-ed, Pázmán-d, Szeged,

Román-d, Sáros-d, Tömör-d, Tyuk-od, Vár-ad, Vársár-d, Záhrá-d 'stb. Ma azomban nyelvünkben főneveket nem teremt, de hajdan másnemű főneveket is készített, mellyek közül némelleyek ma is élnek, mások pedig egyedül származékaikban virágzanak; p. o. beszé-d (vagy a' görög *βαζω*, *loquor* igéből, vagy, a' mi hihetőbb, a' persa *besze* gyökérből, Zent-a'beszta; szent beszéd) hó-d a' hó persa gyökérből, azért vég-hó, December, hó-nap, dies, tempus lunae; mert nap hajdan annyit tett általában, mint idő; a' mit érthetni azokból, mellyeket Fő Tisztelendő Vass mond: „*Cursus lunae dedit occasionem mensibus. Unde etiam Aegidius in Breviario Chronolog. Part. Gen. l. 1. c. 5. q. 1. observat: in omnibus fere lingvis mensis a' luna nomen habet suum. Ipsum vocabulum mensis Cicero de natura Deorum l. 2. c. 27. a cursibus lunae derivat, eo, quod iidem mensa spatia conficiant.* „(*Lásd Vass Introductio in Hist. Eccl. pag. 92*). Ide' toldom még a' német *monat*-ot mon-d-ból, görög *mynos*, francia *mois*, így hó-hód.

Elnémúltak ellenben, és elévültek ezek: hi-d, hü-d (hideg) pen-d, csör-d, csön-d, moz-d, gur-d, gör-d, kon-d, stb. mellyek csak származékaikban élnek: moz-d-ít, csön-d-ít gör-d-ít stb. Illyen csen-d is, mellyet új életre hoztak a' mostani írók csend-esség helyett. Seg-éd a' sege régi gyökérből, innen seg-ít, segé-ly stb.

II. Midőn az *ed* rag társnevekhez járúl, hangugratva függed hozzájuk, és értelmüket kicsinyíti, p. o. édes-d, szilár-d, apró-d, gyengé-d, csalár-d, (mor-d, zor-d) könnyű-d, hosszú-d (rom-d, ron-da) Az *s* ragú társnevekhez *i* hangzóval *di* kapcsoltatik; p. o. ok-os-di, katoná-s-di, részeges-di, tolvajos-di 'stb. Végre a' rendes, és tört számnevek a' sarkalatosakból, *ed*, *öd*, *od*, *ad* által lesznek, 's az előbbieik *ik*-kel is megtoldatnak, az utóbbiak alatt pedig mindenkor *fél*, vagy

rész főnevek értetődnek; p. o. hatod-ik, heted-ik, hatod-rész, heted-fél, 'stb.

III. *Ed*, melly *ad*, *od*, *öd*-re is átváltozik, a' kö-zéprendű igéknek tulajdonos raguk; értelme homályos, a' nyelvhasonlóság azomban mutatja, hogy a' gyökérbe különféle értelmet olt, és részint *ik-es*, részint *ik-te*-len igéket alkot.

A) *Ik-es* igéket képez:

a) Magokban megmaradó, és másra ki nem ható cselekvést jelentő igéket nemz a' fő, és társnevekből közönségesen, mellyek ezen ragukat egyszersmind *sz* sziszegőre átváltoztathatják, 's azon egy értelemben kétféleképen divatoznak; p. o. ülep-ed-ik (ülep-esz-ik) alap-od-ik (alap-osz-ik) eskü-d-ik (eskü-sz-ik) beteg-ed-ik, beteg-esz-ik) stb. Illyenek lesznek a' következők-ből: elég, hideg, meleg, részeg, öreg, fejr, fanyar, szapora, komor, dudorú, domború, jámbor, kemény; de már ezek, és minden társnevekből származók kezdő értelemmel birnak: fejr-ed-ik (fejr-esz-ik) fejr len-ni kezd) stb. Illyen igék lesznek, de ritkábban, más cselekvő igékből is, mint; kavár-od-ik, zavar-od-ik, csavar-od-ik, hever-ed-ik 'stb. Nemelley főnevekből származottak a' *h* betűt is közbevetik, hogy a' szó hangosb legyen; p. o. dög-h-öd-ik, seb-h-ed-ik stb.

b) Középrendű *ik-es* igéket alkot *m* ragú, többnyire elnémult főnevekből, mint: futam-od-ik, csuszam-od-ik, folyam-od-ik, csillám-od-ik, hüllem-ed-ik, iram-od-ik, félem-ed-ik, vetem-ed-ik, ficzam-od-ik, élem-ed-ik stb. De ezek már, valamint az alább következők sem használatnak *sz* raggal.

c) Az *as* ragú társnevekből *ik-es* kezdő igéket képez, mint: ágas-od-ik, cserepes-ed-ik, csínos-od-ik, csontos-od-ik, csöcsös-öd-ik, csendes-ed-ik, odvas-od-ik, dohos-od-ik, dühös-öd-ik, egyenes-ed-ik, erdős-öd-ik, eszes-ed-ik, fagyas-od-ik, fás-od-ik, fényes-ed-ik, fjas-od-ik, gyomos-od-ik, hegyes-ed-ik, hüves-ed-

ik, idős-öd-ik, mérges-ed-ik, piros-od-ik, ránczas-od-ik, redves-ed-ik, sikos-od-ik, iszapos-od-ik 'stb. Számláld ide ezeket: gonosz-od-ik, igaz-od-ik, egész-ed-ik, mos-dik, für-dik, 'stb.

a) Szinte ik-es kezdő igéket alkot a' hasonlítókból (jobban kitüntetők, mint hasonlítók) mint: nagyobb-od-ik, kisebb-ed-ik, nehezb-ed-ik, öregeb-ed-ik stb.

e) Minden igéből ód-ik, őd-ik által magokban szenvedő, vagy is viszonyos ik-es igék válhatnak; de nem a' cselekedtető, és cselekedtethető igékből; lásd *Révai Antiquitates Litt. Hung.* §. 143. p. 269. p. o. ver-őd-ik, illet-őd-ik, bajl-ód-ik, sinl-őd-ik 'stb. Könnyebb ezeket egyenesen a' részesülőkből d-nek hozzájuk függesztésével származtatni: kalló-dik, bajló-dik, fosztó-dik, fujtó-dik stb.

B.) Az előbbi A alatt előadott eseteken kívül mindenkor ik-telen igék lesznek ezen rag által, mellyek ismét olly különös hajlékonysággal birnak, hogy midőn t rag által mivelőkké válnak, d ragokat sz sziszegővé változtatják; az illy igék szinte mind középrendűek. Származnak pedig majd főnevekből, mint: ár-ad, er-ed, lyuk-ad, terjed (terű-ed, terv-ed helyett) rag-ad, horg-ad, roh-ad, szár-ad, hír-ed, szak-ad stb.; majd társnevekből, p. o. görb-ed, híg-ad, víg-ad, sík-ad, ébr-ed 'stb. majd más igékből: p. o. dug-ad, dül-ed, fogy-ad, forr-ad, fül-ad, gyúl-ad, izz-ad (izz-ik a' Heber, és Araboknál szinte élő gyökér, valamint forr is) csügg-ed stb. de leginkább elnémult gyökökből, mint ap-ad, ak-ad, bigy-ed, dag-ad, duzz-ad, hal-ad, herv-ad (török nyelvben *berbud*) vír-ad (heber *or*, *vir*) rek-ed, mer-ed, sorú-ad (sorv-ad) tám-ad (arab *tám*) pöff-ed, puff-ad stb. Mivelőkké így lesznek: áraszt, fogyaszt, akaszt, apaszt, halaszt, mereszt, támaszt stb.

Ezen raghoz tartoznak végezetre: csipke-d, kapka-d, röpke-d, köpke-d, mellyek *ka*, *ke* kicsinyező

ragú nevekből lettek. Fölfogta továbbá, és mind mive-
lőket hordozza a' nyelvdivat ezeket: eng-ed, fog-ad,
holott a' nyelvhasonlóság' utmutatása szerint mivelőkké
csak így lesznek: fog-aszt, engeszt (honnan: engeszt-
tel) de ki kelhet ma már a' hatalmaskodó szokás ellen?

5. §. G.

Valamint az *ed*, úgy az *eg* ragnak is értelme ma-
gában homályos; de a' nyelvhasonlóság mutatja, hogy
az igékben mindenkor gyakorlatos értelemmel bír.
Egyébaránt:

I. Mint névalkotó rag *ag*, *eg*-re változik, néha pe-
dig ékezet által meg is élesül; közönségesen főnevek-
ből, gyakran elévült gyökerekből csinál főneveket
ritkábban igékből: általa új szavakat ma már nem igen
alkotunk; p. o. gomboly-ag, ür-ag, lov-ag, bal-og, jo-g,
gyal-og (*gyal* persa, és arab nyelvben él, *ivit*) rét-ag,
vil-ág (vil-ik a' görög *cosmos* analogiájára) vir-ág, fu-
vat-ag, sivat-ag, haz-ug, renget-ag, szőny-ag (szöv-ény-
eg-ből egybe húzva) fér-ag, hevet-ag, vizsket-ag, szőr-
nyet-ag, pöfet-ag, föl-leg, (föl-leveg) lepel-ag (lepl-ag)
maszal-ag (masz-lag) iszal-ag, asz-ag, töm-ag, von-ag,
lapony-ag, lenget-ag, csügget-ag 'stb. Ide tartozik:
gyen-ge, zsenge egy értelmű a' török *zseng*, német
jung, franczia *jenne* (zsön) szóval, melly a' latin nyelv-
ben a' *iun-iör*ban létezik, ha az *iör* ragot elvetjük. Ide
tartoznak még: hi-d-ag (hű-d-ag) rid-ag, id-ag stb.

II. Mint igealkotó az *eg*, *og*, *ög* gyakorlatos értel-
mű középrendű igéknek tulajdon raguk, és a' pusztá han-
gokhoz függedvén, többször történt hangot jelentő igé-
ket származtat; p. o. bicz-ag, bill-ag, csatt-og, patt-og,
csöp-ög, kon-og, zör-ög, dör-ög, moz-og stb. Ezekből
van ige által egyszer, és nem többször történt hangot
jelentők, ezekből ismét *t* rag által mivelők lesznek.
Ellenben az *eg* ragúakból *at*, *et* által cselekvők, *tat*
tet által cselekedtetők válnak; de mindezekről máshol

többet. Végre az *eg* rag még azon különös tulajdonsággal is bír, hogy *n* lágyító közbevető betűt is vesz magához, mint: *zsib-o-n-g*, *bus-o-n-g*, *ker-e-n-g*, *zaj-o-n-g*, *tol-o-n-g*, *teker-e-n-g*, *szor-o-n-g* (*szor* Hebereknél él) *bor-o-n-g* 'stb. Hogy itt az *n* csupa lágyító, és *ong* nem külön rag, nem kételkedik az, ki tudja, hogy az illy ragú igék *n* közbevető nélkül is divatoznak, p. o. *durr-og*, *vill-og*, *bor-og*, *teker-eg*, *zsib-og*, *ker-eg*, *zaj-og*, *boly-og*, *bus-og*, *duzz-og* 'stb.

6. §. I.

Az *i* rag (melly magában nyugvó *j* mássalhangzó, és *a'* keletieknél szinte velünk egy értelmű rag, lásd *Gramm. Joannis Nagy in Parall.* §. 4. p. 16) leginkább *a'* helységek' neveikhez járúl, és szinte annyit tesz mint: *beli*, vagy *való*, mint: *bécs-i*, *buda-i*, stb. 's mivel *beli*, vagy *való* értelmet rejt magában, azért ma már minden különség nélkül szövetkezik *a'* főnevekhez, és belső tulajdonságot, valóságot jelentő társneveket alkot, mint: *kert-i*, *rét-i* (annyi mint: *kert-beli*, *rét-beli*, vagy *kert-ből*, *rét-ből való*.) Sőt *a'* *való* izetlen körülíró szónak gyakori előjöttét elhárítani akarván, ma már minden értelmes utóljárához, vagy is névhatározóhoz is toldatik, mint: *föl-i*, *fölött-i*, *íránt-i*, szerintű. stb. Némelly újabb írók helytelenül függesztik azt *a'* ma már magán nem élő utóljárókhoz, p. o. *ról-i*, *től-i*, *a'* *ról-től való helyett* 'stb.

7. §. K.

Ek, *ok*, *ök*, néha *ók*, *ák* névalkotó homályos rag, mely hajdan többnyire főnevekhez, ritkábban igékhez ragadván, főneveket származtatott, ma már kevesb számmal termi az új szavakat; régi származékok p. o. ezek: *suly-ok*, *ét-ek*, *vét-ek*, *birt-ok*, *ker-ek*, *tel-ek*, *köly-ök*, *tör-ek*, *át-ok*, *pof-ók*, *fon-ák*, *tud-ák*, *ful-*

ák (ful-ánk) stb. Ide tartozik zsizs-ik, egy a' heber *zsizs* szóval.

II. Szapora ellenben ma a' *ka*, *ke* kicsinyező rag, melly a' török nyelvben is föltaláltatik, (lásd az említett *Török Grammatikát* p. 20) sőt mint Beregszászi állatja, (*l. Dissertatio Philologica de vocabulorum derivatione, et formatione* p. 74) a' persa, és tót nyelvben is megvagyon; mint fő, mint társnevekkel szövetkezik, és kicsinyezett értelmet olt a' gyökerbe; p. o. csir-ke, bőr-ke (nép' szájában: bűr-ke) madár-ka, kicsi-ke, kövér-ke, tő-ke, sós-ka, bűz-ke, stb. Gyakran a' keresztnevekbe általa kicsinyezett értelem oltatik, mint: Jud-ka, Pal-kó, Fer-kó, Áni-kó, Rez-ka, Rozi-ka, Náni-ka 'stb. — Sőt még olly erő is rejtezik benne, hogy igékhez, vagy elévült gyökökhez járúlván, azokból kicsinyezett értelmű főneveket terem, mint: csusz-ka, lep-ke, csip-ke, röp-ke, vés-ke, túr-ka, tar-ka, búj-ka, mász-ka, bar-ka, nyal-ka, köp-ke 'stb.

III. *Ék* változatlan rag, értelme homályos, de a' nyelvhasznossága szerint csak elvont neveket alkot; nevekből ritkábban, mint: nyomor-ék, vid-ék, táj-ék, körny-ék, nehez-ék, mellék 'stb. De annál gyakrabban igékből, és pedig cselekvők, vagy középrendűekből; p. o. marad-ék, érz-ék, fakad-ék, emel-ék (emlék) hasad-ék, fest-ék, fenyít-ék, ért-ék, fogyat-ék, nyomat-ék (nyomtat-ék) ját-ék, term-ék, ragaszt-ék, akad-ék, akaszt-ék (milly külön értelműek ezek: ragad-ék, ragaszt-ék; akad-ék, akaszt-ék?) stb. Ide tartoznak a' következők is: apról-ék, fagyal-ék, morzsol-ék, ázal-ék, főzel-ék, toldal-ék, mellyek *l* ragú igékből lettek egyenesen, nem *lék*, hanem *ék* által. Nem is lehet ellenvetni, hogy illy *l* ragú igék nincsenek divatban, mert semmi nemű raggal származott igékből annyi el nem évült, mint az *l* ragú igékből, de erről alább.

IV. *Ik* valóságos névmás; (lásd ennek bővebbi fejtegetését Révai után *in Gramm. Joannis Nagy Parall.*

§. 8. pag. 19) ez a) mint nyomosító, és különböztető rag járúl a' kitüntető (comparativus) nevekhez, és a' rendes számnevekhez; p. o. nagyobb-ik, szebb-ik, harmad-ik, ötöd-ik 'stb. b) A' szenvedő igéknek tulajdonos raguk, mellyeket miveltetőkhez függedvén, bőven terem, mint: irat-ik, olvastat-ik, szerettet-ik 'stb. Sőt némi mivelőkből egyszerre szenvedőket nemz, mint: tör-ik, hall-ik, old-ik, tel-ik, ell-ik 'stb. (lásd Révai *Antiquitates Litt. Hung.* §. 139. p. 162—263) — Bélyeges raga továbbá a' kezdő, viszonyos, és társas igéknek; mellyet sok más középrendű igék is megkívának. — Rejtezük végre benne olly erő is, hogy néhány nevekből egyenesen középrendű igéket alkot; p. o. hugy-ik, vil-ik, híz-ik, biz-ik, fáz-ik, kop-ik, szők-ik, ugor-ik (ugr-ik) div-ik, lak-ik, ív-ik 'stb.

8. §. L.

I. *El*, *al* névalkotó homályos értelmű, melly az elvont értelmű, *at*, *et* ragú főnevekből ugyan ismét elvont azon egy értelmű főneveket nem annyira alkot, mint hosszabbít egy fölös szótaggal; mint: tét-el, lét-el, ét-el, it-al, hivat-al, jövet-el, menet-el, hit-el 'stb. Ide tartoznak: bé-l (be-el), kű-l, kí-l, tó-l, ró-l, fő-l, fe-l (fő-öl, fe-el) ből (be-öl) 'stb. Továbbá: öb-öl (heberül *ubal*) köb-öl (deák *cub-us-ból*) viad-al, diad-al, fiat-al (vij-adal, dij-adal, fij-atal) 'stb.

II. *Ál*, *él* szinte homályos értelmű rag, melly igékből származtat főneveket, mint: föld-él, fon-ál, hal-ál, köt-él 'stb. Ezen két rag ma már nem igen hoz létre új szavakat.

III. *El* igealkotó, melly *ol*, *öl*-re is a' hangrend szerint átváltozik, majd *ik-es*, majd *ik-telen* igéket a' következő szabályok szerint alkot:

a) A' hangzón végző részint élő, részint elévült gyökerekből *ik-telen* középrendű igéket csinál, és hangát ezen esetben elveti, mint ezekből: gyú, fű, fő,

nő, gyű, sű, hű, szű, dű, dő, fű, fé, dú, sző, vá, ború, derű 'stb. lészen: gyú-l, fű-l, fő-l, nő-l, gyű-l, sű-l, hű-l, szű-l, dű-l, dő-l, fű-l, fé-l, dú-l, sző-l, (jól szől a' fonál) vá-l, ború-l, derű-l 'stb.

b) A' fő, és társnevekből cselekvő ik-telen igéket alkot; a' hangrend' szabályit, és a' gyökérnek értelmét hiven megtartja; p. o. gáz-ol (heber gáz) szól (Kisfaludy Károly *szov-all* igét pro *declamare* használta) beszé-l, kapá-l, kaszá-l, csodá-l, elmé-l, vissza-l, művel (miv-el), patkó-l, szapú-l, köpű-l, sajná-l, harcz-ol, hurcz-ol, béké-l, nyerge-l, szégyen-l (szégyen-el) aján-l (aján-ol) remény-l, gyakor-l, nehez-el (nehezt-el) hazudt-ol, drág-ál, keves-el, kor-ál, jov-al, jövőnd-el, sok-al, rövid-el. Ezek közül sokan csak a' határozott alakban használtatnak, mellyekben némelylek a ragot fölösen szokták megkettőztetni, és Kresznerics-csel *all-ja*, *ell-i* ragot a' *Semiotica* ellen inkább képeznek, vigyázatlanul követvén a' hibás nyelvdívatot, mint a' nyelv' természetéből következtethetnének. Helytelenül kapta fel a' nyelvszokás engeszt-el, vigaszt-al hosszabított igéket is; mert engeszt, vigaszt, tapaszt, magaszt már úgy is cselekvők, de e' hibát ma már jobbítani nehéz.

c) Ugyan ezen rag ik-es középrendű igéket szűl a' főnevekből, mellyek magokban megmaradó, és másra kinem ható cselekvést jelentenek, mint: zaj-l-ik, por-l-ik, haj-l-ik, fej-l-ik, pár-l-ik (pál-l-ik) osz-l-ik, fes-l-ik, kín-l-ik, sín-l-ik, háram-l-ik, baj-lik, vilám-l-ik, csillám-l-ik, sikam-l-ik, hajnal-l-ik, stb. mellyeket *ik* nélkül használni helytelenség, mint: por-ol, fes-el, osz-ol 'stb. rosszul használtatnak. Ide tartoznak: om-l-ik, rom-l-ik, bom-l-ik, döm-l-i-k, öm-l-ik, hám-l-ik, him-l-ik, im-l-ik, szám-l-ik stb. mellyek *t* raggal szövetkezvén mivelőkké lesznek, és *m* betűjüket *n*, *t*-vel hason ajkú betűre változtatják, p. o. on-t, ron-t, bon-t 'stb.

d) ik-es igéket alkot a' szint jelentő társnevekből, melyek *kezdő*, vagy *látzó* értelmet az *el* ragnak megkettőztetése által jelentenek, mint: sárga-ll-ik, kék-ell-ik, fejr-ell-ik, zöld-ell-ik, feketé-ll-ik, piros-oll-ik, szürké-ll-ik 'stb. De egyszerűen így is divatoznak: fejr-l-ik, piros-l-ik, veres-l-ik 'stb.

IV. *Úl, űl* igealkotó (mert mint névmódosítóról máshol szólok) magokban mivelődő középrendű igéket szül

a) *d* végzetű elnémult gyökerekből, mint: bód-úl, buzd-úl, lód-úl, kond-úl, csönd-úl, pend-úl, mozd-úl, ind-úl, ford-úl, széd-úl, zend-úl, csöd-úl 'stb.

b) más elévült főnevekből is, mint: rém-úl, tan-úl, gyarap-úl, vír-úl, pír-úl, gyógy-úl, ür-úl, fesz-úl, ker-úl, hár-úl 'stb.

c) mindennemű, de kivált *as* ragú társnevekből, és a' kitüntetőkből (ex Comparativis) p. o. szép-úl, kék-úl, bus-úl, görb-úl, csuny-úl, jov-úl, csendes-úl, lapos-úl (nem lap-úl) üres-úl, nedves-úl, nagyobb-úl, kisebb-úl, könnyebb-úl, nehezb-úl, öregb-úl, 'stb. Nagy tehát a' különség a' joval és jovúl, öreg-el és öreg-úl; kicsinyel és kicsiny-úl 'stb. közt.

V. *Ól, öl, és úl, űl* igehatározókat alkotó régi ragok, és külön értelemmel bírnak, mert az *ól, öl* végűek ezen kérdésre: *honnan?* Az *úl, űl* végűek pedig erre: *hol?* felelnek: p. o. al-ól, al-úl, fel-ól, fel-úl, föl-úl, föl-öl, hát-úl, hát-ól, meg-öl, mell-ól; más tudniillik hát-úl fekszik, más hától hozta elő, a' mit a' nyelvszokás ma már *ról, röl* raggal toldva így ejt: hátólról hozta elő, ámbár elég ez: hát-ól hozta elő. H-lyenek: bel-úl, bel-öl (belül-em, *intimum mei*, belől-em, *ex intimo mei*) elűl, elől, túl, tól, rúl, ról, tavúl, tavol 'stb. Egyébaránt *úl, űl* közönségesen fő, vagy társnevekből alkot igehatározókat, mint: ember-úl, rút-úl, rosz-úl, gonosz-úl 'stb. ámbár ezeket is a' névmódosításhoz számlálhatni.

Észrevétel. Azon igék közül, mellyek *el* rag által származnak, számtalan származékok elnémultak, és ma csak más raggal szövetségbe divatoznak, mint: elmé-l, veté-l, vitá-l, (vita, vete) bujá-l, kurvá-l, hiz-el, bölcs-el, parázná-l, les-el, buzgó-l, erő-l, ti-lal, álm-él, tek-él (tekél-et) rész-el, szerencsé-l, szük-öl, gazdá-l stb. Ezek ma többnyire így használtatnak: elmél-ked-ik, lesel-ked-ik, részel-tet, szerencsél-tet 'stb. Honnan méltán gyaníthatjuk, hogy az *alom*, *elem* ragúak is *am*, *em* által egyenesen igékből származtak, szinte úgy, mint: fél-em, él-em 'stb. figyel-em, sugal-om, kegyel-em, kérel-em, hatal-om, tilal-om, (e' rút bűn nemedet kezdettől nyomja, nyugodni, 's boldogságodnak folyvást örvendni *tilalja* Guzmics Isidor Pannonia' századjaiban 10—11 lap) irgal-om 'stb. Az illy elnémult igékből némellyeket a' jelenkor már életre támasztott, mint figyel, tilal, elmél, sugal 'stb.

9. §. *LY*.

Ály, *ély*, néha *oly*, *öly* homályos értelmű rag a' főnevekből kicsinyezett, az igékből elvont értelmű főneveket alkot, mint nevekből: gömb-öly, gomb-oly, hömp-öly, hom-ály, lapály, dag-ály, szug-oly, cseg-ely, szesz-ély, erd-ély, tám-oly, seg-ély, gyám-oly, rög-öly, szem-ély, sereg-ély, tereb-ély 'stb. Igékből: fog-oly, oszt-ály, szab-ály, rejt-ély, akad-ály, ragad-ály, asz-ály, vesz-ély, szeg-ély 'stb. Az idegen neveket is megmagyarosítja, mint: barbély, (franczia *barbier*) krist-ály, kast-ély, fort-ély, krist-ély, fust-ély (fustis) pendely, pintely, erkély. Ide tartozik: ereklye, (reliquiae).

10. §. *M*.

Em, *am*, *om*, *öm* az elnémult főneveket új életre támasztja; az igékből pedig főneveket alkot; p. o. ör-öm (ür-öm tán a' német *Bermuth*-ból, mal-om, latin *mola*, német *Mühl*) kör-öm, vid-ám, ver-em (heber *vor*) csill-ám, bizodal-om, víjadal-om, díjadal-om, el-em (el, *principium*; apud orientales *Deus-ceu principium*

omnium rerum) álom (heber *chalom*) 'stb. Igékből: csusz-am, foly-am, érd-em (érd-ik) vagy-om, fut-am, él-em, kell-em (kell-ik, kell-ő) hull-am, fájdalom, tilal-om, sugal-om, figyel-em, hall-am, vall-am, tud-am, lát-am, ficz-am, ir-am, huz-om, hisz-em (egy huzom-ban, azon hiszem-ben volt). Elnémultak ezek: vet-em, sik-am, fog-am, hár-am, szól-am 'stb. és csak származékaikban élnek, mint: sikam-lik, háram-lik, vetemedik, iramodik 'stb. Ide tartozik vér-em, honnan vérm-es.

11. §. N.

En, an, on, ön igehatározó rag, melly az arab és török nyelvben is föltaláltatik (lásd az említett *Török Grammatikát* pag. 70) módot jelentő, 's e' kérdésre: *hogyan?* felelő igehatározókat képez társnevekből, és részesülőkből; p. o. kedves-en, rég-en, ig-en (*ig* az *ig-aznak* is gyökere, 's azért *jog*, vagy *ig* egyet jelent, tehát ha elmellőzőm is, hogy *Recht*, *le droit* (droa) is elősegítheti a' *jo-g* jó-ból származott nevet, már maga magában *ju-t* kifejezi) bátr-an, rögt-ön, nőtt-ön, irvá-n, kérvé-n, sűrű-en (sürven, mint bőven) hiú-n, 'stb. Főnevekből azomban csak ritkán, és többnyire elnémultakból; mint: rég-en, kor-án, szük-en (szükös-en helyett) költs-ön, stb. Nem tartoznak ide ezek: be-nn fő-nn, fe-nn, le-nn, kü-nn 'stb. mellyek *onnu, ennu, önn* helyrag által alkottattak, és e' kérdésre: hol? mi-nn? felelnek. Külömbözik még is ettől az *an, en* többes rag, melly az aram nyelvben mindenütt, nálunk pedig csak a' számnevekben divatozik (*l. Gramm. Joannis Nagy in Parall. §. 6. pag. 18*) p. o. hárm-an, négy-en, százan (persa *szád*) ezer-en (*hezar* persa) het-en (*heft* persa, *l. az említett Török Grammatikát* pag. 22) annyi-an, mennyi-en, hány-an 'stb.

Az *n* betű végezetre toldalék gyanánt is szolgál néha, mint: jö-n, lesz-en, visz-en 'stb. a' fél mult idő-

ben: ví-n, tű-n, lő-n, hí-n, vő-n 'stb. vive, teve, leve, hive helyett 'stb.

12. §. NY.

A' részint élő, részint elnémult főnevekből, leginkább pedig igékből *any*, *eny*, *ány*, *ény*, néha *öny*, *ony* homályos értelmű rag, nyelvhasnolóság szerint elvont értelmű főneveket képez; p. o. hev-eny, kör-öny (kör-ny) hars-ány, ármány (arimah) köm-ény (heber *kamon*) törv-ény (heber *törah*) márv-ány (persa *marah*) sov-ány, por-ány (hangosban: por-h-ány) tak-ony (lapon tat, tat-ony; Révai *Antiquitates* pag. 83) lap-ony, lep-ény, lep-eny (lapony-ag, lepeny-eg) példá-ny, er-ény, erő-ny (erény, mint erdély) rőd-öny 'stb. *öny* ragúak ezek a' helységek' nevei: Bő-ny, Sző-ny, Bőd-öny, Bök-öny, Bör-öny, Böh-öny (Bő-hony) Csöt-öny, Csöp-öny, Döb-öny, Döj-öny 'stb. korá-ny, assz-ony (*ischa* heber, *ansza* arab) ar-ány (aur-um) tor-ony (turr-is) vír-ány, cser-ény, horg-ony 'stb. Igékből: foly-ány, vág-ány, lel-ény, lep-ény, köt-ény (*ketonet* heber) szöv-ény (tán egy a' szöv-ény szóval) növ-ény, lé-ny (lő-ny semmi esetre nem helyes, mert ha a' nyelvhasnolóság ellen félmúlt lőn-ből származtatom is, még a' leve-ből csak leve-vény, és egybe huzva lény lészen, lőn-ből pedig *y* által soha nevet nem alkotunk, mert *y* betű nyelvünkben voltaképen nincs) — Továbbá valamint *d*, úgy *eny* rag is a' helységek' neveiben igen gyakran előfordúl; p. o. Ab-ony, Ad-ony, Ap-ony, At-ány, Ad-ány, Bak-ony, Bar-ány (Bor-anya) Báb-ony, Beles-ény, Csab-ány, Csák-ány, Dor-ány, Dom-ony, Ercs-ény, Foks-ány, Góg-ány, Het-ény, Szécs-eny, Eberg-ény, Hars-ány, Lad-ány, Iv-ány, Sur-ány, Kelecs-ény, Om-ány, Vezek-ény, Zsad-ány 'stb. Tán, mivel a' keletiek a' városokat anyának szokták nevezni, vagy le-ány-nak; l. Jahn *Archaeologia Antiquit. Hebraicarum*.

Ony, eny társnév-alkotó magában homályos rag, melly az *ék* ragú elvont nevekből társneveket képez, és annak értelmét oltja a' gyökérbe, mellyhez függed, hogy az könnyen, vagy hamar történik, mint: düledék-eny, töredék-eny, termék-eny, hajlék-ony, feledék-eny stb. Az új írók azomban ma már *ékony, ékeny* öszszetett raggal élnek az illy nemű társneveket egyenesen igékből alkotván; helyesen-e, nem tudom; de hogy igéből soha társnevet nem szoktunk alkotni, azt a' nyelvhasonlóság tanítja.

Végre megjegyzem itt: hogy biz-ony, alacs-ony, által-ány stb. főnevek inkább, mint társnevek; mert bizony-os, által-ány-os ezek a' melléknevek.

13. §. P.

Ap, ep, homályos értelmű rag, úgy látszik, hogy ez ap-ad igének gyökerével egy; részint nevekből, részint igékből alkot főneveket, mint: al-ap, ker-ep, köz-ep, csill-ap, térd-ep, ül-ep, isz-ap, tel-ep, áll-ap, kel-ep stb.

14. §. R.

Ár, ér névalkotó rag, valamint a' persa, német, sőt deák nyelvben is (mur-ár-ius, rhed-ár-ius, ferr-ár-ius, Bind-er, Schloß-er stb.) úgy szinte nálunk is személyes főneveket alkot, mint: kád-ár, baj-ár (régí szó baj-nok) vez-ér, mesz-ár, kulcs-ár, csal-ár, buv-ár, tim-ár, husz-ár, csisz-ár, bujt-ár, kaszn-ár, csapl-ár (csapol-ár) csapod-ár, fellajt-ár (Berreiter, tán helyesb volna: előhajt-ár). Nem tar-toznak ide: kop-ár, foly-ár, ócs-ár (ócsú-ár) sziv-ár-vány (ezt azon balvélemény szülhette, mellynél fogva hitték a' tudatlanok, hogy az-árt, a' vizet föl szíja, azért sziv-árványnak nevezték) kend-er stb.

Ar, er ör, néha *ér* homályos értelmű rag, többnyire néma gyökerekből alkot cselekvő igéket, mint: hab-ar, zav-ar (zaj-ar helyett) kav-ar, kés-ér, dics-ér, kap-ar (heber. *kaphar*) kot-or (heber. *kotor*) gyöt-ör, tip-or, vak-ar, igé-r, facs-ar, had-ar stb.

15. §. S.

I. *As, és*, magában homályos értelmű névalkotó rag (főltaláltatik a' török nyelvben, így a' többször említett Grammatikának 18-dik lapán olvasom: *Der Name, welcher die Handlung eines Gegenstandes bezeichnet, wird gebildet durch Hinzufügung des jö, s, oder jö is, ys, us, z. B. sewis (szeretés) stb. a' nyelvhasznosság' utmutatása szerint minden nemű, még középrendű igékből is a' hangrendnek alapszabályait hiven követvén cselekvést jelentő főneveket alkot, és illy nevek annyira előnték a' deáknak követése mellett honi nyelvünket, hogy velök gyakran, midőn *t* ragú elvont nevet kellene használnunk, akkor is helytelenül, és hibásan élünk; ilyenek p. o. ad-ás, vev-és, aluv-ás, nyugov-ás, tanácskoz-ás, hat-ás, verhet-és, üthet-és, adhat-ás stb.*

II. *As, es, os, ös* homályos értelmű rag (mellyet Révai az arab *zu*, praeditus társnévvel egynek tart, lásd *Antiquit. Litt. Hung.* §. 101. p. 198—199. vagy tán inkább egy a' keleti *jesch*, deák *es*, német *ist* igével, és mint rag, valamivel bírót, *aliquid habens, possidens* jelent) minden nemű főnevekből ugyan, de különösen az *em, et, ség* raguakból, ugyan ezen főneveknek tulajdonságát jelentő társneveket képez, mint: nedű-es (nedv-es, habens humorem, est illi humor, humore praeditus est) kedű-es (kedv-es) bú-s, gond-os, becs-es, keserű-es, (keserv-es) figyelm-es, kegyelm-es, hatalm-as, félelm-es, bánat-os, nyeret-es (nyert-es) nemzetes, élet-es (élt-es) drágalat-os, tudat-os, adat-os, járat-os (járt-os) tisztelet-es, csodálat-os, természet-es, ahí-

tat-os, (ájt-at-os, á-ít-at-os helyett) bámúlat-os, bizat-os (bizt-os) tekintet-es, állat-os, állhat-at-os, végezet-es stb.

b) Különösen a' társnevekből olly társneveket alkot, mellyek valamelly tulajdonságot nem egészen, hanem csak bizonyos részben, kicsinyezve lágyított értelemmel jelentenek; p. o. kék-es (tehát nem egészen kék, hanem csak kék-sége van) fejr-es, sárgás, sötét-es, zöld-es, szőkés, lágy-as, drágás, beteg-es, boldond-os, szent-es stb. Illyen alakú társnevek válnak a' részesülőkből is, mellyek gyakran köz főnevek helyett is használtatnak; p. o. tudós, kapós, ugrós, szopós, nyúlós, *szédelg-ős, szivós, kerengős, állandós, csiklándós, ficzkandós stb. Illyenek ezek is: magyaros, német-es, úri-as, bécsi-es stb. (habens habitudinem Hungarorum, Germanorum, Dominorum, Viennensium etc).

c) Ezen rag által lesznek illy nemű számnevek is; egy-es, tiz-es, száz-as, ezer-es, husz-as stb.

d) Végre ezen rag által alkottatnak számtalan műveseknek, tiszteteknek, mesterembereknek személyes köznevei, tudnillik azon fő tárgyat jelentő nevekhez járulván, mellyekkel az illy személyek bánnak, foglalatoskodnak; p. o. kalap-os, vám-os, erdő-s, kocsi-s, csikós, üveg-es, asztal-os, kaszás, borjú-s, tehen-es, kárpít-os, gulás, keztyű-s, bolt-os, orv-os, ezred-es, harminczad-os stb.

III. *Só, ső* némi igehatározókból olly társneveket alkot, mellyek elejébe *leg* tétetvén azonnal superlatívussá válnak, mint: el-ső, föl-ső, túl-só, bel-ső, kül-ső, al-só, hátul-só, vég-ső, szél-ső, innen-ső stb.

IV. *Ast, est a' va, ve* ragú állapot' jegyzőkből, gyakran más nevekből is módot jelentő igehatározókat képez, mint: bizvá-st, nézvé-st, fogvá-st, nyugvá-st, lépvé-st (lép-ést) kép-est, öröm-est, oldal-ast, látam-ást, stb.

Jegyzet. Némellyek *as*, *es os* által igéket is alkotnak, mint: rep-es, fut-os, tap-os, foly-os; de ezek követésre nem méltó, valóban szükségtelen szülemények.

16. §. SZ.

Asz, *esz* névalkotó homályos értelmű rag, mely majd élő, majd néma gyökerekből főneveket származtat; p. o. dug-asz, vál-asz, rag-asz, kap-asz, ak-asz, rug-asz, eresz, rek-esz, tám-asz, szak-asz, dül-esz, tap-asz, pan-asz, foh-ász stb. Ide számláltatnak: dob-asz, (jól lakott, vagy nagy hasú, kövér ember) csik-asz, (nyul-ánk) stb.

Ász, *ész* igealkotó homályos értelmű rag, mely különösen magára vonja a' nyelvizsgálónak figyelmét, és pedig annyival is inkább, hogy próba kőre tehesse t. i. valljon nyelv-ész *philologus* helyett használható szó-e? — Ámbár homályos értelmű rag az *ász* *ész*, nyelvünk' hasonlósága még is oda vezet, hol Révai járt, hogy tudnillik látható tárgyat jelentő főnevekhez adatván, azokkal bánó, azokra gondot viselő személyes közneveket alkot. — Ezen észrevétel még mindazáltal nem fejt meg ime' kérdést: valljon honnan eredhetett az, hogy illy származatú nevek egyszer'smind igék? Illy nehezség mellett sokaig töprenkedvén, végre a' keleti nyelvekhez folyamodám világosító fáklyáért, melyet tán elfogadhatónak ítélend a' tudós Társaság. Állatásom tehát az *ász*, *ész* ragról a' következő:

*) Hogy egyedül látható tárgyat jelentő főnevekből, (és soha igékből) származtat ik-telen cselekvő igéket, a' mellyek a' személy által bizonyos látható tárggyal való bánást, arra való gondviselést, és vele foglalatoskodást jelentenek: p. o. agar-ász, bány-ász, ág-ász (széphangzat szerint ág-ész) bogar-ász, ad-ász, bagly-ász, csekly-ész, cserk-ész, csig-ász, madar-ász, csik-ász, eb-ész, eger-ész, galamb-ász, gyöngy-ész,

hal-ász, fá-ész. (fá-ász) hangy-ász, köv-ész, rév-ész, méh-ész, fűv-ész, fűr-ész, lov-ász, nyúl-ász, rák-ész, (rák-ász) récz-ész, sólym-ász, fetv-ész, tev-ész, tyuk-ász, nyűv-ész, vad-ász, epr-ész, hern-yász stb.

^{b)} Az illy igék egyszer'smind köznevek, de illy alakban nem egyebek, mint kurtított részesülők; p. o. vad-ász (vad-ász-ó helyett) nyűv-ész (nyűv-ész-ő) stb. Ez nyelvünk' keleti természetében alapszik, mert illy nemű kurtítások az araboknál különösen divatoznak; de erre nem megvető okot ad az, hogy: vadász-ó, révész-ő, egerész-ő stb. részesülőket egész alakukban mint a' pór' szájában, mint az íróknál igen ritkán hallani, vagy olvasni. Honnan kitetszik, hogy hang-ász, ügy-ész (ügyvéd helyett) nyelv-ész (philologus helyett, de nyelves helyett sem) helytelenek, mert hang, ügy, és *nyelv* nem láthatók; — helytelenek: ir-ász, költ-ész, löv-ész, mert igéhez *ász*, *ész* rag nem függed; nem lehet ellenvetés gyanánt fölhozni ezeket: bám-ász, mer-ész, fűr-ész, hadar-ász, fűtör-ész, mert *bám* név, valamint fűrge, vagy fűrke is név, merész-ik ige, melly hihetőleg a' *meri* keleti szóból származott; — azután egykétszó olly sok ellen nem szűl nyelvhasznóságot. — Innen érthetni tovább, milly szörnyű szülemények ezek? *nyelvész-et*, *hangász-at*; valljon ige-e *hangász*, *nyelvész*? — nem; — már pedig *at*, *et* csak igéből képez elvont főneveket; 's azért helyesek ezek: vadász-at, fűvész-et, nyúlász-at, madarász-at stb. — Vannak azomban némellyek a' kurtított részesülők közt, mellyeket a' hatalmaskodó nyelvdivat ma már mint igéket magokban nem használ, hanem *ked-ik* raggal szövetkezve; p. o. kertész-ked-ik, kan-ász-kod-ik, tyukász-kod-ik stb.

Sza, *sze*, úgy látszik, magában gyorsító, vagy nyomosító értelmet rejt, mint mond-sza, ad-sza; a' mi csak a' köz nyelvdivatban uralkodik, íróknál ritkábban; vagyon még két származéka: no-sza, ne-sze.

17. §. T.

At, et névalkotó rag, melly az *ás, és* raggal épen ellentételben áll; mert a' melly igékből ez cselekvő, amaz szenvedő, vagy is elvont, független neveket (substantiva absoluta) képez, mellyek hajdan, míg elődink nyelvünket deák rámaára annyira nem csigázták, gyakrabban előjöttek (*l. Révai Antiquitates Litt. Hung. §. 101. pag. 197 — 199*); mostani íróink azomban ezeket, mint kívánatos, ismét új divatba hozzák. Illyenek: tapasztal-at, jár-at, men-et, kel-et, feszül-et, biz-at, mond-at (de nem mondol-at, sem arczul-at, mert mondol, arczal ige nincs) fordul-at, indul-at, jöv-et, tev-et, (té-t) hivet (hít) levet (lét) tür-et, fuv-at, nyil-at, gyúl-at, lát-at (egy lát-atra megismért) ül-et, kezd-et, ad-at, borúl-at stb. — Az illy főnevekből *as* által valamivel bíró: ellenben *lan* rag által ugyan attól megfosztott értelmű társnevek válnak; p. o. csodálat-os, fordulat-os, hasonlat-os, gyalázat-os, foganat-os stb. fosztott, vagy tagadó értelműek, háladat-lan, kellet-len, főzet-len, hallat-lan, látat-lan, szövet-len, szünet-len, felelet-len, növet-len (nőt, növet helyett, és innen nőt-len; mint hit-len, ét-len, ít-lan, tét-len stb.) fütet-len, turat-lan, tapasztalat-lan, szántat-lan, hivat-lan, töltet-len stb. Helyes tehát a' *hatat-lan* is, mert valamint helyes: *hat-ás*, úgy helyes: *hat-at* is, mellyből leszen *hat-at-lan* (impenetrabilis); *het-és*, *het-et-len* hangrend szerint a' származékokban, 's azért valamint helyesek ezek: hal-hat-at-lan, tel-het-et-len stb.; úgy ellenben helytelenek ezek: lehet-len, csal-hat-lan, hal-hat-lan stb.

At, et cselekvő, vagy cselekedtető ige alkotó (*ít-ről* mint világos értelmű, *tat-tet-ről* mint összes tettről a' második czikkelyben) minden középrendű igékből, mellyekhez járul, cselekvőket, cselekvőből pedig cselekedtetőket alkot, 's azért, ha *t* betű, mint

rag valamely igében föltaláltatik, tagadhatatlan, hogy cselekvő, vagy cselekedtető ige; hangát, kivált *l*, *m*, *n* végzetű igékhez szövetkezvén, igen gyakran kiugratja, az *ed* ragú ik-telen igéknek pedig *d* betűjüket is kiugratja maga hangával együtt, vagy is *sz* betűre változtatja; p. o. pattan-t, csetten-t, bon-t, terem-t, bán-t, apasz-t (apad) epesz-t, köpesz-t, ad-at, ír-at, fog-at, hord-at, ver-et, köt-et, főz-et, ropog-at, kopog-at stb.

Ta, *te*, vagy egyes *t* igehatározókat alkot, mint: gyakor-ta, százszor-ta, szín-te, hajdan-t, régent, kin-t, ben-t, alan-t, fön-t, fen-t, ujon-t, uj-dont stb.

18. §. TY.

Tyú, *tyű* homályos értelmű névalkotó rag; főneveket majd nevekből, majd igékből csinál melyek többnyire hangot adó, lóggó, vagy függő eszközt, vagy testi ruházatot jelentenek; p. o. sark-an-tyú, kösz-ön-tyű, pattan-tyú, csenget-tyű, töpör-tyű, kézen-tyű (kez-tyű) tyú-tyú (a' természeti hangból, mint pin-tyű, és kicsinyezve: pin-tyű-ke) függet-tyű, leppen-tyű stb. Ujabbak: mely-en-tyű, fej-en-tyű, derek-an-tyú, hű-tyű (Kazinczy használta) fogon-tyú, kelen-tyű stb. Helyesek-e? — ? —

19. §. V.

I. *Ú*, *ű* rag (melly alatt, mint máshol megmutattam, *v* betű nyugszik) többnyire néma gyökerekből nemz főneveket, mint: tan-ú, gyür-ű, lap-ú, háború (bucs-ú, bocsa, bócsa) csöp-ű (stup-a) esk-ű, bor-ú, der-ű, becs-ű, ár-ú, gyep-ű, gyűsz-ű, ür-ű, söpr-ű stb.

II. *Ú*, *ű* társnévalkotó rag, magában homályos, minéműséget jelentő társneveket alkot, melyek azonban mindenkor a' minéműséget meghatározó társnevek' társaságában szoktak megjelenni; p. o. arany száj-ú,

két láb-ú, nagy esz-ű, szép lelk-ű stb. Vannak azomban magokban megállhatók is, mellyek néma főnevekből származnak (ezeket a' mostani írók új életre hozni törnek) mint: dombor-ú, szomor-ú, keser-ű, gömböly-ű, gyönyör-ű, nyomor-ú, sovany-ú stb.

20. §. Z.

Az, ez, és zi homályos értelmű névalkotó rag; tudtomra ezeket hozta létre: szű-z (szúl) tű-z, fű-z, ig-az, (ig-tat helyes, de ik-tat is jó, melly annyit tesz, mint ik-ez, vagy ék-ez, belé ik-tat-ja, ik-ezi) lak-zi, ját-zi, ezt ma ját-szi-nak írjuk.

Öz, (az öz-ön főnévnek hihetőleg gyökere) oz, ez homályos értelmű igealkotó rag; Révai által is megjegyzett nyelvhasonlóságból annyi még is bizonyos, hogy gyakorlatos értelmet rejt magában. (*Lásd Antiquitates Litt. Hung.* §. 99. p. 106) Erről tudnunk kell, hogy:

a) Az igékből gyakorlatos értelmű igéket, közép-rendűeket, vagy cselekvőket, ik-eseket, vagy ik-teleneket alkot, mint a' millyen a' törszök-ige, mellyhez járúl; p. o. önt-öz, hord-oz, kiált-oz, köt-öz, old-oz, told-oz, szakad-oz, marad-oz, ingad-oz, akad-oz, apad-oz, árad-oz, áld-oz, borzad-oz, hasad-oz, reped-ez, hervad-oz, fonnyad-oz, csikland-oz-ik, álmad-oz-ik, hazud-oz-ik, ficzkánd-oz-ik, hügy-öz-ik stb.

b) Nevekből cselekvő ik-telen igéket alkot, mellyek szinte gyakorlatos értelmet rejtenek magokban, és a' gyökének értelmét hiven megtartják, úgymint a' cselekvésnek eszközét; p. o.

aczel-oz.	álm-oz.	ágy-az.	árnyék-oz.
aj-az.	angyal-oz.	álgyú-z.	bál-oz.
ajándék-oz.	arany-oz.	áll-az.	békó-z.
alá-z.	arány-oz.	apró-z.	bélyeg-ez.

bilincs-ez.	bizony-oz.	bibor-oz.	bog-oz.
boglár-oz.	bogrétá-z.	bor-oz.	bors-oz.
bot-oz.	bólt-oz.	bög-öz.	betű-z.
bugyolá-z.	buká-z.	bundá-z.	bub-oz.
bugá-z.	bütü-z.	czél-oz.	cziczomá-z.
czím-ez.	czitorá-z.	czukr-oz.	csatá-z.
cser-ez.	cserep-ez.	csigá-z.	csomó-z.
csuklyá-z.	csunya-z.	darab-oz.	dárdá-z.
dereglyé-z.	deszká-z.	disznó-z.	dögöny-öz.
duská-z.	dűl-öz.	egy-ez.	eper-ez.
ernyő-z.	ezüst-öz.	éj-ez.	ék-ez.
ér-ez.	fal-az.	fej-ez.	fel-ez.
föl-öz.	férj-ez.	főveny-ez.	füst-öz.
ganaj-oz.	gaz-oz.	gyertyá-z.	gyom-oz.
gyöm-öz.	gyémánt-oz.	gyűrű-z.	hab-oz.
hajó-z.	határ-oz.	háj-az.	háló-z.
hám-oz.	hegy-ez.	hely-ez.	him-ez.
ideg-ez.	irány-oz.	igé-z.	jegy-ez.
jel-ez.	jeg-ez.	kalán-oz.	káposztá-z.
kedv-ez.	kenyer-ez.	kettő-z.	koszorú-z.
kölcsön-öz.	kömény-ez.	könnyű-ez.	köv-ez.

'stb. 100, melyből a' nyelvhasznosság már eléggé kitűnik.

°) Ha pedig ugyan ezen rag által olly igéket alkotunk, melyek magokban maradó, és másra nem ható cselekvést jelentenek, *ik*-kel megtoldatnak; p. o. vér-z-ik, hab-z-ik, por-z-ik, raj-z-ik, csillag-z-ik, dob-z-ik, faj-z-ik, bimbó-z-ik, virág-z-ik 'stb. 'S ezek középrendűek, különböznek a' cselekvőktől: vér-ez, hab-oz, faj-oz, raj-oz, por-oz, virág-oz 'stb. Az illy *ik*-es igék tudniillik, valamint az / ragú *ik*-esek is többnyire személytelen igék helyett használatnak, mint: havaz-ik, eső-z-ik, csillám-lik, villám-lik 'stb.

21. §. Zs.

Zsi névalkotó ragnak csak két származéka ismértetes előtttem, mint: kap-zsi, leb-zsi; ha csak ide nem számlálhatjuk a' következőket: tör-zs, hor-zs, pör-zs, mor-zs, dör-zs, honnan: tör-zs-öl, morzs-ol, horzs-ol, pörzs-öl, dörzs-öl 'stb.

Ezek az egyszerű, homályosb értelmű ragok.

II. C z i k k e l y.

Az összetett, vagy világosb értelmű szóalkotó Ragokról.

1. §.

Bál, beli.

Bál; *ba*, és *el* ragból tétetett össze; tudtomra csak négy kicsinyezett értelmű gyakorlatos igét hozott létre: nyír-bál, kia-bál, csó-bál, ló-bál.

Beli, ma is élő, *bél*, és *i* ragból álló társnév, főnevekből belső tulajdonságot, minéműséget jelentő társneveket képez; maga mindenkor változatlan marad, és a' gyökérben, mellyhez járúl, sem okoz változást; p. o. ház-beli, kert-beli, láb-beli, vár-beli 'stb. Illyen természetű rag az *évi* is, melly a' rendes számokból időt, esztendő-t jelentő társneveket csinál, mint: harmad-évi, negyed-évi, ötöd-évi 'stb.

2. §.

Iczka, acska.

Icz-ka, *ocz-ka*; *acs-ka*, *ecs-ke*, *öcs-ke*, két kicsinyező ragból állott össze; az első csak e' szóban: lap-iczka, lap-oczka él; a' másik nagy divatban van, és a' lehető legkicsinyebb értelmet oltja a' nevekbe, mint

madar-acska, galamb-ocska, hal-acska, leány-ocska, für-öcske, nyul-acska, vereb-ecske 'stb.

3. §.

Dad, *adalom*, *edel*, *döz*, *dácsol*, *dekel*.

Dad, *ded*, az *ed* kicsinyezőbből van kettőztetve, és közönségesen a' társnevekbe, ritkábban oltja az ige-határozókba a' kettőzve kicsinyezett értelmet; p. o. édesded, könnyű-ded, kis-ded, el-dőd, apró-dad, távuldad, távól-dad 'stb.

Adalom, *edelem*, három ragból állott össze, és Révai' vitatása szerint igékből, ritkábban nevekből, személyes főneveket képez; p. o. ur-adalom, bír-odalom, lak-odalom, áll-adalom, biz-adalom, fej-edelem, győz-edelem, sok-adalom, ví-adalom (vij-adalom), dí-adalom (dij-adalom), vesz-edelem, tür-edelem, kés-edelem 'stb.

Edel, *adal*, vagy hangugratva *del*, *dal*; az *ed* kicsinyező név-, és *el* ige-ragból állott össze, 's azért cselekvő kicsinyezett értelmű igéket képez; p. o. vagdal, szeg-del, tör-del, fur-dal, szab-dal, fáj-dal 'stb.

Doz, *dez*, *döz*, hasonlóan az *ed* kicsinyező, és ők gyakorlatos ragból támadt, 's az igék' mibeműségéhez, mellyhez függed, szabva majd *ik*-es, majd *ik*-telen kicsinyezve gyakorlatos igéket alkot; p. o. csíp-dez, kap-doz, pök-döz, fog-doz, lök-döz, ing-adoz, ugr-adoz-ik (ugr-ik), boml-adoz-ik (boml-ik), öml-edez-ik, es-edez-ik 'stb. Illyeneket: fog-dos, kap-dos, szök-dös 'stb. a' szokás fölkapván, néha íróknál is olvashatni, ezekben a' z t. i. s-sel fölcseréltetett. Ide tartozik *edz*, *ódz*, *ödz*, melly edez, odoz, ödöz-ből egybehuatván kicsinyezve gyakorlatos *ik*-es középrendű igéket képez; p. o. harap-ódz-ik, nyargal-ódz-ik, kér-ödz-ik, fog-ódz-ik, nyujt-ódz-ik, gyep-edz-ik 'stb.

Dácsol, *décsel*; *ed-écs* kicsinyező, és *el* ige-ragból lett, 's azért kicsinyezett értelmű igéket, és pedig

ik-teleneket igékből származtat; p. o. *vag-dácsol*, *szők-décsel*, *nyög-décsel*, *buk-dácsol* 'stb.

Dekel, *dokol*, *dököl*, három ragból áll, az igékből mívoltukhoz szabva majd *ik*-es, majd *ik*-telen kicsinyezve gyakorlatos igéket csinál; p. o. *öl-dököl*, *ér-dekel*, *fúl-dokol*, *hal-dokol* (*ful-dok-l-ik*, *hal-dok-l-ik*) *tündök-l-ik* (*tün-ik*) *nyel-dekel* 'stb.

4. §.

Gál, *dogál*, *ogat*.

Gál, *gél*; *eg* gyakorlatos, és *el* mivelő igeragból állott össze, 's azért még a' középrendű igékből is gyakorlatos cselekvőket képez, p. o. *ad-ogál*, *dor-gál*, *foly-ogál*, *vakar-gál*, *keres-gél*, *ir-ogál* 'stb. Ezen rag helyett közönségesen *kál*, *kél* kicsinyezve gyakorlatos igeraggal élünk.

Dogál, *degél*, *dögél*, három külön ismért ragból tétetett össze, 's azért a' törzsök igébe, mellyhez ragad, kicsinyezve gyakorlatos cselekvés' értelmét oltja, p. o. *jár-dogál*, *fuj-dogál*, *foly-dogál*, *men-degél*, *ed-degél* (*esz-degél*), *id-dogál*, *jő-dögél*, *lő-dögél* 'stb.

Ogat, *eget*, *öget*; *eg* gyakorlatos, és *et* cselekvő igeragból áll; és mindennemű igéből, sőt nevekből, pusztá hangokból, néma gyökerekből is gyakorolva cselekvőket alkot; első hangát valamint az *el*, és *öz*, úgy az *eg* rag is gyakran kiugratja; p. o. *húz-ogat*, *ir-ogat*, *mer-eget*, *tölt-öget*, *hunyor-gat*, *felel-get*, *hagy-ogat*, *ev-eget*, *iv-ogat*, *löv-öget*, *ölt-öget*, *tap-ogat*, *lop-ogat*, *közel-get*, *édes-get*, *rag-gat* (*rak-gat* és *rak-ogat* közt különbség van, valamint *szag-gat*, és *szak-ogat* közt is), *ter-eget*, *hit-eget*, *has-ogat*; némelykor az *n* lágyító betűt is közbe veti, mint: *öbl-önget*, *ker-en-get* 'stb.

5. §.

H a t.

Hat, het, világos értelmű, ma is élő ige (potest, penetrat) mindennemű igékhez ragadhat, azon egy észrevétellel, hogy az *ik*-es igéknek ezen támadékuk' elejébe tétetik; p. o. ad-hat, ir-hat, lop-hat, nyom-hat, üt-het, ver-het; dicseked-het-ik, származ-hat-ik, kíváncz-hat-ik, öltöz-köd-het-ik 'stb. Ritka és szép tulajdonsága ez nyelvünknek, bár ellene annyi hibát ne követnének el, midőn p. o. a' megtart-hat-ni, megir-hat-ni, megnyir-hat-ni, elolvas-hat-ni 'stb. helyett rútúl majmoljuk a'Deákot és Németet így: meg lehet tartani, meg lehet írni, meg lehet nyerni, meg lehet tenni, el lehet olvasni 'stb. Még is ezekben: lesz, tesz, visz, vesz, hisz, eszik, iszik, a' *le, te, vi, ve, hi, e, i*, egyszerű gyökerekből lesz tehetős ige: le-het, te-het 'stb. a' *d* ragú, és *sz*-szel változtatva használt igékben pedig a' *d* ragú gyökérhez járúl; p. o. dicseked-het-ik, álmod-hat-ik 'stb. Végre magából a' *hat* igéből is csak akkor leszen tehetős, ha megkettőztetik: hat-hat, honnan: hat-hat-ó, hat-hatat-lan (impenetrabilis) hat-ható-s 'stb.

6. §.

Kál, kedik, közik, ékony.

Kál, kél; *ka*, és *el*-ből összetett rag, 's mivel igékhez ragad, azért azokba kicsinyezve gyakorlatos értelmet önt; p. o. ir-kál, jár-kál, mász-kál, szúr-kál, fúr-kál, túr-kál, búj-kál, váj-kál 'stb.

Kedik (ket-ed-ikből egybe húzva) gyakorlatos világos értelmű rag, leginkább az *ász*, és *as* ragú fő, és társnevekből, vagy *l* ragú, ma már nem divatozó igékből, és egyéb társnevekből, és igékből is középrendű igéket képez; a' gyökérbe, mellyhez függed, a' foglalatatoskodásnak, többször történt cselekvésnek a'

személyekben maradó, és másra nem ható értelmét önti; p. o. nyelves-kodik, nyájás-kodik, szorgalmas-kodik, katonás-kodik, kocsis-kodik, juhász-kodik, kertész-kodik, halász-kodik, elmél-kodik, ólál-kodik, munkál-kodik, hálál-kodik, bujál-kodik, ereszkedik, ragasz-kodik, akasz-kodik, kapaszkodik, fohász-kodik 'stb.

Közik, kezik, kozik, ismét világos értelmű rag, tudniillik egy a' *köz* ma is divatozó főnévvel, csak hogy *ik*-kel támogattatik, és a' *köz* névnek értelmét származékaiban hiven megőrzi; mert viszontágos, vagy helyesben: társas középrendű igéket alkot; p. o. barát-kozik (t. i. az, mit *barát* jelent, két személlyel *köz*-ös) tanács-kozik, üt-közik (üt-*köz*-ös két személlyel vagy többel) család-kozik, imád-kozik, avat-kozik, nyilat-kozik (a' nyilat közös lesz valakivel más által) csókol-kozik, hivat-kozik, talál-kozik 'stb.

Ékony, ékeny összetett társnévalkotó rag, melyről máshol (más-hel; *hel* tán jobb, mint hely) már szólottam, igékből alkot társneveket; p. o. fél-ékeny, jóté-kony, kár-té-kony, csal-ékeny, múlt-ékeny 'stb. Itt említést teszek a' szinte illy értelmű, és tulajdonságú *ánk, énk* ragról, mellyel azomban ma már új szavakat nem igen koholunk (koh-ács-olunk, fabricamus); p. o. él-énk, fél-énk, nyul-ánk, nyal-ánk, foszl-ánk, fal-ánk, fulánk főnév.

7. §.

Alom, leg, lál, len, talan.

Alom, elem, mellyről máshol észrevételemet már kitettem, igékből, ritkábban néma gyökerekből elvont értelmű főneveket képez; p. o. hat-alom, kegy-elem, irg-alom, árt-alom, fél-elem, kér-elem, til-alom, szer-elem (persa, és török *szer*) jut-alom, ért-elem, érz-elem, tart-alom 'stb.

Leg, lag igehatározó rag, leginkább *as* ragú társnevekből, és részesülőkből módot jelentő igehatározókat képez; p. o. futó-lag, fölös-leg, hihető-leg, oldalos-lag, közös-leg, állató-lag, tagadó-lag 'stb. *Lag, leg* magában főnév, a' mi abból tűnik ki, hogy az *as* rag által belőle társnevek válhatnak; p. o. fölös-leg-es, igen-leg-es, egyen-leg-es 'stb.

Lál, lél, lal, lel, az *l* rag, ismételve; 's azért a' nevekből, és igékből gyakorlatos értelmű igéket szűl; p. o. szám-lál (szám-ol-ból) bér-el, bér-lel, bél-el, bél-lel, szem-el, szem-lél, kér-lel, hír-lel, kém-lel, fog-lal, gyom-lál, táp-lál (táp-ol, hír-el 'stb.)

Lan, len fosztó, vagy tagadó rag, melly az *át, et* ragú igebeli főnevekből (*ex substantivis verbalibus*) tagadó értelmű társneveket alkot; p. o. tudat-lan, halat-lan, illet-len, tapasztalat-lan, töret-len, vigyázat-lan, szünet-len, várat-lan, főzet-len, fütet-len, főt-len (föv-et helyett főt) nőt-len (növ-et, nőt) ét-len, ít-lan, hit-len 'stb. Vissza tetszethetnék valakinek az, hogy én illy társneveket nem egyenesen a' gyökérből, hanem inkább az említett főnevekből származtatok; de okom erre az, hogy hosszú vizsgálat után általláttam nyelvünknek azon hasonlóságát, mellynél fogva igéből soha, de mindenkor nevekből erednek a' társnevek; a' miről kételkedni oka nem leszen senkinek, ha mérő serpenyőbe teszi *ed, ded, di, i, ony* (mert *ékony* nem régi, csak ma koholt összetett rag) *nyi, as, v*, vagy is *ú, ű, talan*, társneveket alkotó ragainkat. Jegyzetre méltó továbbá, hogy a' *lan, len* ragú társnevek néha igehatározók gyanánt is szolgálnak; p. o. szünet-len egy hűrt penget; a' természettel unat-lan elmulatja magát; várat-lan lepett meg; ártat-lan veretik; főzet-len falta föl 'stb. Végezetre *lan, len* gyakran végtoldalékul is szolgál; p. o. pedig-len, alig-lan, megint-len, míg-len, maig-lan 'stb. — Hatat-lan, hetet-lenről, melly helyett

kat-lan, het-len helytelenül használtatik, máshol szóltam.

Talan, telen, hangszóktetve: *atlan, etlen*, hasonlóan fosztó, vagy is tagadó rag *ta*, és *lan*-ból állott össze; melly általában a' főnevekhez, de gyakran a' társnevekhez is (és soha nem az igékhez) szövetkezik, egyébaránt a' hangrendnek alapszabályait követi; p. o. csín-talan, dolog-talan, faj-talan, ok-talan, hely-telen, szem-telen, világ-talan, vég-telen (de nem véghet-etlen, mert *vég-het* ige nincs) hűség-telen, hű-telen (hiv-telen) bátor-talan 'stb. Ha pedig hangszóktetve használjuk: *atlan, etlen*, a' Társaságnak helyes észrevétele szerint gyakran kölömböztetésül szolgálhat; p. o. csín-talan gyermek, csínatlan épület, helytelen szokás, hely-etlen tiszt, ok-talan ember, ok-atlan büntetés, gond-talan ember, gond-atlan éli világát, szemtelen viseletű, szem-etlen koldús 'stb. De ezen kölömböztetés magában igen csipős, közelít a' szörszálhasogatáshoz, mellyet éles eszű író használhat ugyan, de a' közdivatra nem igen számolhatunk,

8. §.

M á n y.

Mány, mény; *am*, és *any*-ból állott össze, és mind nevekből, mind igékből elvont értelmű főneveket alkot; p. o. tok-mány, re-mény, tét-emény, zsák-mány, szak-mány, körül-mény, ocs-mány, csinál-mány, lel-emény, hagy-omány, süt-emény, tart-omány, tanul-mány, tanítmány, alkot-mány, takar-mány, költ-emény 'stb. Talán ezen rag a' *vány, vény*-től abban különbözik, hogy ez utóbbik egyedül főneveket alkot; p. o. tanítvány, alkot-vány, szöke-vény, telepít-vény (colonia) 'stb.

9. §.

Nok, né, nyi.

● *Nok*, *nek* ragnak régisége tagadhatatlan, mert *ál-nok*, *fegyver-nok*, *baj-nok* régi szavak; azért helyesen származtatunk ma is általa személyes főneveket, mellyek többnyire hivatalt, tisztséget jelentenek; p. o. *tár-nok*, *titok-nok*, *pohárnok*, *asztal-nok*, *ko-mor-nok* (persa, arab, és aram *kamar*, — a' *komor-nyik* helyett); *szó-nok*, melly rövidségénél fogva helyesb mint: *beszéd-nok* stb.

Né (eredetileg *nő*) a' férjfiaknak hivatal, vagy tisztí közneveikhez ragadván, azoknak feleségeiket jelenti, mint: *szabó-né*, *puskás-né*, *ötvös-né*, *Pálfi-né* stb. *Szakács-né*, *coqua*, ceu *uxor coqui*; nem pedig: *coqua*, *omnis etiam innupta generatim*.

Nyi, mennyiséget jelentő főnév, a' mérték-nevekhez adatván, azokból bizonytalan mennyiséget határozatlanul jelentő társneveket szül, mellyek azután a' mellettök szükségképen megkivántató számnevek, és mértéket jelentő társnevek által határoztatnak meg; p. o. *lányi*, *öl-nyi*, *pará-nyi* (heber *barah*) *mák-nyi*, *bab-nyi*, *tenyer-nyi*, *arasz-nyi*, *ököl-nyi*, *új-nyi*, *rőf-nyi* stb. Ezek így határoztatnak meg közönségesen: egy *ölnyi* magasságú, hat *rőfnyi* szélességű, husz *arasznyi* hosszúságú stb. Ide tartoznak: *an-nyi* (*az-nyi*) *en-nyi*, *am-annyi*, *em-ennyi*.

10. §.

Ség, szer.

Ség, *ság* régi főnév, és legtermékenyebb névalkotó rag; a' fő, és minden nemű melléknévekből, igékből, részesülőkől, igehatározókból ugyan a' gyökér által jelentett tárgynak bőségét kifejező elvont értel-

mű főneveket képez, mellyeket a' Deák *tás*, és *tudo* végzettel tesz ki (*lásd Révai Antiquitat. Litt. Hung.* §. 37. p. 95 — 96); p. o. Köz-ség, erős-ség, tiszt-ség, két-ség, bölcs-e-ség, szük-ség, jám-bor-ság, segít-ség, három-ság, állandó-ság, tehető-ség, tehet-ség, ember-ség, or-ság (rapina) or-szág (regnum; lappon *or*, habitat) jó-ság (bonitas) jó-szág (bonum) kór-ság, idvez-ség, igaz-talan-ság, irgalm-atlan-ság, hitlen-ség, túl-ság stb.

Szer ma is élő név; ragasztásban átváltozik *szor*, és *ször*-re is, számnevekhez függedvén azokba rënd-értelmet olt, gyakran *as* raggal toldva illy alakban járúl hozzájuk: szor-os, szer-es, ször-ös; p. o. egy-szer, két-szer, három-szor, öt-ször stb. egy-szer-es, két-szeres, három-szor-os, öt-ször-ös stb.

11. §.

Tet, ít, int, ott, ten.

Tet, tat régi *te* gyökér-rel egy, csak hogy *t* be-tűje megkettőztetett, 's a' középrendű igékből cselekvőket, a' cselekvőkből cselekedtetőket alkot; p. o. olvas-tat, kopog-tat, harangoz-tat, nyom-tat, jut-tat, kop-tat, szok-tat, ví-tat, lük-tet, ún-tat stb. A' cselekedtető igék a' török nyelvben szinte *t* által képeztetnek (az említett *Török Grammatikában* p. 36 olvasom: Man bildet diese Form oft mit einem *ت*, oder *د* allein, z. B. getir-t-mek: bringen lassen; çağhyr-t-mak: rufen, holen lassen) — Még is ezen ragnak olly különös, a' nyugoti nyelvekben föl nem található tulajdonsága van, hogy a' cselekedtetőkhöz járúlván, azokból máskinék közben jár-tával egy harmadik által cselekedtető igéket szül, mellyekből *ik*-nek hozzá függesztésével a' harmadik által szenvedtető igék lesznek; a' mit könnyűebb példával, mint szóvaltanítani; p. o. fogat-tat, lop-at-tat, ver-et-tet, nyom-tat-tat stb. így verettet az alispán, vagy várme-

gye, veret a' várnagy, ver a' hajdú; befogattat az úr, befogat az inas, be fog a' kocsis; fonattat az aszszony-ság, fonat a' tiszt, fon a' jobágy; így verettetik a' hajdú által, de az alispán' parancsából a' rab; fogattatnak a' lovak a' kocsis által, de az úr' parancsából stb. He-lyesnek, és szép rövidségnek találom én ezt nyelvünkben, melly a' figyelmet megérdemli.

Ít magában változatlan ige rag (egy a' török *itmek*, *facere*, igével, ha a' határtalan mód' ragát, melly *mak*, *mek*, elvetjük; lásd a' többször említett *Grammatikát* p. 35, és 46. egyéb tulajdonságáról Révai bőven értekezik, *Antiquitates Litt. Hung.* §. 149 p. 155, §. 141. p. 265 — 267) mellyről a' következőket jegyzem meg:

a) A' d ragú néma gyökerekből cselekvő igéket alkot, mint: moz-d-ít, in-d-ít, bó-d-ít, bő-d-ít, cső-d-ít, buz-d-ít, csön-d-ít, csör-d-ít, gör-d-ít, gur-d-ít, kon-d-ít, or-d-ít, for-d-ít, szé-d-ít, saj-d-ít, sej-d-ít, zen-d-ít stb.

b) De más nemű néma gyökökhez is szinte olly erővel szövetkezik; p. o. hár-ít, nyer-ít, ker-ít, fész-ít, vír-ít, bor-ít, siv-ít, feny-ít, seg-ít, áh-ít (á-ít, ájt, ájt-at-os) gyan-ít, tan-ít, tasz-ít, gyógy-ít, ás-ít, állap-ít, telep-ít, üllep-ít, kény-szer-ít (szor-ít) csáb-ít, káb-ít; helytelenek ezek: áll-ít, szól-ít, száll-ít; áll-at, száll-at helyett; fölősek ezek: takar-ít, mer-ít, gyámol-ít; mert már: takar, mer, gyám-ol, úgy is cselekvő igék. Ide tartoznak: su-jt, gyú-jt, fo-jt, soha-jt, oha-jt, gyű-jt, se-jt, le-jt, fe-jt, bocsá-jt, e-jt (e-s-ik) re-jt stb. mellyekben az *i*, *j*-re változott.

c) Az *ít* rag szinte olly tulajdonos raga a' cselekvő igéknek, mint *ed-ik* a' kezdőknek, *ül*, *ül* a' magokban mivelődőknek, 's azért általa csak egyedül társnevekből válhatnak cselekvő igék, a' mi leginkább Révainak azon észrevételéből világlik ki, hogy hajdan az illy társnevek minden előtt *vá* fordító raggal, 's csak azután *ít*-tel szövetkeztek; p. o. csendes-ít (csendes-vé-ít, vagy csendes-vé-té, csendes-sé tesz) hegyes-ít,

édes-ít, üres-ít, lapos-ít (nem lap-ít) hábor-ít (háború-ít; ezen rontó erejéről a' bevezetésben szólottam) szomor-ít, nyomor-ít, nyomos-ít, világos-ít, bizonyos-ít, éles-ít, görb-ít, sárg-ít stb. Helytelen tehát *deákitás*, a' deákosítás helyett, elegy-ít (elegyes-ít) tér-ít, téres-ít stb. Némellyeket azonban a' hatalmaskodó nyelvdívat annyira megszentelt, hogy ma már kiirtani majd nem lehetetlen.

^{d)} Néha, de ritkán az igehatározókból: távol-ít, közel-ít stb.

^{e)} De a' hasonlítókból, vagy is kitüntetőkből igen is, gyakran alkot cselekvő igéket; p. o. nagyobb-ít, öregb-ít, kisebb-ít stb.

Int, *ent*, úgy látszik, hogy az *ít*, és *n*-ből állott össze, valamint *ong* az *og*, és *n* lágyítóból; egyébiránt az illy igék, mellyek többnyire néma gyökekekből, ritkábban igékből, lesznek, kicsinyezett értelemmel bírnak; p. o. tap-int, kacs-int, tek-int, pill-ant, zuh-int, legy-int, nyom-int, nyal-int, szop-int, kocz-int, tasz-int, jel-ent stb. *Int* rag által néhány igehatározó is lett: mint: sze-rint, mint (mi-int) meg-int stb.

Ett, *ott*, *itt*, ma is élő igehatározó, *utt*, *ütt*-re is átváltozik, sőt a' városok', helységek' neveiben módosító rag gyanánt is szolgál; p. o. hely-ett, hol-ott, közep-ett, más-utt, minden-ütt, meg-ett, fel-ett, al-att, am-ott, mell-ett, im-itt, kör-ött, köz-ött, hegy-ett, vég-ett stb. Kolosvár-ott, Vasvár-ott, Győr-ött, Vác-ott, Szombathely-ett (Szombat-hely-en) stb.

Tan, *ten*, *ton*; *t*— és *en* igehatározót alkotó raggól állott össze, és maga is módot jelentő igehatározókat alkot; p. o. Ifjan-tan, régen-ten, rög-tön, hajdan-tan stb.

12. §.

Vány, van, való.

Vány, vény a' mány, mény-nyel ellenkezőleg áll; mert ez elvont, amaz pedig személyes főneveket alkot igékből; p. o. tanít-vány, szök-e-vény, jár-vány, jöv-evény, alkot-vány, telepít-vény, marad-vány stb. Ezt én így szeretném különböztetni, ámbár eddig rája figyelem nem fordítattott.

Vun (gyökere *vo*, aram *hvo*, heber *haja*; a' mi kitünik, a' vó-t, és vó-na-ból, ma már tótosan: volt, volna) *ven*-re is átváltozik, és a' pusztá hangú gyöke-rekből egyszer történt hangot jelentő középrendű igéket képez, mellyek *t* rag által azonnal cselekvőkkel lesznek; p. o. rop-pan (rop-van) top-pan, csattan, dörren; zör-ren, stb. rop-pan-t, top-pan-t, csat-tan-t, dörren-t stb.

Való nem rag, mivel a' szovakkal egybe nem ragad, de igen sokszor használtatik körül irt mondatokban, és mivel az *i*, vagy *beli* raggal (melly mindenik annyit tesz mint: intimum, ex intimo) egy értelemmel bír, azért *i* által gyakran elmellőzhetni a' *valóval* való izetlen élést; de csak, ha értelmes szovak után kelle-ne járúlnia, mert értelmetlen szóhoz soha nem kapcsol-tathatik az *i* rág; p. o. iránt-való, alatt-való stb. helyett jól használjuk: iránt-i, fölött-i, alatt-i; így kertbe-való, lábra-való, házba-való helyett: kert-beli, vagy kert-i, lábbeli, házbeli stb; de ról-i, től-i, höz-i, a' ról-való, től-való, höz-való helyett már nem használ-tathatik, mivel ezek magokban értelmetlen névhatá-rzok.

Észre vétel. Ezeken az előszámolt ragokon kívül még különféleképen összetételnek a' nevek nevekkal, igék igehatá-rzókkal, mint: le, föl, meg, el, ki, be stb. a' mi sem kér-

désben nincs, sem a' grammatikát annyira nem, mint szótárt illeti. Hibás azonban, és nyelvünk' természete ellen van az igének névvel való összetétele; de ellenben a' nevek, és részesülők helyesen tételnek egybe. Szörnyű szülemények tehát ezek: fog-ház, köt-szó, köt-jel, és épen olyanok mint: tanul-vágy, v. tud-vágy; — szörnyű szülemények: szün-nap, es-ernyő! Koholjunk új szavakat, de ments meg Író, magyar író! minket illy szörnyű szüleményektől! — — —

MÁSODIK RÉSZ.

A' Szómódosító Ragokról.

Előisméreték.

Minden szó nyelvünkben eredetileg név, névmás, vagy ige; nevek az úgy nevezett név, és igehatározók, a' kötő szavak, és indulatjelek, mellyek szinte ma is gyakran egyéb nevekként módosulnak. — Bevett rendszer azonban mint más nemzetek' nyelvtanítójinál: nálunk is az, hogy ezen szavak a' nevektől nyilván megkülönböztetnek, mivel ma már többnyire módosítás nélkül használatnak, és inkább módosulásul a' nevekre nézve szolgálnak. Azért a' beszédnek nyolcz részei adatnak elő: nevek, névmások, igék, részesülők, igehatározók, névhatározók, kötő szavak, és indulatjelek. Az utóljárók, mellyek voltukképen névmódosító ragok — ragok, mert a' névvel egybe ragadnak, olvadnak — szinte úgy nem részei a' beszédnek, valamint a' szóalkotó ragok sem azok, mert további módosulást semmiképen nem szenvednek: ellenben a' többi nyolcz előszámlált rész minden egyik holmi változáson keresztül mén.

A' név, ige, névmás, névhatározó, és részesülő, sőt igehatározó is — utóljárók, vagy is módosító ragok által különféleképen változnak, és meghatározatnak;

a' kötő szavak pedig és indulatjelek csak azon esetben módosúlnak, ha velők mint nevekkal élünk; p. o. névnek, ő-t, enyim-et, szerető-vel, kedvelt-ét, alatt-a; a' beszédben a' *főlösleg-et*; a' szent írásban a' sok *és-t*, és a' történet-írásban a' sok *azután-t*, *miután-t*, *hogyet*; az egyházi beszédben a' sok *jaj-t*, *Egek!-et* nem szeretem. stb.

A' névnek, és igének két száma vagyon: *egyes*, és *többes*. A' névben az utóljárók, vagy az egyes számhoz, vagy többeshez ragadnak; a' személyragok pedig már magok tulajdon többes számmal bírván, mindenkor az egyes számhoz függednek.

Az igékben ismét a' személyragok mindenkor az egyes számnak harmadik személyéhez ragadnak, a' mint az a' tiszta törzsök a' jelentő módjelen idejében, vagy a' módnak, és időnek tulajdonos ragával toldott, minden más időben; — kivéven a' parancsoló módot, hol a' második személyhez függednek, mert ebben fekszik egyenesen a' parancsolás.

A' névnek még két, az igéktől különböző tulajdona vagyon; a) hogy az, a' természetileg mutató név más által, ha elejébe tétetik, meghatároztatik, és szinte kijeleltetik; p. o. a' kép, a' könyv; b) a' név névvel különös rag által egybe is szokott hasonlítani, melly hasonlításnál fogva egyik személynek, vagy dolognak a' másik fölötti jelessége, vagy fogyatkozása szembetűnővé lészen, 's azért e' ragot inkább *kitüntető*-nek, mint hasonlítónak szeretném híni; mert voltaképen hasonlító rag — a' *ként*; Péter-ként, Pál-ként 'stb. p. o. a' rózsa szebb a' liliumnál, Péter emberebb Pálnál stb.

Az igének szinte két a' névtől különböző tulajdona vagyon: I.) Minden igének négy módja vagyon: a) *jelentő*; b) *okajtó*, mellynek megkülömböztető raga: *na*, *ne*; c) *parancsoló*, raga, *j*; és d) *határtalan* mód,

raga *ni*. — II.) Öt ideje: a) *jelen*, b) *félmult*, mellynek megkülönböztető raga *a*, *e*; c) *mult*, raga *t*, vagy, ha több mássalhangzók nehezítenék a' kimondást: *ott*, *ett*, *ött*; d) *régmult*, melly egyébiránt megegyez a' multtal, csak hogy a' jelentő módban *vala*, vagy *volt*, az ohajtóban, *volna* segédige megkülönböztetésül hozzá adatik; e) *jövődő*, raga: *and*, *end*. — A' módot megkülönböztető ragok mindenkor a' tiszta törzsökhöz járúlnak; a' törzsök pedig mindenkor a' jelentő mód' jelen idejének egyes számú tiszta harmadik személye, (az *ik*, vagy *en* toldalékú igékben ezt elhagyván) p. o. *tör*, *vár*, *ver*, *kop-ik*, *vesz-en*, *jö-n* stb. így a' *parancsoló* módban: *tör-j*, *vár-j*, *ver-j*, *kop-j-ál* stb; az *ohajtóban*: *vár-na*, *ver-ne*, *tör-ne*, *kop-na-ék* (*kop-nék*) stb. a' *határtalanban*: *vár-ni*, *ver-ni*, *kop-ni* stb. Az időket megkülönböztető ragok szinte a' tiszta törzsökhöz járúlnak; p. o. *vár-a*, *ver-e*, *kop-a-ék* (*kop-ék*); multban: *vár-t*, *ver-t*, *kop-ott*; jövőben: *vár-and*, *ver-end* stb. És ezekhez járúlnak azután a' személyragok, de az *ik*, vagy *en* toldalék kihagyásával; p. o. *ir-a-am* (*ir-ám*) *ir-a-ék* (*ir-ék*) *szeret-e-em* (*szeret-é-m*) *vár-and-ok*, *cseleked-end-em* (*cseleked-end-ik*) stb. *jöv-e*, *jöv-e-el* (*jövé*) nem pedig a' *jő-n*, vagy *lő-n*, *tő-n-ből* stb.

Itt még más Nemzetek' példájaként a' névejtegetés (Declinatio) és igeajtogatásról (Coniugatio) kellene említést tennem: de ez nyelvünkben nincs, mert sem az ige, sem a' név magában nem változik, hanem csak bizonyos ragok által módosúl. A' nyelvben uralkodó hangrend mindazáltal győztös zászlóját lobogtatja nyelvünkben, és a' módosításban két külön alakot állat mind a' nevekre, mind az igékre nézve; a' mint t. i. azok mély, vagy magashangúak. Az igékben pedig még az értelemre is figyelem fordítatik; mert azok vagy határozatlan vagy határozatlanúl, vagy középjelentéssel a' kettő közt divatoznak, 's azért két külső alak: a' mint magas, vagy mélyhangúak; és három belső alak: a'

mint határozottak, középjelentésűek, vagy határozatlanok, különböztethetik meg.

És ime már nyelvünknek minden csinya, binya elő van adva; de lássuk ezentúl, melyek a' szómódosító ragok?

I. C z i k k e l y.

A' névmódosító Ragokról.

1. §.

Személyragok.

Azon ragok, melyek a' név' módosítására szolgálnak, és utóljáróknak is neveztetnek, természetökre nézve kétfélék, u. m. *a)* egybefüggők, melyek a' nevekkel egybe ragadnak; p. o. kor, be, ként, ed, em 'stb. *b)* függetlenek, vagy is névhatárázó, melyek a' nevekkel egybe nem szövetkeznek, hanem csak magányosan utánuk tétetnek, mint: alatt, fölött 'stb. — Értelmökre nézve háromfélék a' függők: u. m. *a)* Személyragok. *b)* Helyragok. *c)* Különféle értelműek. A' függetlenek pedig névhatárázóknak neveztetnek. Mind ezekről külön szakaszokban.

Személyragok.

Egy birtok, és birtokos.

Mélyhangúak.	hangzó után.	Magashangúak.	hangzó után
1. am, om.	— — m.	1. em, öm.	— — m.
2. ad, od.	— — d,	2. ed, öd.	— — d.
3. a, —	— — ja.	3. e.	— — je.

Egy birtok, több birtokos.

1. unk. — — nk.	1. ünk. — — nk.
2. tok (o-tok) — tok.	2. tek, tők (e-tek, ö-tök)
	— — — tek, tők.
3. {ok — — — {jok.	3. {ök — — — {jök.
{uk — — — {juk.	{ük — — — {jük.

Több birtok, egy birtokos.

1. a-i-m — — i-m.	1. e-i-m. — — i-m.
2. a-i-d — — i-d.	2. e-i-d. — — i-d.
3. a-i — — j-i.	3. e-i. — — j-i.

Több birtok, több birtokos.

1. a-i-nk — — i-nk.	1. e-i-nk. — — i-nk.
2. a-i-tok — — i-tok.	2. e-i-tek. — — i-tek.
3. a-i-k — — i-k.	3. e-i-k. — — i-k.

Ém, éd, vé, énk, étek, vék a' birtokos személynévmásnak végtagai szolgálnak egyszersmind személyragok gyanánt, mellyeket a' hangrend az előadott tábla szerint változtatva függeszteti a' nevekhez; vagyon ezeknek egy külön alakú többesők: *m-i, t-i*, mellyet, valamint általában ime' névmásoknak eredetét bőven kifejtetgetve olvashatni a' következő két munkában: *Révai Elaboratio Grammatica Linguae Hung. Pestini* 1806; *Nagy Gramm. Linguae Hung. cum Parallelismo Pestini* 1832. Fontosabb két kérdés forog fenn maiglan is a' nyelvtanítók közt, mellyekre felelni illik.

Az első kérdés: valljon személyrag-e a' harmadik személyben a' *j* betű? — A' másik: valljon minő névnek számát követik a' személyragok a' ragasztásban? —

I. A' *j* betű, vagy *vé* tag, melly egy a' heber 3 személyraggal, gyakran föl szokott *v*-vel cseréltetni, mint bevezetésemben megmutattam. Hogy a' *j* betű valószínűségű személyrag az igékben, alább ki fog tűnni; hogy a' *j* betű harmadik személyrag a' török nyelvben,

kétségen túl van (lásd a' török Grammatikát pag. 33.); hogy a' j betű személyrag minden keleti nyelvben az igékre nézve, a' keleti nyelvek' tanítóji egy értelemben közösen tanítják: tehát épen a' mi nyelvünk távozott annyira el egyéb keletiektől? Épen csak a' mi nyelvünkbe csusztatta-e a' széphangzat a' j betűt? — — De ha nem személyrag a' j betű, és helyes a' többesben: fá-i, munká-i, elmé-i a' fá-j-i, munká-j-i, elmé-j-i helyett: ki magyarázza meg azt, hogy épen ezen esetben vesz el minden személyrag, és a' birtokos személy' jelentésére annak nyoma sem marad? — mert ez a' többi személyben soha nem történik; — itt pedig: fá-i, munká-i az *i* többes, és nem személyrag, holott máshol: kert-e-i-m, fá-i-m, munká-i-d mindenütt megtartatik a' személyragnak voltos (*essentialis*) (mivoltos) valós (*substantialis*) *m*, *d* betűje. Tagadhatatlan tehát, hogy a' j betű nálunk is valóságos személyrag. Hozzá járul még az is, hogy így az *i* többesrag, az *i* társnév-alkotó raggal összezavartatik.

II. Valljon minő névnek számát követik a' személyragok a' ragasztásban? — Ha személyragok, kétség kívül mindenkor a' birtokos személyt jelentő névnek számát követik, 's azért: Magyarok' királyunk, és nem: Magyarok' király-a; helyesen hozza tehát föl Révai a' keleti szabályt: „*numerus adfixorum pronominum non sequatur numerum nominis, cui illa adduntur, sed eius, cuius in locum illa substituantur*“ — a' mit ő régiségei által meg is erősített; lásd *Antiquitates Litt. Hung.* §. 177—180 p. 317—322. — De én azon észrevételt adom hozzá 1.) Hogy valamin a' keletieknél háromféle *k* vagyon: *Chet*, *Caph*, *Koph*, mellyeknek a' *k* betűn kezdve, szinte lépcsőnként emelkedik hanguk úgy nálunk is hajdan háromféle *k* betűnek kellett lennie; mivel pedig egyik a' másiknál lágyabb hangú volt, azért a' nyelvet keménnyé annyira nem tette. De ma már ezen különözés nem lévén, iszonyú keménysé-

get okoz a' k betű, melly még is számtalanszor előző nyelvünkben. Nem csupa véleményből állatom, hogy háromféle k betű vala nálunk, mert a' hasonlító *kén-t* (melly egy az arab ك, Heber כֶּךְ raggal) és a' következő szovak állatásomat eléggé erősítik: *Chug* heber, magyar: kög; *Chapar*, kapar; *Chotor*, kotor; *Chatal*, kötél 'stb. ezek *Chet*-tel iratnak a' Hebereknél. *Caph-phal* ezek: kap, kupa, kötény, kör, kád, kila, kömény, kosz, kalapács (kalapa, honnan kalapá-l) 'stb. *Koph-phal* ezek: kis, kicsiny (kitin) kard 'stb. lásd Nagy Gramm. Ling. Hung. cum Parallelismo, in Elencho vocabulorum ad finem. Nálunk a' k mint ragbetű tudtomra tizenhétszer jó elő, u. m. a) *ek*, *ok*, *ök*, k többes; b) *ka*, *ke* kicsinyező; c) *kál*, *kél* kicsinyezve gyakorlatos; d) *ik* név-, és ige- toldalék, szenvedő igerag; e) *ék* névalkotó; f) *ékony* társnévalkotó; g) *nak*, *nek* tulajdonító; h) *nok*, *nek* személyes névalkotó; i) *ként*, hasonlító; k) *képen* módmutató; l) *kor* időrag; m) *ked-ik*, *köd-ik*, *köd-ik* gyakorlatos igerag; n) *koz-ik*, *kez-ik*, *köz-ik* társas igerag; o) *ek*, *ok*, *ök*, névalkotó; p) *ánk*, *énk* társnévalkotó; r) *énk*, *önök*, *étek*, *vék* név, és ige-személyragok; s) *ek* ige személyrag, és *dekel* igerag. Nem említem itt a' sok okokat, ekeket, ököket, okoknak, ekeknek, ököknek-eket; csak azt mondom, hogy ezen nyolcz század' lefolyta után ma már segíteni lehetetlen; de a' személyragokra nézve Verseghyvel tartani lehetséges, annyival is inkább, mivel 2.) a' mostani nyelvdivat is egyenesen oda mutat; nem halljuk t. i. a' nép' szájában: Magyarok' asszonyukat, királynéjukat, hanem: Magyarok' asszony-át, királyné-át; tartsunk azért itt a' közdivattal, 's egy helyen így a' kemény hangú k torokbetűtől megmenekedhetünk. A' szokás a' nyelv' természetén is sokszor győz, mint ebben eddig győzött, és reménylhetni, hogy ezután is diadalmaskodik.

A' személyragok egyébiránt mindenben a' hangrendbeli alapszabályokat követik; csak hogy a' szokás,

melly minden rendetlenségnek szülő dajkája, a' *ja, je, jok, juk, jök, jük* ragot néha a' mássalhangzón végző gyökökhez, vagy nevekhez is oda toldja; a' mit a' tudós Társaságnak észrevételeként, mennyire lehet, ritkítani kell, mert minél miveltebb valamelly nyelv: annál egyszerűebbek annak grammatikai szabályai; p. o. sokkal több rendhagyókkal rakott a' miveletlen heber, mint a' mivelt arab nyelv.

Észrevétel. Mivel minden név magában harmadik személy; azért; midőn függetlenül birtokot jelelünk, valamint a' személyes, úgy az elvont főnevekhez is a' harmadik személyragot (*vé* eredetileg, hangrendszerint: *jé*, vagy *é*) függesztjük hozzájuk, és ez által fejezzük ki az úgy nevezett genitivus absolutust, melly további ragasztást ismét megszenved. Tehát a' birtokos, független birtokos *é* rag egy az eredeti *vé* személyraggal, mellyet hajdan a' mássalhangzón végzőkhöz *é*; a' magánhangzón végzőkhez *jé* alakban ragasztottak, de ma már győzött az *é*.

2. §.

Helyragok.

A' helyragok, mint nevük jelenti, helyértelmet rejtenek magokban, és ezen kérdésekre: hol? honnan? min? kitől, mitől? meddig? hová? honnét? felelnek, mellyek a' következők:

Mélyhangúak.				Magashangúak.			
1.	Beható	— —	ba.	1.	—	— —	be.
2.	Marasztaló	—	ban.	2.	—	— —	ben.
3.	Kiható	— —	ból.	3.	—	— —	ből.
4.	Közelítő	— —	hoz.	4.	—	— —	hez, höz.
5.	Határvető	—	ig.	5.	—	— —	ig.
6.	Állapító	— —	on.	6.	—	— —	en, ön.
7.	Fölható	— —	ra.	7.	—	— —	re.
8.	Leható	— —	ról.	8.	—	— —	ről.
9.	Távolító	— —	tól.	9.	—	— —	től.
10.	Veszteglő	—	nál.	10.	—	— —	nél.

Ezen ragok közül: *ben* (benn) *hoz* (hozz) nál, *ra*, *ról*, *től* fölveszik a' személyragokat; a' *be* helyett: *bele*, és *belől*-höz járulnak a' személyragok.

A' mi eredetüket illeti: *be* minden keleti nyelvben ugyanazon értelemmel föltaalátatik; ebből származott azután *be-n*, melly illy alakban is divatozik a' heber, és arab nyelvben; *ból*, *be*, és *ól*-ból szinte úgy lett, mint *kiv-ől*, *al-ól*, *b-ől* (*be-ől*); hasonlóképen: *ról* a' *ra*, és *ól*-ból, *ről* (*ra-ől*); talán így lett a' *tól*, *től* is. A' *hoz* hihetőleg egy a' *hoz* igével, 's tán azért kívánja meg a' *hoz*, *visz* ige ezen közelítő ragot; p. o. ehhez, ahhoz vitte, *hoz-ta* 'stb. A' határvetőnek, állapítónak, és fölhatónak eredetét nem tudom.

Észrevétel. Valamint a' tudós Társaság észrevette, hogy az egy tagú helyhatározókat: *Künn*, *benn*, *fönn*, *lenn*, 'stb. két *n*-nel kell írni; úgy én is azon véleményben vagyok, hogy az állapító *on*, a' módjelentő *en* igehatározó ragtól való megkülömböztetés miatt két *n*-nel iratik. De én ezt szinte szükségtelennek találom, mint az értelmesség' törvényét; mert a' beszéd' folyamán kívül itt minden két értelműséget elhárít e' két egymástól különböző kérdés: *hol?* *hogyan?* 's kiki elérte, mit akarok, ha mondom: *hozám hozta*, *hozád hozta*, *benem bizzál* 'stb. vagy ezeket: *ép-en*, *kü-n*, *egészséges-en*, *ház-on* 'stb. kiki megtudja megkülömböztetni, a' nélkül, hogy szükség volna két *n*-nel írni az állapító, és egygyel a' módjelentő ragot. Nem is védi azokat a' nagyobb hatáság, hanem a' nyelvszokás; de ha ezt a' *kinn*, *minn*, *benn* szavakban követjük, kövessük máshol is, mert a' nyelvmivelőnek a' kivételeket ritkítania, nem szaporítania kell; — vagy ha nem — álljunk el tőle mindenütt.

3. §.

Különféle értelmű ragok.

Mélyhangúak.		Magashangúak.
1. Birtokos — — é.		1. — — é.
2. Tulajdonító — nak.		2. — — nek.
3. Szenvedő — at, ot, t.		3. — — et, öt, t.

4. Okadó — — ért.	4. — — ért.
5. Segítő — — val.	5. — — vel.
6. Fordító — — vá.	6. — — vé.
7. Mutató — — úl.	7. — — űl.
8. Többszám ak, ok, k.	8. — — ek, ök, k.
9. Hasonlító — — ként.	9. — — ként.
10. Módmutató. kép', képen.	10. — kép', képen.
11. Időrag — — kor	11. — — kor.

Ezek a' ragasztásban a' hangrend' alapszabályait hiven követik; a' következők: *nek*, *ért*, *vel*, és *kor* a' személyragokat fölveszik.

A' mi eredetüket illeti: a' birtokosról följebb szóltam; a' szenvedő egy a' heber *et*-tel; a' tulajdonító a' heber *nach*-chal; a' segítő a' heber *vau*, és *el*-ből állott össze; a' ként egy az arab *kán*, heber *ken* (sicut) szócskával; ért az *ér*-ből származott; kor, és képen ma is élők; *vá*, és *úl*-nak eredetét nem tudom. (Lásd bővebben Révai *Elaboratio Gramm. et Nagy Gramm. Ling. Hung. cum Parallel.*)

A' tulajdonító egyszersmind a' latin genitivus helyett szolgál, midőn két külön tárgyat jelentő név viszonyos egybe köttetésben (*in statu relationis, seu constructo*) jó elő a' mondatban; és ez nyelvünk' keleti természetében alapszik. (Lásd Nagy *Gramm. in Parall.* §. 3. p. 13.) Ilyen esetben a' szókötet' szabályai szerint a' *nek*, *nak* kihagyatik, és a' viszonyban álló két név szinte egybe olvad. A' kihagyott ragot a' Heberék *makaph* nevű vonattal (—) mi hiányjellel (') pótoljuk. — Azonban a' hiányjelt szinte kihagyhatnók itt, valamint kihagyjuk, midőn a' név illy viszonyban a' névhatározók mellett áll; p. o. asztal alatt, víz fölött stb. ezek helyett: asztalnak alatt-a, víz-nek fölött-e; csak az még is a' különbség, hogy itt a' vezérszó mellől is elvesz a' személyrag, de a' neveknél ámbár elhagyjuk a' vezérlett szó mellett a' tulajdonító ragot, nem hagy-

juk mindazáltal el a' vezérszónak személyragát; p. o. kert' szépsége, és nem kert-szépség; buza' virág-a, és nem buza-virág; azért a' hiányjelt elhagyni itt nem lehet, nem szabad.

Továbbá összetett névmódosító ragaink olyanok, melyek ismét más módosító ragból állottak volna egybe, nincsenek; de egyik ragot néha más megelőzi, mint:

^{a)} A' *ként* rag, midőn osztószámot jelentőket alkot, előtte az *on* állapot megkívánja, de nem mikor hasonlító rag; p. o. hány-an-ként? egy-en-ként, aprón-ként, kicsiny-en-ként stb. de nem: közmondás-on-ként, hanem: közmondás-ként jobb ma egy veréb, ha bizonyos, mint holnap egy tűzok, ha bizonytalan.

^{b)} *túl*, *túl*; *as* ragú társnevekhez járúlván, és pedig többnyire egyszerre kettőhöz ragadván különös, nyomos magyar mondatokat (*idiotismos*) alkot, melyek többnyire ezen értelemre ütnek ki: mindenestül; p. o. testestül, lelkestül; szőröstül, bőrostül, házastül, férjestül, feleségestül, gyermekestül stb. — Ezek természetesen csak a' puszta név után tétethetnek, nem pedig a' többesszámi, és személyragok után is.

4. §.

N é v h a t á r o z ó k.

Valamint az előszámlált ragok, úgy ezek is a' neveket különféleképen módosítják, meghatározzák, azon különbséggel; hogy ezek a' nevek után független, és változatlan állnak; mint élő nevek föl veszik a' személyragokat, és midőn a' nevek után állnak, ha a' köztük, és velők egybe jövő nevek közt lévő viszony *nek*, *nak* tulajdonító által nyilván kitétetik, mint más vezér nevek, úgy ezek is megkívánják a' harmadik személyragot; ha pedig az általuk vezérlett névhez a' tulajdonító hozzá nem függed, bevett közdivat szerint

még a' személyrag mellett a' hiányjel is elhagyatik ;
p. o. Pilátus-nak alatt-a, Pilátus alatt stb.

Az illy névhatározók a' következők :

Alá, alatt, alól, alúl.	Kivül, kívül.
Átal, átal, (át)	Közé, között, közől.
Elé, előtt, elől, elül.	Köré, körött, körül, körül.
Ellen.	Megé, megött, megől.
Felé, felől, felül.	Mellé, mellett, mellől.
Fölé, fölött, fölül, fölöl.	Miatt.
Hegyé, hegyett.	Nélkül.
Helyett.	Szerint.
Hátul, hától, p.o. ház hátul	Után.
állott, ház hától ugrott el	Végett.
Íránt.	

Az elé, fölé, hegyé, közé, köré, ellen, hátul 'stb. így is használtatnak: előmbe, félémbe, hegyembe, ellenembe, hátulamba, közémbe, közédbe, közébe, közünkbe 'stb.

Ezekon kívül vagynak még névhatározók, melyek a' személyragokat föl nem veszik, mint: át, átal, (keresztül helyett) innen, túl, kívül, belül, fogva, képest, nézvést, vagy nézve, gyanánt, óta. Ezek közül ismét némellyek ragos név után tétetnek, mint a) *át*, *átal*, *innen*, *túl*, *kívül*, *belül* — *en*, *on*, *ön* ragosok után tétetnek; p. o. Dunán túl 'stb.; b) a' *fogva* nál ragot kíván közönségesen, de megszenvedti a' *tól*, *től*-t is, mikor idő távolyságot jelent; p. o. ennél fogva, régtől fogva; c) *hoz* ragot kíván a' *képest*; d) *ra* ragot a' *nézve*, *nézvest*; e) *vel* ragot az *együtt*, p.o. mire nézve fiával együtt nálam volt, a' mit megalázásához képest nagyra becsülni kötelességemnek tartom.

5. §.

M e l l é k n e v e k.

A' melléknevek kétfélék: társ, és számnevek.

A' társnevek által gyakran egyik már a' másikkal egybe hasonlítatik, a' melly esetben egyiknek a' másik fölötti jelessége, vagy fogyatkozása *őb* (eredetiképen *bő*) kitüntető rag által szokott kifejeztetni; az *őb* kitüntető ragot a' hangrend mindenek előtt *ab*, *ob*, *eb*-re változtatá, utóbb pedig nagyobb hatáság végett meg is kettőzteté a' *b* betűt, így lett: *abb*, *ebb*, *obb*; p. o. nagy-obb, boldog-abb, édes-ebb 'stb. Nálunk néha a' főnevek is fölveszik, mint: kutyá-bb, ember-ebb 'stb. Egyébiránt a' hangrend' alapszabályait követi.

Ha valamelly tárgynak minden egyéb tárgy fölötti jelességét, vagy fogyatkozását akarjuk kitüntetni, a' kitüntető ragú név elejébe *leg* régi nevet tesszük; (ingens agmen, copia; araboknál élő *log*) p. o. a' repülő állatok közt legszelídebb a' galamb.

A' számnevek a' többszámot csak egyedül akkor szenvedik meg, ha per hyperbolen beszélünk; p. o. ezreket láttam, egyébiránt pedig vagyon tulajdon többesök: *an*, *en*; p. o. hat-an, het-en, annyi-an, mennyi-en 'stb. személyragokat, és a' többi ragokat is mint a' szám, mint társnevek egyéb főnevek szerint megszenvedik; p. o. nyolczadomat elvesztettem, tizedemet nem adták meg, kedvesem elment 'stb. Ezeknek bővebb kifejegetése nincs a' föladvott kérdésben kívánva.

6. §.

N é v m á s o k.

A' Név mások:

I. Származatukra nézve; a) eredetiek: p. o. én, te, ő 'stb. b) összetettek: enyém, tiéd, magam, valami, valamelly.

II. Értelmükre nézve: a) tiszta személyt jelentők: én, te, ő; 'stb. b) birtokos személyt jelentők: enyém, tiéd, övé; c) visszatérők: mag-am, én mag-am 'stb. d) visszamutatók: ki, melly; e) névmutatók: az, ez; f) kérdők: ki, mi, kicsoda; g) határozatlanak: némelly, néki, valamelly, némi 'stb.

III. Módosulásukra nézve: a) rendesek: ki, melly; b) rendhagyók: az, ez; c) hiányosak, én, te 'stb.

A' személyes névmások: én, te, ő, mi, ti, ők (mink, ti-k) módosulásukra nézve hiányosak, és egyszerűsmind rendhagyók; csak egyedül a' szenvedő ragot veszik föl így: engem (engemet) téged (tégedet) őt (őt) mink-et, titeket, őket; a' többi módosulásokra nézve helyettők a' személyragokat megszenvedő hely-, és külféle értelmű ragok szolgálnak; p. o. vel-em, től-ed, nál-a 'stb.

A' birtokos személyt jelentők: enyém, tiéd, övé, miénk, tiétek, övék, enyéim, tiéid, övéi, miéink, tiéitek, övéik (csak hogy tulajdon többesök van) egyéb-iránt megegyeznek a' többi nevekkal módosulásukban; p. o. enyém-ért, enyém-től 'stb. *Lásd Révai et Nagy Grammat.*

A' visszatérők: magam, magad, maga, magunk, magatok, magok rendesen módosúlnak, mellyek a' *mag*, (medulla, essentia; heber *moach*, arab *mog*) és személyragokból állanak. Elejökbe tétetnek az *én*, te, ő, mi, ti, ők személyes névmások is majd tisztán, majd az állapító raggal, mellynek hozzájárultával a' hatóság nagyobb, mert megállapítatik énn magam vagy én-en magam, és nem más; így: en-n, te-n, ő'-n, mi-n, ti-n, ő-n (ők-ön helyett, hihetőleg a' kemény hangnak elkerülése végett) vagy én-en, ten-en, ön-ön, min-en, tin-en, ön-ön.

A' visszamutatók: ki, melly, mi, eredetiek. — A' kérdők: ki, mi, kicsoda, micsoda, milly; az első kettő eredeti; ki-csoda, mi-csoda, mi-illy, összetettek. —

A' határozatlanok: illy, olly, eredetiek: illy-en, olly-an, im-illyen, am-ollyan, né-ki, né-mi, né-melly, né-mi-nemű, vala-ki, vala-mi (heber *feleni*) akar-ki (heber, és arab *achur*) akar-mi, akar-melly 'stb. összetettek. Ezek mind a' nevek szerint módosúlnak.

A' névmutatók *az, ez* eredetiek, mellyek jobban megérdemlik figyelmünket. És pedig:

a) Mint mutató névmások módosulásukra nézve rendhagyók, de csak annyiban, hogy akarminemű más-salhangzón kezdő rag járúl hozzájuk, *z* betűjüket annak első betűjéhez szabják, alkalmazzák; p. o. av-val, ev-vel, ar-ról, er-ről, ar-ra, er-re, an-nek, en-nek, at-tól, et-től, ak-ként, ek-ként, ak-kor, ek-kor, af-féle, ef-féle 'stb. A' személyragokat pedig soha föl nem veszik.

b) Mint névmutatóknak nyelvünk' keleti természetéhez képest a' nevet, melly elejébe tétetnek, meghatározván, szinte illy változásokon kellene átmennie; de ma már a' szokás fölkapta, hogy a' mássalhangzón kezdő nevek előtt a' kihagyott *z* betűt hiányjellel pótolja; p. o. a' föld, a' kert, e' helyett: af-föld, ak-kert 'stb. Mivel pedig itt már a' régít vissza állatni sem nem lehet, sem nem szükséges: az egyszerűség javasolja, hogy midőn mint névmás módosúl az: *az, ez*, akkor is hiányjellel éljünk, így: a' kor, a' féle, e' féle, e'kor, e'ként, a'ként; vagy pedig a' másik esetben is tartsuk meg, a' mit nyelvünk' természete kíván. De ha elhagynók tökéletesen a' hiányjelt, még ezzel sem követnénk vétket el.

II. C z i k k e l y.

Az igemódosító ragokról.

1. §.

A' határozatlan alaknak személyragai.

Az igeajtogatásnak nyelvünkben nincs helye; de van a' módosításnak, melly (mint az előisméreteken tanítám) két külső, és három belső alak szerint történik; a' mint tudniillik az ige mély, vagy magas hangúak, határozatlan, közép, vagy határozott értelműek. A' három belső alak egymástól egyedül személyragok által különböztetik meg.

A' határozatlan alaknak személyragai ezek:

Mélyhangúak.

|

Magashangúak.

E g y e s.

1. ok.

| 1. ek.

2. asz, sz.

| 2. esz, sz.

3. a' törzsök.

| 3. a' törzsök.

T ö b b e s.

1. unk.

| 1. ünk.

2. tok, o-tok.

| 2. tek, tök, e-tek, ö-tök.

3. nak, a-nak.

| 3. nek, e-nek.

Ezen személyragok szövetkeznek minden mód, és időben (ide nem értvén a' határtalan módot) az igehez ezen észrevételek mellett:

^{a)} A' harmadik személyhez mindenek előtt a' mód, és idő különböztető rag kapcsoltatik; p. o. ir-and, ir-a, ir-na, irt 'stb.

^{b)} A' fél múlt idő első személyében: *ák* helyett *ék*-re változtatja a' ragot, mint *ira-ak*, *ir-ák* helyett:

ir-ék; — a' második személyben pedig *el* személyragot kíván; mint ira-el (ir-ál) kér-e-el, kér-él 'stb.

c) A' mult idő az első személyben *em*, *am*, a' másodikban *ál*, *él* ragot kíván, p. o. ver-t-em, ver-t-él, ir-t-am, ir-t-ál.

d) A' parancsoló módban pedig a' harmadik személynek raga: *en*, *ön*; p. o. ver-j-en, ir-j-on 'stb. Egyébiránt szükség azokat tudni, miket a' hangrend' alapszabályaiban, és az előisméreteken megjegyeztem.

2. §.

A' 'közép alaknak személyragai.

Ezen alaknak ragai a' személyekre nézve ugyan azok, mellyek a' határozatlan alakban divatoznak; és pedig a' többesben mindenütt; az egyesben kivételnek a' következő időeknek első és második személyei:

a) A' jelen, fél mult, és jövő idő, vagy rövidebben az első személy minden időben és módban *am*, *em*, *öm*, *om* személyragot kíván; p. o. alud-ám, alud-and-om 'stb.

b) A' második személyben mindenkor *ol*, *el*, *öl* ragot; p. o. dicseked-él, dicseked-tél, dicseked-end-el 'stb.

c) A' harmadik személyben, kivéven a' mult, és ebből álló rég mult időt, az *ik* todalék minden módban, és időben megtartatik; p. o. dicsekedik, dicsekedik, dicsekedik, dicsekedik 'stb.

3. §.

A' határozott alaknak személyragai.

A' határozott alaknak személyragai minden mód, és időben ezek:

Mélyhangúak.

Magashangúak.

E g y e s.

1. on, am.

2. od, ad.

3. ja, a.

1. em, öm.

2. ed, öd.

3. i, é.

T ö b b e s.

4. j-uk, uk.

2. játok, átok.

3. ják, ák.

1. jük, ük.

2. itek, étek.

3. ik, ék.

A' melly ragok *j*-vel egészen ragadnak az igéhez a' jelen, és jövő időben; de máshol a' *j* rag egészen ki-marad, ámbár ez régenten megtartatott, mint ezt Ré-vai a' fél múlt időről régiségeiben nyilván megmutatja.

A' parancsoló módban pedig a' második személy-rag *el* még a' módkülömböztető *j* ragot is kirugva kur-títva használtathatik; p. o. vár-j-ad helyett: vár-d; ver-jed helyett: ver-d. A' mi akkor is megtörténik, mi-dőn a' *j* a' hangrend' szabályai szerint változik; p. o. kös-d (kös-s-ed) ves-d (ves-s-ed) 'stb.

Az első alak szerint ragasztatnak minden ik-telen közép rendű igék, és a' határozatlanul használt cse-lekvők.

A' közép alak szerint minden ik-es középrendűek, és a' cselekvők.

A' harmadik alak szerint minden határozott értel-mű cselekvők, sőt határozva használt középrendűek is.

Mindezekből láthatni, milly könnyű nyelvünkben az igeragasztás, ha a' hangrend' alapszabályait tudjuk.

4. §.

A' határtalan mód.

A' határtalan mód, mellynek raga *ni*, vagy *a-ni e-ni*, mind a' három alakban a' személyragokat meg-szenvedí, a' mit ismét a' keleti nyelvekből érthetni,

hol t. i. az igének határtalan módja egyszersmind név;
a' személyragok ezek:

Mélyhangúak.	Magashangúak.
1. om.	1. em, öm.
2. od.	2. ed, öd.
3. ia.	3. ie.
1. unk.	1. ünk.
2. otok.	2. etek, ötök.
3. iok.	3. iök.

A' harmadik személyben az *i* alatt rejtezik a' *ja*,
je, *jok*, *jek*, *jök*, és innen is kitetszik, hogy a' *ja*,
je nálunk nem közbevető, hanem valóságos személyrag.

5. §.

Részesülők, és állapotjegyzők.

Jelen, és jövő időben: ó, ő.	} Részesülők.
Mult időben: ott, ett, ött, t.	
Ván, vén.	} állapotjegyzők.
Va, ve.	

Ezen ragok, valamint általában minden módnak, és
időnek tulajdonos megkülönböztető ragai a' törzsökben,
mellyhez függednek, a' hangrend' szabályaiban előa-
dott eseteken kívül, semmi változást nem okoznak.

6. §.

Rendhagyók, és hiányosak.

V a g y o n, és M e g y e n.

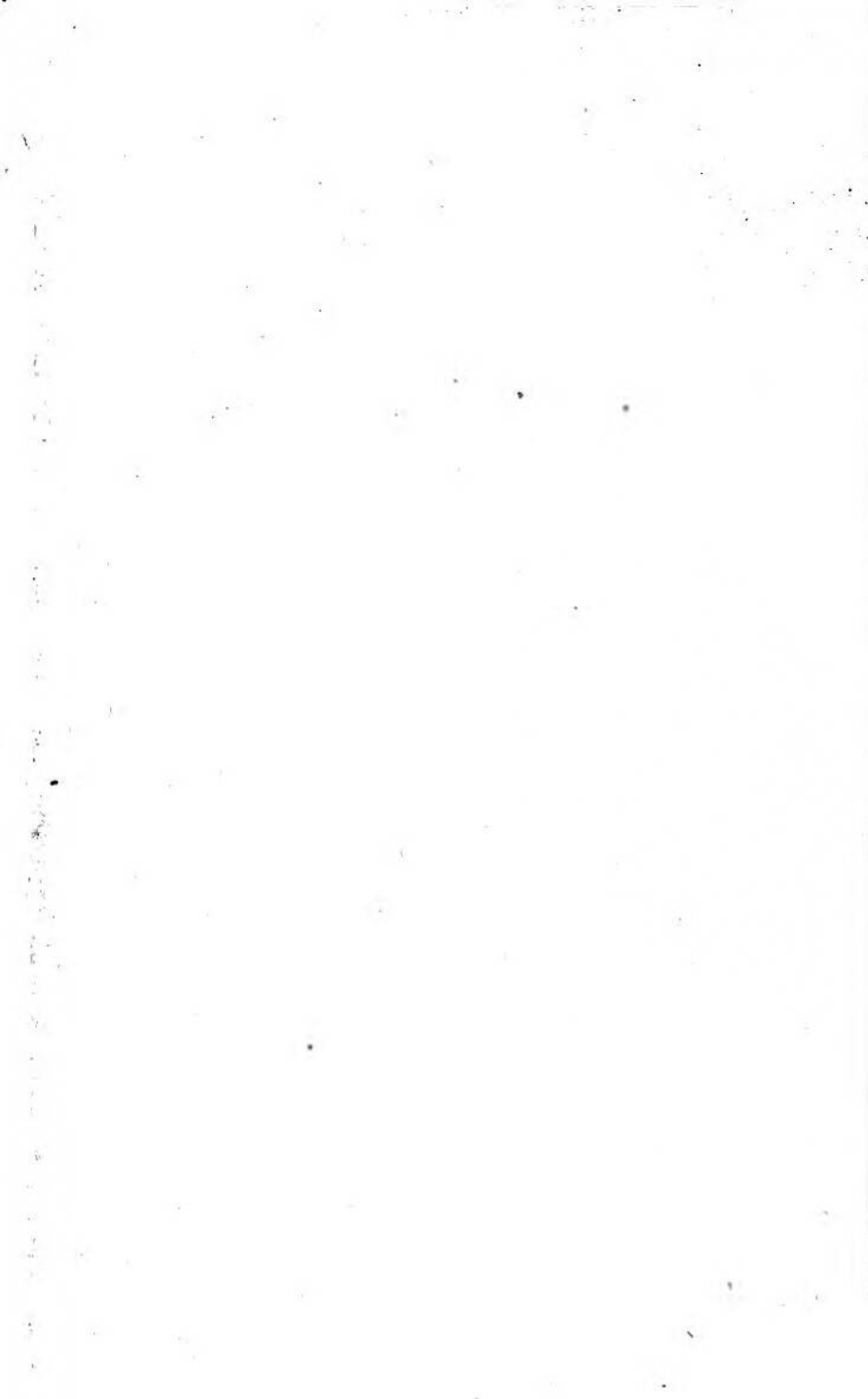
Jelentő mód' jelen ideje.

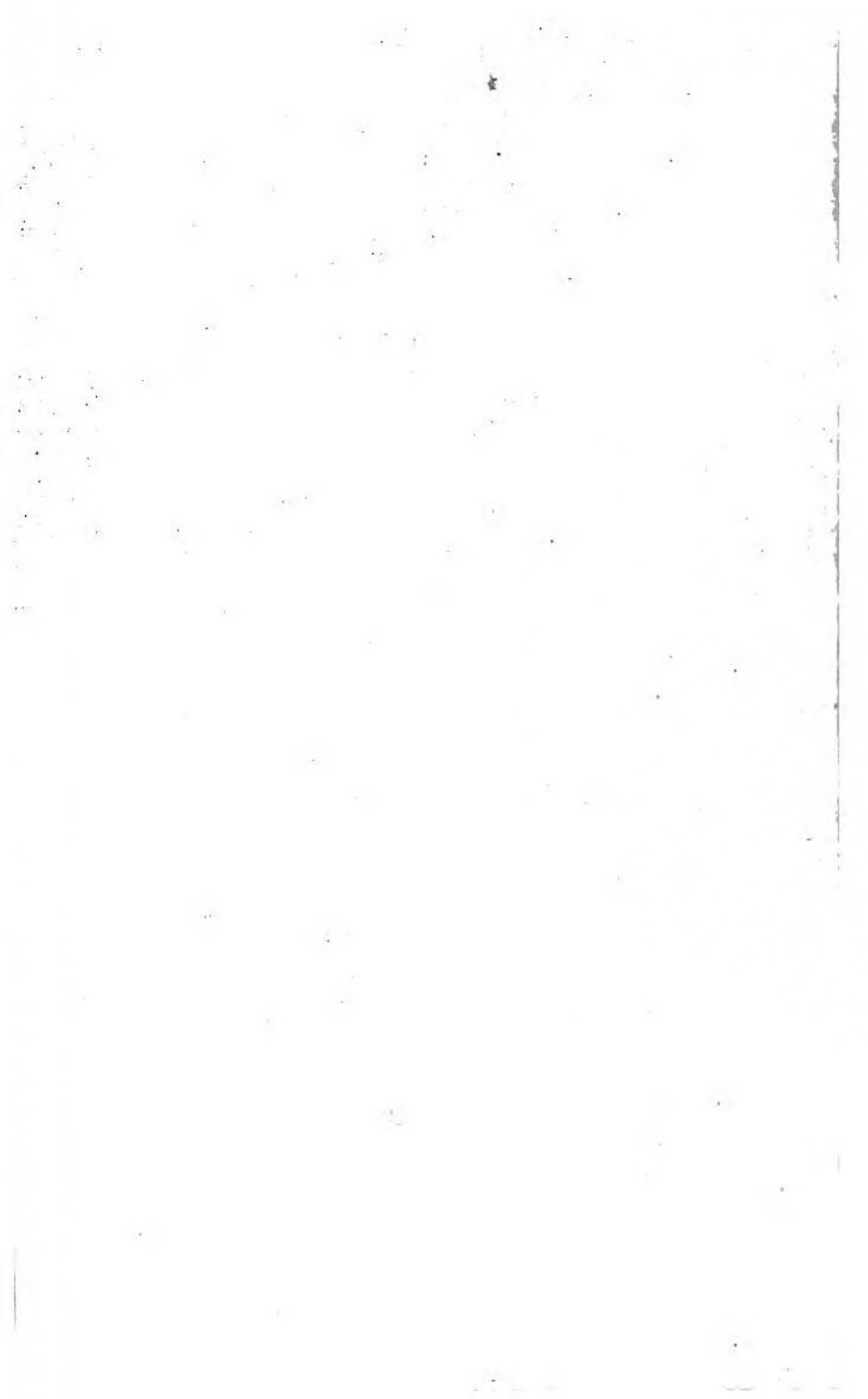
Vagyok.	Megyek.
Vagy.	Mégy (mész).
Vagyon, van.	Megy.
Vagyunk.	Megyünk.
Vagytok.	Mentek,
Vannak, vagynak.	Mennek.

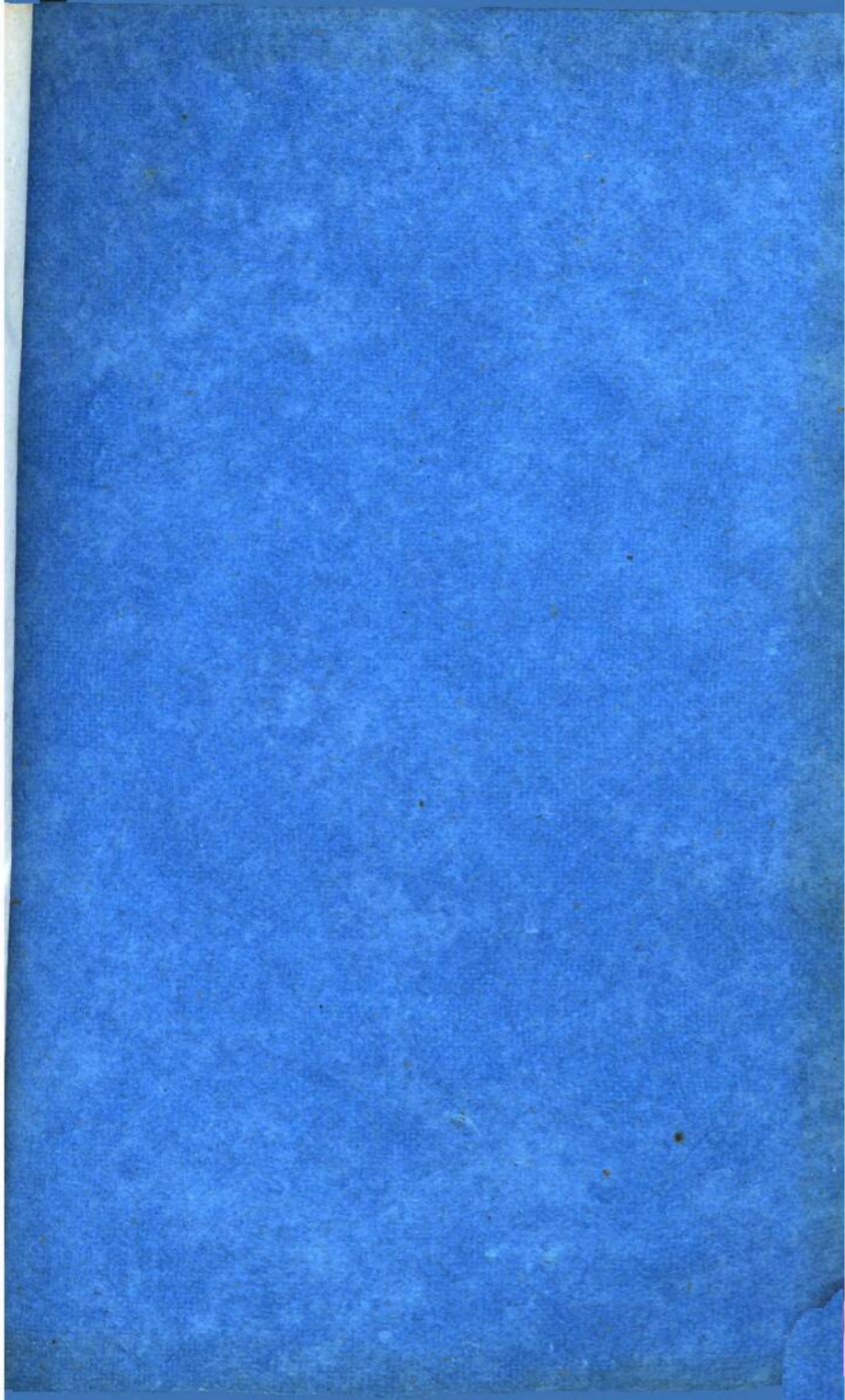
A' vagy on egyéb idejét *val*, *vol*, és *leszből* kölcsönözi; a' meg y en pedig *mén* egybe huzott törzsekből veszi.

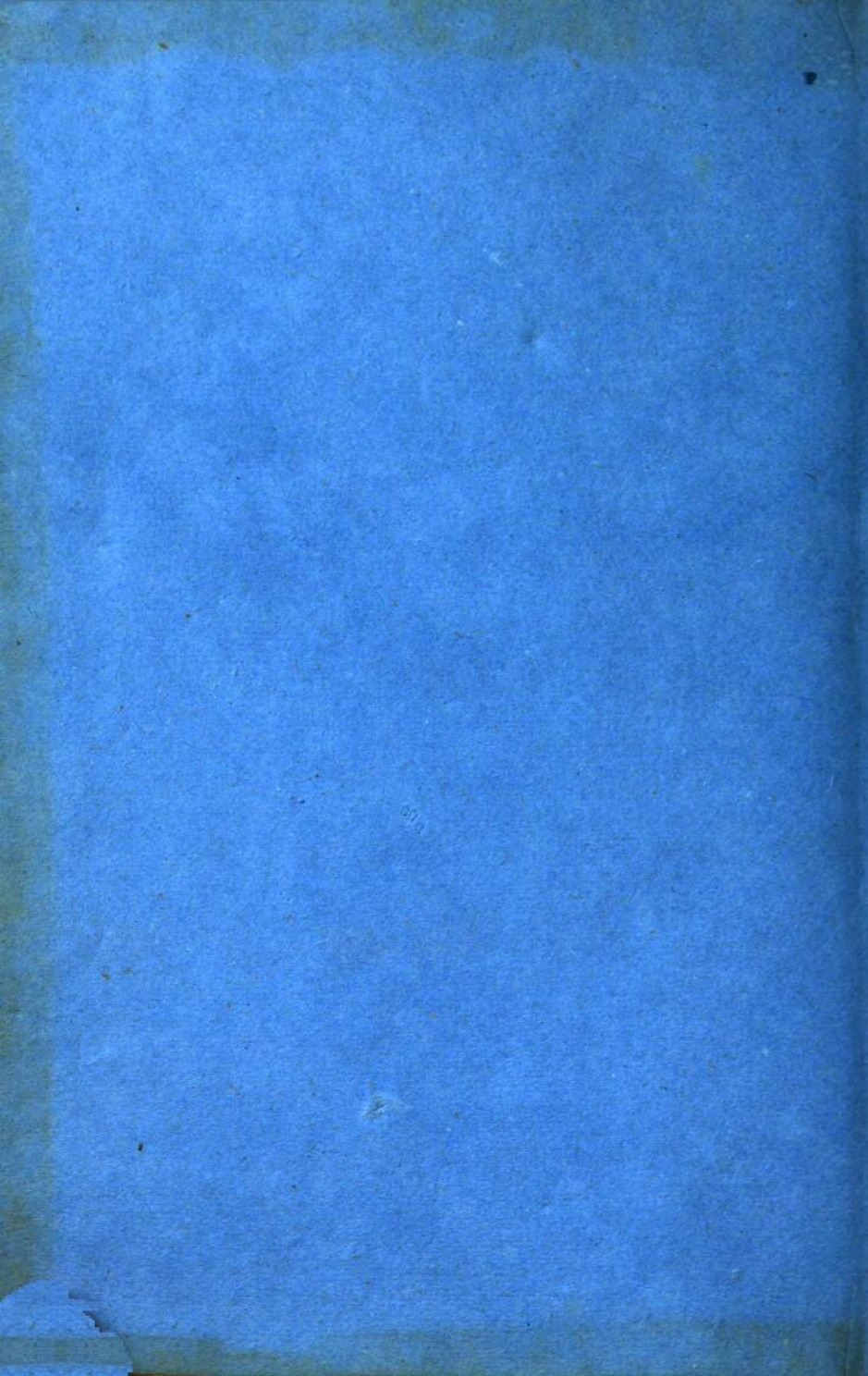
Hiányosak: nincs, sincs, nincsen, sincsen, nincsenek, sincsenek.

Jegyzet. Különös összetett első személyrag az *alak*, *elek*, melly mindenkor a' második személy' szenvedőjét vagy nyilván megkívánja, vagy alattomban magában rejti; — és a' cselekvő igéknek harmadik személyéhez függed a' határozatlan alakban minden időben, és módban (a' parancsolóban itt is a' második személyhez függed a' rag, mint egyebütt) p. o. szeret-lek, szereté-lek, várt-alak, vár-j-alak stb. A' jövő időt határtalan mód-dal, és *fog* segéd igével körül írva is szoktuk kifejezeni; — de más kérdés: valljon illy körülírt jövő időben a' *fog*, vagy a' másik jövőben: az *and*, *end* (arab *atad*) ige új igét alkot-e, mellyet minden többi időn, és módon változtathatni? — Én nyelvünk' keleti természetével tartok, mellynél fogva jövő időnk nincs is, és annál kevesbé van olly jövő időnk, melly további változásokat megszenvedne. A' régiségben ezt t. i. eddig senki föl nem találta tudtomra. A' nyelvszokás ma sem használja; egy két író legföljebb, midőn nyelvünket német kaptára vonja. — Dunán túl a' gyermekek, 's bujtár legényektől, ha dévajkodva beszélnek, hallhatni ezt: írni fogtam volna, beszélni fogtam; de irandottam, beszélendtettem, irandj, beszélendj soha nem olvastam, soha nem hallottam, és részemről a' jövő időt, ha kerülhetem, kerülöm, mert, mi tagadás a' világos dologban, nyelvünk' természetével ellenkezik.

Österreichische Nationalbibliothek

+Z168068900

